

T.C. FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM YÖNETİMİ, DENETİMİ, PLANLAMASI VE EKONOMİSİ
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE AZINLIKLARIN EĞİTİM VE ANA DİLLERİNİ KULLANMA
HAKLARINA İLİŞKİN POLİTİKALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
YAŞAR SERAP DİNÇ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. İbrahim Hakan Karataş

T.C. FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM YÖNETİMİ, DENETİMİ, PLANLAMASI VE EKONOMİSİ
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE AZINLIKLARIN EĞİTİM VE ANA DİLLERİNİ KULLANMA
HAKLARINA İLİŞKİN POLİTİKALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Yaşar Serap DİNÇ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. İbrahim Hakan Karataş

ONAYLAMA SAYFASI

Üniversite : Fatih Üniversitesi
Enstitüsü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Eğitim Yönetimi, Denetimi, Planlaması ve Ekonomisi
Tez Konusu : Türkiye’de Azınlıkların Eğitim ve Ana Dillerini Kullanma Haklarına İlişkin Politikalar
Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. İbrahim Hakan KARATAŞ
Tez Tarihi : Eylül, 2014

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Yrd. Doç. Dr. Celal GÜLŞEN
Anabilim Dalı Başkanı

Eğitim Yönetimi Denetimi Planlaması ve Ekonomisi Anabilim Dalı 512813026 numaralı öğrencisi Y.Serap Dinç tarafından hazırlanan bu tezin yüksek lisans tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Hakan KARATAŞ
Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Erdoğan KESKİNKILIÇ

Yrd. Doç. Dr. Celal GÜLŞEN

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Hakan KARATAŞ

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet KARAKUYU
Müdür

ÖNSÖZ

Etnik, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup kişilerin, özel veya kamusal yaşamda hiçbir müdahaleye veya hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadığı, serbestçe kendi kültürlerini yaşadığı, kendi dinlerinde ibadet etme ve uygulamada bulunma ve kendi dillerini kullanma hakkına sahip olduğu, kültürel, dinsel, sosyal, ekonomik ve kamusal yaşama etkili bir biçimde katıldığı bir Türkiye arzusu içinde, Türkiye’de azınlıkların ana dillerini kullanma ve eğitimleri hakkında AB adaylığı öncesi ve sonrası uygulamaları, AB ülkelerindeki uygulamalarla karşılaştırarak analiz etmek amacıyla bu çalışma yapılmıştır.

Türkiye’deki azınlık okullarının geçmişten bugüne taşınan sorunlarını tespit etmek, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan azınlıklara uygulanan ayrımcılığa dikkat çekmek ve ana dilde eğitimin Türkiye’de nasıl uygulandığını incelemeyi amaçlayan araştırma, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne ve günümüze kadar taşınan sorunlara dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın azınlık okulları, anadilde eğitim, ayrımcılık konularında Türkiye kamuoyunda farkındalık ve duyarlılık oluşturmasını diliyorum.

Bu çalışmayı hazırlama sürecinde her türlü yardım ve hoşgörüyü sağlayan, bilgi, tecrübe ve esprileriyle çalışmama ışık tutan, ayrıca bana bu çalışmayı vererek içimizde yaşayan ötekiler hakkında bilgi sahibi olmamı sağlayan, çalışmamın yöneticisi Sayın Yrd. Doç. İbrahim Hakan Karataş Hocam’a ve çalışmam süresince zorda kaldığımda bana desteğini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Celal Gülşen Hocam’a teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmayı, yetiştirmemde emeği geçen ve benden maddi, manevi hiçbir desteği esirgemeyen eşim İhsan Dinç’e ve annem Nesibe Nehir’e ithaf ederim.

İstanbul 2014

Yaşar Serap DİNÇ

KISALTMALAR

İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
BKM	: Beşiktaş Kültür Merkezi
DPT	: Demokratik Toplum Partisi
RTÜK	: Radyo Televizyon Üst Kurulu
EÇHS	: Evrensel Çocuk Hakları Sözleşmesi
AÇHS	: Avrupa Çocuk Hakları Sözleşmesi
ABA	: Avrupa Birliği Anlaşması
ABUAKS	: Avrupa birliği Ulusal Azınlıkları Koruma Sözleşmesi
MC	: Milletler Cemiyeti
AD	: Adalet Divanı
ESKHS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
AHAM	: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGİK	: Avrupa güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Konseyi
BM	: Birleşmiş Milletler
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
ATK	: Azınlık Tali Komisyonu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AB	: Avrupa Birliği
KSHS	: Kişisel Siyasi Haklar Sözleşmesi

Üniversite : Fatih Üniversitesi
Enstitüsü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Eğitim Yönetimi Denetimi Planlaması ve Ekonomisi
Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. İbrahim Hakan KARATAŞ
Tez Tarihi : Eylül, 2014

ÖZET

TÜRKİYE’DE AZINLIKLARIN EĞİTİM VE ANA DİLLERİNİ KULLANMA HAKLARINA İLİŞKİN POLİTİKALAR

Yaşar Serap DİNÇ

Ulus devletlerde azınlık hakları, vatandaşlık kavramı içinde geçirtilen, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sorunlu bir konudur. Bu hakların başında ise azınlıkların eğitimi ve ana dillerini kullanma hakları gelmektedir. Eğitim ve ana dili öğrenme hakkı, birçok uluslararası belgede yer almıştır. Ayrıca Avrupa Birliği tarafından belirlenen siyasi kriterler içinde “azınlıkların eğitimi ve ana dillerini kullanma hakları” önemslenmekte ve üye ülkelerce izlenmektedir.

Türkiye mevzuatında azınlıkların eğitim ve ana dili öğrenme hakkı, Lozan Anlaşması’yla güvence altına alınmıştır. Ne var ki azınlıkların bu temel haklarından yararlanması sürekli tartışma konusu olmakta ve azınlıklara yönelik politika ve uygulamalar uluslararası mahkemelere taşınmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de azınlıkların eğitim ve anadili kullanma haklarına ilişkin politikalar, tarihsel süreç içerisinde ilgili literatür çerçevesinde analiz edilmiştir. Araştırma bu kapsamda, tarama modelinde betimsel bir alan çalışmasıdır. Çalışmanın evrenini, Türkiye’de azınlıkların eğitim ve anadili kullanma haklarına ilişkin literatür ve yasal belgeler oluşturmaktadır.

AB’ye katılım sürecinde, Kopenhag Kriterleri çerçevesinde bu konudaki sorunlarda iyileşmeler görülmekte ancak tarihsel ön yargı, sorunların çözümünü geciktirmektedir.

Yapılan çalışmanın gayrimüslimlerin eğitim ve anadil kullanma haklarında yaşanan sorunların çözümüne yardımcı olacağı ve ayrımcılıkla mücadeleye dikkat çekeceği varsayılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Azınlık, Azınlık Hakları, Azınlık Dilleri, Azınlıkların Eğitimi

University : Fatih University
Institute : Institute of Social Sciences
Department : Educational Administration Supervision Planning and Economy
Supervisor : Assist. Prof. İbrahim Hakan KARATAŞ
Degree Awarded
and Date : September, 2014

ABSTRACT

POLICIES CONCERNING THE EDUCATION OF MINORITIES AND THE RIGHT TO USE THEIR MOTHER TONGUE IN TURKEY

Yaşar Serap DİNÇ

In the nation-states the concept of minorities rights remains a subject generally neglected by associating it with the concept of citizenship, and remains a world scale problematic subject, including Turkey . The rights for education and use of mother tongue remains the main rights of the subject. The rights for education and use of mother tongue are also the main rights outlined by so many international documents. We must also consider the fact that according to political criterions outlined by the European Union “ minorities rights for education and use of mother tongue” are considered as very important rights and various applications are followed by member countries.

In Turkey applications concerning minorities rights for education and use of mother tongue are guaranteed by the Lausanne agreement. In spite of these evolutions, minorities use of these fundamental rights remains a matter for discussion, and concerned policies and practises are frequently brought to international courts.

The research tries to analyse Turkey’s minorities rights for education and use of mother tongue, taking care of the historical process and the concerned litterature. According to its concept the research is a descriptive environmental research with scanning model. The research fields are the litterature and legal documents about minorities rights for education and use of mother tongue.

According to European Union integration process and the influence of Copenhagen criterions, important reforms have been done but prejudices coming from history are stil making difficult an eventual solution.

We expect this research to open the way for a betterment of policies concerning non muslim minorities rights for education and use of mother tongue, and to draw attention to the struggle against segregation.

Key words: Minority, Minorities rights, Minorities languages, Minorities education.

İÇİNDEKİLER

ONAYLAMA SAYFASI	iii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
BÖLÜM I: GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Alt Problemleri	1
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Sayıltıları	2
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
1.6. Yöntem	3
1.7. Kavramlar	4
BÖLÜM II: İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	6
BÖLÜM III AZINLIK KAVRAMI VE AZINLIK HAKLARINA İLİŞKİN UYGULAMALAR	11
3.1. Azınlık Kavramı	11
3.2. Özel Haklar ve Azınlıkların Özel Haklarına İlişkin Uluslar Arası Belgeler.....	14
3.3. Özel Hakların Uygulanması ve Raporlama Biçimleri	18
3.4. İnsan Hakları Yüksek Komiseri	19
3.5. Azınlık Çalışma Grubu	19
3.6. Soruşturmalar, Teknik Destek ve Danışma Hizmeti	20
3.7. Azınlık Haklarının Korunmasıyla İlgili Çalışmalar	21
3.7.1. Azınlık Tanımı.....	22
3.7.2. Şikâyet Prosedürleri	23
3.7.3. Erken Uyarı mekanizmaları	24
3.7.4. Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü	24
3.8. Ulusal veya Etnik Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Bireylerin Hakları Bildirgesi	26

3.9. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatında Azınlıklarla ilgili Benimsenenler (AGİT)	30
3.10. Avrupa Konseyi'nde (AK) Azınlıklarla İlgili Benimsenenler	31

BÖLÜM IV: OSMANLI DEVLETİ'NDE AZINLIKLAR VE EĞİTİM

HAKLARI	35
4.1. Osmanlı Devleti'nin Sosyal Yapısı İçinde Gayrimüslimlerin Konumu	35
4.2. Osmanlı Dönemi'nde Gayrimüslimler	41
4.2.1. Ermeniler	41
4.2.2. Rumlar	42
4.2.3. Yahudiler	45
4.2.4. Misyonerler	46
4.3. Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Okulları	49
4.3.1. Ermeni Okulları	52
4.3.2. Rum Okulları	53
4.3.3. Yahudi Okulları	55
4.3.4. Protestan Okulları	57
4.3.5. Yabancı Okullar	58
4.4. Gayrimüslim Okullarla İlgili Düzenlemeler	66
4.5. Gayrimüslim Okullarının Eğitim, Öğretim ve Yönetim Şekli	69
4.6. Gayrimüslim Okullarının Milli Mücadele Dönemindeki Zararlı Faaliyetleri ...	72
4.7. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Gayrimüslim Okulların Durumu.....	74
4.8. Atatürk'ün Gayrimüslimler Hakkındaki Görüşleri	75

BÖLÜM V: TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR VE EĞİTİM HAKLARI (1923–

2000)	76
5.1. Türkiye Cumhuriyet Devleti'nin Azınlık Tanımlaması ve Hukuku	76
5.2. Tek Parti Döneminde (1923-1945) Azınlık Siyaseti ve Gayrimüslim Okullar...77	
5.3. Çok Partili Demokrasi Döneminde Azınlık Siyaseti	85

BÖLÜM VI: KOPENHAG KRİTERLERİNE GÖRE TÜRKİYE'DE

AZINLIKLAR VE EĞİTİM HAKLARI	88
6.1. 57. Hükümet" (Ecevit Koolisyonu) Zamanında Yapılanlar	88
6.2. 58. Hükümet" ve Sonrasında Yapılanlar	88
6.3. AB Düzenli İlerleme Raporlarında Türkiye'de Azınlıkların Eğitim ve Ana Dili Haklarına İlişkin Değerlendirmeler	93

BÖLÜM VII: SONUÇLAR VE ÖNERİLER

7.1. Sonuçlar.....	109
7.2. Öneriler	113
KAYNAKÇA	115
ÖZGEÇMİŞ	120

TABLolar LİSTESİ

Tablo 4.1: Osmanlı Toplum Yapısı	37
Tablo 4.2 : 1844 Yılı Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Dağılımı	47
Tablo 4.3: 1844 Yılı Osmanlı İmparatorluğunun Dini Dağılımı	47
Tablo 4.4: Milletler Sistemine Göre Osmanlı Nüfusu	47
Tablo 4.5: Osmanlı Nüfus Sayımı Sonuçlarına ve 1914 İstatistiğine Göre Yabancı Nüfus	48
Tablo 4.6: 1927 Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Türkiye’de Yaşayan Yabancı Nüfus	48
Tablo 4.7: Türk Okulları – Gayrimüslim Okulları	50
Tablo 4.8: Protestan Okullarının Sayısal Durumları	57
Tablo 4.9: Amerikan Okullarının Kronolojik Durumları	63
Tablo 4.10: Fransız Okullarının Kronolojik Durumları	64
Tablo 4.11: İtalyan Okullarının Kronolojik Durumları	65
Tablo 4.12 : 1900 Yıllarında Yabancı Okulların Sayısı	66

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1. Batı Avrupa’da Millet ve Ulus Devletin Kuruluş Süreci	11
Şekil 4 2. Osmanlı İmparatorluğu Haritası	35

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Osmanlı Devleti Dönemi'nde resmi ve özel kurumların yanında yabancı öğretim kurumları da faaliyet içinde olmuşlardır. Azınlıklar, misyonerler ve yabancılar, kendilerine destek veren dış devletlerin de desteğiyle, tam dört asır boyunca, Osmanlı topraklarında çok sayıda okul açmışlardır. İmparatorluktan ulus devlete geçiş sancılı olmuş, uygulanan politikalar doğrultusunda imparatorluktaki sayıca fazla olan gayrimüslimlere ait okulların sayıları günümüzde çok azalmış gerek maddi, gerek idari bir takım sıkıntılar içine düşmüşlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunda Gayrimüslimler, kendi okullarında eğitim görmek ve ana dillerini kullanmak konusunda Lozan Antlaşması'na tabi olmuşlar ama kazandıkları hakları tam olarak kullanamamışlardır. Bu araştırma ile Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin eğitimi ve ana dillerini kullanmaları konusundaki politikalar, Türkiye'nin kuruluşundan itibaren bu konuda uygulanan politikalarla karşılaştırılmış, Gayrimüslim okullarının sayıca azalmalarının sebepleri ve bu konuda yaşanan problemler belirlenmiş, Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan politikalar analiz edilmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Alt Problemleri

Bu çalışmanın amacı, azınlıkların eğitim ve ana dillerini kullanma haklarıyla ilgili 2003 – 2013 yılları arasında uygulanan politikaları, önceki yıllarda uygulanan politikalar ve dünyadaki gelişmeler ışığında karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Gayrimüslim Türk vatandaşlarının eğitim ve ana dillerini kullanma hakları konusunda Osmanlı Devletindeki ve Türkiye Cumhuriyetindeki konumları arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
2. Türkiye'de azınlıkların eğitimi ve ana dillerin kullanım haklarıyla ilgili Kopenhag Kriterleri sonrası uygulanan politikalar nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Azınlık hakları, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de en çok tartışılan konulardan biridir. Bu hakların başında ise azınlıkların eğitimi ve ana dillerini kullanma hakları gelmektedir. Eğitim ve ana dilini öğrenme hakkı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Evrensel Çocuk Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Çocuk Hakları Sözleşmesi, Avrupa Birliği Anlaşması, AB Ulusal Azınlıkların Korunması Sözleşmesi gibi birçok uluslararası belgede yer almıştır. Ayrıca Avrupa Birliği tarafından belirlenen siyasi kriterler içinde azınlıklara saygı ve azınlıkların korunması üye ve aday ülkelerin azınlıklara yönelik politikalarının gelişimi sürekli gündeme getirilmektedir.

Türkiye mevzuatında da Lozan Antlaşması çerçevesinde azınlıkların eğitim ve ana dili öğrenme hakkı güvence altına alınmıştır. Ne var ki azınlıkların bu temel haklarından yararlanması sürekli tartışma konusu olmakta ve azınlıklara yönelik politika ve uygulamalar uluslararası mahkemelere taşınmaktadır. Lozan Antlaşması’nın tüm azınlıkları içermemesi, antlaşmanın tam uygulanmaması ve Lozan Antlaşması’ndaki uygulamaların, Avrupa Birliği’ndeki uygulamalardan farklı olması sorunu tetiklemektedir.

Bu araştırma sayesinde Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren hayata geçirilen azınlık eğitim ve ana dil kullanma politikalarının, Türkiye’de azınlık eğitimi ve ana dil kullanma alanında karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik özgün ve yerinde politikalar olup olmadığı, önceki dönemden farklı hangi yaklaşımları hayata geçirdiği ortaya çıkmış olacaktır. Araştırma sonuçları, azınlık eğitimi, ana dili politikalarından etkilenen bütün kesimler için bir perspektif oluşturacağı gibi özellikle politikacılar için büyük resmi görme fırsatı sağlaması bakımından faydalı olacaktır.

1.4. Araştırmanın Sayıltıları

Araştırmanın temel sayıltıları şunlardır:

1. Veri toplama aracının Türkiye’deki gayrimüslimlerin eğitim ve anadil kullanma haklarıyla ilgili tüm sorunlarını kapsadığı ve bu konudaki çözümleri ortaya çıkaracak nitelikte olduğu varsayılmaktadır.

2. Yapılan araştırmanın gayrimüslimlerin eğitim ve anadil kullanma haklarını geliştireceği varsayılmaktadır.
3. Yapılan araştırmanın ayrımcılıkla mücadeleye dikkat çekeceği varsayılmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Bu araştırma, iki araştırma sorusu ile sınırlıdır.
2. Bu araştırma, AB’de bu konuda kabul edilmiş anlaşmalarla sınırlıdır.
3. Kaynakçada belirtilmiş olan tezler, kitaplar, azınlıklarla ilgili raporlar ile sınırlıdır.
4. Türkiye’nin bağlı olduğu Lozan Anlaşması ve Bulgar Dostluk Anlaşmasıyla sınırlıdır.

1.6. Yöntem

Bu araştırmada, Türkiye’de azınlıkların eğitim ve anadili kullanma haklarına ilişkin politikaların neler olduğunu incelemek amaçlanmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak tarihsel süreç içerisinde ve hazırda bulunan politikalar bulundukları şekliyle ilgili literatür çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırma bu kapsamda, tarama modelinde betimsel bir alan araştırmasıdır. Araştırmanın evrenini Türkiye’de azınlıkların eğitim ve anadili kullanma haklarına ilişkin literatür ve yasal belgeler oluşturmaktadır. Bu belgeler ilgili mevzuat, uyum paketleri ve AB tarafından hazırlanan ilerleme raporlarıdır. Araştırmaya dahil edilen dokümanlar, azınlıkların eğitim ve anadili kullanma haklarına ilişkin hedef, karar, strateji ve uygulamalar ve gerekçeler taranmış ve belirlenmiştir.

1.7. Kavramlar

Azınlık: "Azınlık" kavramı iki açıdan ele alınabilir: Geniş (sosyolojik) açıdan: Bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruba azınlık denir. Bu, azınlığın en genel tanımıdır ve buna eşcinseller de girer. Dar (hukuksal) açıdan, Francesco Capotorti’nin 1978 yılında hazırladığı “Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Çalışması”nda yer verdiği “Başat olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az olan, bu devletin uyruğu olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan gruptur.”tanımlamasının diğer tanımların temelini oluşturduğu kabul edilmektedir (Saraçlı, 2012, 32).

Türkiye’de Azınlık Kavramı: Türkiye’nin bugün azınlık olarak kabul ettiği kişiler Osmanlı’nın son zamanlarından itibaren bu statüde kabul edilmeye başlanmış olan Gayrimüslimler olup, bunların da hepsi azınlık olarak kabul edilmemekte ve yalnızca üç tarihsel gayrimüslim grup (Ermeniler, Museviler ve Rumlar) bu statü içerisine alınmaktadır (Saraçlı, 2012, 97).

Osmanlı Toplumunda Gayrimüslim Kavramı: Müslümanlığı kabul etmemiş, ancak toplumda bazı şartları kabul ederek , yaşamaya devam eden kişileri ifade etmek için kullanılmıştır (Ertuğrul, 2010, 20).

Osmanlı’da Zimmi Kavramı: Zimmiler, İslam Devleti tarafından “Zimmet” adı verilen bir anlaşmaya dayanarak korunan topluluklardır. Kendilerine savaş açılan Gayr-ı Müslim topluluklar, haraç ve cizye ödeyerek İslâm egemenliğini kabul etmeleri halinde Zimmi sayılmışlardır.

Bireysel kimlik: Kişiyi ötekilerden ayırmak için, kurumlarca verilmiş bireysel kimliklerdir.

Kişisel Kimlik: Kişilerin üyesi bulunduğu kurum ve kuruluşlar, dernekler, kulüpler ve okullarla mesleki ilişkilerini gösteren psiko-sosyal kimliklerdir.

Üst Kimlik: Milli kimlik olarak adlandırılan ve kan bağı ya da toplumsal kontrat yolu ile bir devlete aidiyet bağına gösteren kimliktir. TC vatandaşı olmak üst kimliktir. Üst kimlik, vatandaşlığa (anayasal vatandaşlık) denk düşer ve ulusal bütünleşmeyi sağlamak amacıyla devletin vatandaşına empoze ettiği kimliktir.

Alt Kimlik: Alt kimlik daha dar bir grubu kapsayan kimliktir. TC vatandaşı bir Müslüman dendiğinde; TC vatandaşlığı üst kimlik, din tercihi alt kimliktir. Alt-kimlik, esas olarak, bireyin içinde doğduğu grubun kimliğidir (Oran, 2010, 27-29).

Negatif ve Pozitif Haklar: Negatif ve pozitif hak ayırımı devletin bu haklara yaklaşımına göre sınıflandırılmıştır. Negatif haklar devletin klasik manada tanıma ve dokunmama yükümünü, bir başka deyişle devletin bireylere bu hakları tanımasını fakat bireylerin bu hakları kullanmasına karışmayarak, bu hakların kullanılmasını gereksiz sınıflamalara maruz bırakmamasını ifade eder. Pozitif hak kavramında ise devletin harekete geçme yükümlülüğü vardır, pozitif hak kapsamında bulunan haklar ile ilgili olarak devlet bireyin bu haklarını kullanmasını sağlama konusunda gerekli tedbirleri almak zorundadır. Bir başka deyişle devlet bireylere yönelik olarak bu hakları etkin ve uygun bir şekilde kullanmasını sağlamakla yükümlüdür.

Dünyanın bir noktasında azınlık olan kişi otomatikman dünyanın her yerinde azınlık olmaya mahkumdur. İşte bu nedenle, bu "artı" haklarla bu güçlüğü azaltılması ve eşitliğin fiilen sağlanması amaçlanır. Bu pozitif haklar uygulamasına "pozitif ayrımcılık" (positive discrimination) da denir (Oran, 2010, 33-34).

Osmanlı'da Millet Kavramı: İstanbul'un fethinden sonra, Osmanlı'da da zimmet kurumu işletilmiş ve Gayrimüslimlere de "Millet" denmiştir. Rum Milleti, Ermeni Milleti, Yahudi milleti gibi...Yani, millet; Osmanlı'da dini toplulukların ismidir. Osmanlı Devleti'ndeki Gayrimüslim zimmiler, Müslümanlarla yan yana, ama ayrı hukuk düzenlerinde yaşamışlardır. Bu durum Tanzimat'a kadar sürmüştür. Tanzimat'la birlikte, Osmanlı'daki Gayrimüslimler, Müslümanlarla eşit seviyede bir hukuk düzenine kavuşmuşlardır. Dolayısıyla Osmanlı'da Zimmet kavramı, Tanzimat'la birlikte son bulmuştur (Ertuğrul, 2010, 20).

Azınlık Okulları: Bugün "azınlık okulları olarak adlandırılan okullar, Lozan Antlaşması'na göre Türkiye Cumhuriyetindeki Ermeni, Musevi, Rum vatandaşların gittikleri okullardır (Ertuğrul, 2010, 91).

Yabancı Okullar: İlk defa 1536 yılında Fransa'ya daha sonra da diğer Avrupa ülkelerine "kapitülasyonlar" adıyla verilen imtiyazlar nedeniyle yabancılar tarafından kurulan okullardır (Ertuğrul, 2010, 94).

Azınlık Bilinci: Her kültür, alt kimlik düzeyinde olsun olmasın, kendini sürdürmek ister. Bu açıdan önemli olan, onun üst kimlik karşısındaki pozisyonudur. Eğer bu sürdürme çabası, yalnızca kendi gelenek ve göreneklerini sürdürme çabasına yönelikse, burada sadece bir kültür çeşitliliği söz konusudur ve bir azınlık bilincinden ve dolayısıyla bir azınlığın varlığından söz edilemez. Ama bu çaba üst kimliğin yanısıra ısrarla ileri sürülüyor ve siyasal taleplere yol açıyorsa, o zaman ortada bir azınlık bilinci ve dolayısıyla bir azınlık vardır (Oran, 2010,40).

Misyonerlik Kavramı: Hristiyanlığı kabul etmemiş memleketlerde, çeşitli faaliyetler adı altında yürütülen Hristiyanlık propagandasının her türüne "misyonerlik"denir. Hristiyan olmayan ülkelerde bu dini yaymak için kurdukları teşkilata "misyon", bunları idare eden ve faaliyet gösteren din adamlarına da "misyoner" denilmektedir (Ertuğrul, 2010,23).

BÖLÜM II

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Türkiye’de son yıllarda yapılan kapsamlı araştırmaların başında EğitimBirsen’in (2010) hazırladığı “Anadilinin Önemi ve Anadilde Eğitim” adlı rapor gelmektedir. Rapor’a göre Türkiye’nin dil alanındaki politikaları, cumhuriyetin eğitim ve kültür politikalarıyla iç içe örülmüştür. Cumhuriyet döneminde kurulan veya geliştirilen “Türk Ocakları, Halkevleri, Türk Yurdu, Türk Derneği gibi kuruluşların misyonu, homojen bir Türk ulusu yaratmaktır. Bu kuruluşlarla tek dil politikası benimsenmiş ve kültürel çeşitlilik inkâr edilerek yasaklanmıştır, hatta Türkçe’den farklı bir dille konuşanlara para cezası uygulanmasının öngörüldüğü dönemler olmuş “Vatandaş Türkçe Konuş” gibi kampanyalar düzenlenmiştir. Bu yaklaşım 1930’lu yıllarda “Türk Tarih Tezi” ve “Güneş Dil Teorisi” gibi bütün dillerin ve kültürlerin Türk dili ve kültüründen türediği yolundaki savların ortaya atılmasına değin varmıştır. 1982 Anayasası’nın 42. maddesiyle de tek dile dayalı resmi dil politikasının çerçevesi çizilmiştir: “Türkçeden başka dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına anadilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim yapan kurumların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır.” 1983 tarihli 2932 sayılı yasanın birinci maddesi de ülke güvenliği açısından yasaklanan dillere ilişkin esas ve usulleri düzenlemiştir. Yasanın ikinci maddesi de düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kullanılmayacak olan diller başlığıyla Türk devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin resmi dilleri dışındaki herhangi bir dilde, düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayımlanmasını yasaklamıştır.

Anadilinde eğitim temel bir insan hakkıdır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuğun eğitim hakkı ve bu hakların fırsat eşitliği temelinde gerçekleştirilmesi gerektiği (madde 28) vurgulandıktan sonra eğitimin amaçları arasında, “çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yetilerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi” (madde 29/a); “çocuğun anne-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşee, ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygının geliştirilmesi” (madde 29/c); Eğitimin

başarıya ulaşması da aynı şekilde anadiliyle yakından alakalıdır. Devlet, dil konusuna sınırlayıcı olarak karışmayı bir kenara bırakmalı; bunun yanı sıra bütün vatandaşlara, anadillerinde ve resmi dilinde gelişimi garanti etmelidir.

Bir diğer araştırma “Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları Sorunlar ve Çözüm Önerileri” (2013) adlı çalışmadır. Türkiye’deki “azınlık” okullarının geçmişten günümüze süregelen sorunlarını görünür kılmayı, Türkiye toplumunda insan haklarına kültürel haklara saygılı, ayrımcılığı azaltan, demokratik bir eğitim anlayışının yerleşmesini ve buna ilişkin tartışmaların demokratik bir zeminde yapılabilmesini kolaylaştırmayı, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlık kimliğinin ayrımcı içeriklerden arınmasına katkıda bulunmayı ve anadilde eğitimin Türkiye’de nasıl uygulandığını anlatmayı amaçlayan rapor, 19. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Devleti’ndeki Ermeni, Rum ve Musevi okullarının durumlarını eğitimin merkezileşmesi ve modernleşmesi çerçevesinde ele alıyor ve 20. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle Tevhidi Tedrisat Kanunu’ndan (1924) günümüze azınlık okullarının yaşadığı sorunlar ve çözüm önerilerini içeriyor. Koordinatörlüğünü Gülay Kayacan’ın yürüttüğü araştırmada Ermeni, Rum ve Musevi okullarında geçmişte ve günümüzde müdür, Türk müdür başyardımcısı, öğretmen, öğrenci ve veli olan 29 kaynak kişiyle, kamera ya da ses kaydı alınarak ortalama 1,5 saat süren sözlü tarih görüşmeleri yapılmıştır. Kaynak kişilerin genel isteği ve sosyal bilimciler nedeniyle, raporda geçen anlatılarda kişilerin açık adları belirtilmemiştir. Proje raporunun birinci cildi tarihçi Selçuk Akşin Somel tarafından kaleme alındı ve “Gayrimüslim Okulları Nasıl Azınlık Okullarına Dönüştü” adıyla yayımlandı.

Uluslararası insan hakları hukuku alanında uzman Nurcan Kaya’nın yazdığı “Geçmişten Günümüze Azınlık okulları: Sorunlar ve Çözümler” adlı 2. ciltte, azınlık okullarının 20. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle Tevhidi Tedrisat Kanunu’ndan (1924) günümüze kadar uzanan dönemde yaşadığı sorunlar ve çözüm önerileri ele alınmıştır. (Tarih Vakfı, 2013, 5-6)

Taşdemirci’nin (2001) “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar” adlı çalışmasına göre: Osmanlı Devleti, eğitim ve öğretim kurumlarını açma ve yönetme hususunda Türk ve Müslümanları serbest bıraktığı gibi azınlıkları da serbest bırakmıştır. İstanbul’un Türkler tarafından fethiyle siyasi bağımsızlıklarını kaybeden Rumlara “patrik” adındaki bir ruhani reisin başkanlığında cemaat halinde yaşama hakkı verilmiştir. Böylece cemaate din, dil, gelenek ve göreneklerinde

tamamen serbest hareket etme hakkı tanınmıştır. Devlet her konuda patrik ile muhatap olmaktadır. Bu patriğe, Rum cemaatinin eğitim ve kültür kurumlarını, kiliselerini, hastanelerini yönetme yetki ve sorumluluğu verilmiştir. Hatta evlenme ve boşanma gibi aile hukuku ile ilgili hususların uygulanması ve yürütülmesi de ona bırakılmıştır. Rumlara verilen bu haklar daha sonra Ermeni ve Yahudilere de tanınmıştır. Her caminin yanında bir mektep ve medrese bulunuyorsa, her kilisenin yanında da öyle azınlık okulları vardı. Hatta mektep ve medreselerde öğretim nasıl hocalar tarafından yapılıyorsa, azınlık okullarındaki öğretim de papazların elindeydi.

Kılıç (2005) “Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)” adlı çalışmasında cumhuriyet döneminde yabancı okullarını durumu etrafı bir biçimde analiz etmiştir. Kılıç’a göre Osmanlı Devleti döneminde ve Kurtuluş Savaşı esnasında yabancı okulların yıkıcı faaliyetlerinin acı tecrübelerini yaşamış olan Atatürk, bu acı tecrübelerin ışığında hareket etmiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yapılan nüfus mübadeleleriyle ülkede bulunan azınlık nüfusu azaldığı için ülke nüfusu daha homojen bir yapıya dönüşmüştür. Bu sayede cumhuriyet hükümetleri yabancı okullarla ilgili çok daha rahat kararlar alabilmiş ve uygulayabilmişlerdir. Yeni Türk yönetimi; Atatürk önderliğinde başlatılan bağımsızlık savaşı sonucunda kurulan yeni cumhuriyetin, dünya devletleri tarafından tanınması olarak kabul edilen Lozan Barış Antlaşması’nda, yabancı okulların faaliyetlerine ancak Türk yasa ve yönetmeliklerine uymak şartıyla izin verileceği kararını aldırabilmiştir. Cumhuriyet hükümetlerinin çıkardıkları yeni kanun ve yönetmeliklerle birlikte uyguladıkları kararlı ve sıkı denetim, kısa süre içinde birçok yabancı okulun artık keyiflerine göre varlıklarını devam ettiremeyeceklerini ve Türk kanun ve yönetmeliklere uymaktan başka çarelerinin kalmadığını anlamalarını sağlamıştır.

Ertuğrul (2010) “Kültürümüzü Etkileyen Okullar” adlı çalışması ile Türkiye’de azınlık okullarına ilişkin önemli bir derleme hazırlamıştır. Azınlık ve yabancı okullarla ilgili kavramların ne olduğu, yabancı devletlerin Osmanlı topraklarında okul açmalarındaki amacı, yabancı devletlerin kendilerine bağlı azınlık ve yabancı okullarını ne şekilde kullandığı, bu okulların finansmanının nasıl yapıldığı, okulların sayısı ve öğrenci sayısı hususlarında bilgi vermektedir. Azınlıklar, misyonerler ve yabancılar, kendilerine destek veren dış devletlerin de desteğiyle, tam dört asır boyunca, Osmanlı topraklarında okul açma yarışına girmişlerdir. Bu okulların sayısı

zaman zaman devlet okullarını da geçip, en ücra köşelere kadar yayılmıştır. Devleti bir ağ gibi kuşatan bu eğitim kurumları, Türk toplumuna karşı, dış devletlerin emellerine alet olmuşlardır. Osmanlıdan günümüze uzanan bu problem, Türk siyasi ve kültür hayatını çeşitli yönleriyle etkilemiştir. 17.yüzyıldan itibaren yaygın şekilde faaliyete başlayan azınlık ve yabancı okullarının değişik yönleriyle araştırılması gerekir. Çünkü, eğitim tarihi alanında yapılan bütün araştırmaların azınlık ve yabancı okulları hakkındaki ortak sonuçları; bu kurumların kontrolsüz bırakılmış oldukları ve devlet ile sağlıklı bir sonuca varmak için azınlık ve yabancı okullarının tarihi seyri, Türk toplumuna yönelik faaliyetleri, mezun olan öğrencilerle Türk Devletini nasıl etkilemek istedikleri ve alınması lâzım gelen tedbirlerle bir bütünlük oluşturulmak istenmiştir. Böylece, bu çalışma Osmanlı Devleti döneminde resmi ve özel kurumların yanında yabancı öğretim kurumlarının ortaya çıkışlarına ve etkinliklerine ışık tutmaktadır. Konu, geçmişte meydana gelen süreç olmakla beraber, günümüzde de devam eden bir problemin incelenmesidir. Ayrıca, bundan başka yapılacak çalışmalara ışık tutması bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmayla vurgulanmak istenen noktalar şöyle özetlenebilir. Azınlık ve yabancı okullarıyla ilgili kavramların ne olduğu, yabancı devletlerin Osmanlı topraklarında okul açmalarındaki amacı, yabancı devletlerin kendilerine bağlı azınlık ve yabancı okulları ne şekilde kullandığı, azınlık okullarının nasıl yabancı devletlerin himayesine girdiği, yabancı devletlerin desteklediği yabancı okulların azınlık okulları üzerindeki etkileri, siyasi faaliyetler içindeki okulların sayısı, yaygınlık ve etkinlik bakımından durumları ve mezun öğrencilerin Türk toplumunda üstlendiği rolleridir.

Saraçlı (2012) “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Azınlıklar” adlı bir kitap hazırlamıştır. Saraçlı, kitabında Azınlık sorunlarını, bir insan hakları sorunu olarak ele alıyor ve konuyla ilgili evrensel literatürü ve tarihsel çabayı, anlaşılır bir dil ile özetliyor. Avrupa Birliği ile ilişkiler kapsamında Türkiye’den istenenler ve Türkiye’nin yaptıkları/yapacakları paralelinde genelde tek taraflı gündeme gelen/azınlıkların ve haklarının korunması sorunsalını, konunun muhatabı her iki taraf açısından da değerlendirmeyi bir karşılaştırma yapmayı hedeflemektedir. Yeryüzünde bütünüyle homojen bir toplum yoktur. Sınıfsal çelişkileri bir kenara bırakırsak her toplumda, ana dili, dini inancı, ten rengi, etnik kökeni farklı insanlar bulunur. Sayıca az olan bu insanların siyasal düzeyde kendilerini temsil ettirmeleri zordur. Demokrasi iktidarı çoğunluğa vermekte, çoğunluk ise elindeki imkânları ve

gücü kendisine göre kullanmaktadır. Böylelikle her ülkede, sayıca az olanların temsili, hak ve hukuklarının muhafazası, çoğunluğun baskılarına karşı garanti altına alınması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konuyla ilgili diğer bir çalışma ise Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan “İnsan Hakları Yüksek Komiserliği İnsan Hakları Bilgi Kitapçığı”dır. 1947’de azınlıkların korunması için Milletler Cemiyetinde bir sistem oluşturuldu ve Birleşmiş Milletler tarafından bu sistem görüşüldü. Daha sonra azınlıkların korunmasına ilişkin bu görüşler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinde ve Birleşmiş Milletler şartında yer aldı. Bu araçlar bireylerin insan hakları ve özgürlüklerinin korunması ve ayrımcılık gözetmeme ve eşitlik ilkelerine dayanmaktaydı. Bu bilgi kitapçığı azınlıkların korunması alanında başlıca Birleşmiş Milletler prosedürlerini ve çalışmalarını özetlemektedir. Bilgi Kitapçığı ihlallerin olduğu yerlerdeki vakalarda geçerli şikâyet prosedürlerinin, çatışmayı önlemek için oluşturulan ilk uyarı mekanizmalarının ve azınlıklara mensup bireylerin haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde STK'ların rolünün bir analizini yapmaktadır. Son olarak önümüzdeki yıllarla ilgili ortaya çıkabilecek azınlık konularına işaret etmektedir.

BÖLÜM III

DÜNYADA AZINLIK KAVRAMI VE AZINLIKLIK HAKLARINA İLİŞKİN UYGULAMALAR

3.1. Azınlık Kavramı

Antik Çağda (Eski Yunan ve Roma) azınlık kavramı yoktu. "Yurttaş"lar yalnızca özgür insanlardan oluştukları için (köleler yurttaş değildi) az sayıda idiler; sınıfsal bakımdan bölünmüş olsalar da azınlık-çoğunluk diye bölünmemişlerdi.

İmparatorluklar merkeziyetçi değillerdi; etnik, dinsel, dilsel bütünlükle ilgilenmemekteydiler; onlar için önemli olan imparatora sadakatti. Bu yüzden bütünlüğün bozulduğu kanısı, merkezi devletlerde oluşmuştur. Dolayısıyla, merkezi devlet biçimiyle yönetilen Mutlâkiyetçi Krallıklarda, azınlıkları koruma konusu gündeme gelmiştir. Azınlık kavramı da o zaman doğmuştur. Bu süreci şöyle açıklayabiliriz:

Şekil 3.1. Batı Avrupa'da Millet ve Ulus-Devlet'in Kuruluş Süreci

Görüldüğü gibi, Batı Avrupa'da önce millet, iki yüz yıl sonra milliyetçilik, arkasından da ulus-devlet doğmuştur. Mutlâkiyetçi Krallık, burjuvazi (tüccar sınıfı) ve kraldan oluşan iki ögenin, 12. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan koalisyonu sonucu 16. yüzyılda doğdu. Mutlâkiyetçi krallıklarda birinci öge, Batı Avrupa'da asayişsizlik ve çok hukukluluk yüzünden güvenli ticaret yapamayan ve ayrıca pazarını genişletmek isteyen Burjuvazi (tüccar sınıfı), ikinci öge, topraklarını genişletmek isteyen kraldır yani, feodal beylerin en güçlüsü (Oran, 2010,18).

Bu yeni siyasal birim, zamanla, bugün "ulus" dediğimiz yeni toplumsal birimin içinde geliştiği rahim oldu: Asayiş ve tek hukuk, ticaretin gelişmesine olanak tanıdı; bunun sonucunda bir "ortak ekonomik pazar" oluştu; bu pazar içinde ortak bir dil ve duygular gelişti; ortak dil ve duygular da zamanla ulusun (milletin) oluşmasına yol açtı. Bu ortamda güçlenen ve kilisenin gücünü kırmaya başlayan burjuvazi, o zamana kadar mutlakıyetçi krallığı bir arada tutan temel ideoloji olan dinden (Katoliklikten) daha uygun değerler bütünü bulmak ve böylece kendini hem kral dan hem de kiliseden özerk kılmak zorundaydı (Oran, 2010,19).

Azınlık kavramını geliştiren, uluslararası hukuk ve ilişkilerin içine sokan, Katolik ve Protestan devletler arasında imzalanan azınlık koruma antlaşmalarıdır. Çünkü, karşı taraf da kendilerinin azınlığı bulunan ve kendi içlerinde karşı tarafın azınlığı yer alan Avrupalı devletler, 1562'de başlayıp tam olarak Vestfalya Antlaşmasıyla ancak 1648'de biten kanlı "Din Savaşlarında" birbirlerini "imana" getiremeyeceklerini anlayınca, karşılıklı olarak azınlıklarını koruyacak yöntemler düşündüler. Karşılıklı azınlıkları koruma antlaşmaları imzalayıp Avrupa'daki dinsel azınlık çatışmalarını (Otuz Yıl Savaşları) bitirdiler (Oran, 2010, 20).

Bunun sonucu olarak, Avrupalı devletler güçlendiler. Bir yandan da Avrupa dışındaki azınlıklarını (Hristiyanları) korumaya yöneldiler. Dikkatlerini Avrupa devletleriyle sınır komşusu olan Osmanlı İmparatorluğuna çevirdiler. Avrupalıların, Osmanlı İmparatorluğuyla yakından ilgilenmesinin sebeplerinden birincisi, Osmanlı Devleti'nin şeriat düzeninin, Avrupalılara çok yabancı ve ters gelen bir hukuk düzeni olması, sebeplerden ikincisi de, zayıflamış olan Osmanlı İmparatorluğunun içişlerine, Hristiyan azınlıkları koruma bahanesiyle müdahale etmek ve bu sayede etki alanlarını genişletmekti. Avrupalıların, "Doğu Sorunu" diye nitelendirdikleri bu durumun tam açıklaması şuydu: Batı devletlerinin hepsi Osmanlı Devleti'nin artık bir güç olmaktan çıktığını ve kendi gücüyle ayakta duramayacağını biliyordu. Ancak uygun olmayan bir zamanda yıkılmasının kendi aralarında büyük çatışmalara yol açacağı endişesiyle, zaman zaman Osmanlı Devleti'nin varlığının korunmasından yana oldular. "Doğu Sorunu" genel olarak 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması, ikinci yarısında Avrupa'daki topraklarının paylaşılması, 20. yüzyıl'da da tüm topraklarının paylaşılması anlamında kullanıldı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetteki bunalımları Avrupalılarca "Doğu Sorunu" başlığı altında değerlendirildi (Oran, 2010, 20).

Hem Osmanlı'nın Avrupa vesayeti altına girmesine neden olan, hem de bu devletlerin böylece birbirlerini dengelemeleri sonucu, bir bakıma Osmanlı'nın ömrünü yapay olarak uzatan bu “Doğu Sorunu”, azınlıkların korunması tarihinin de ta kendisi oldu (Oran, 2010, 20).

19. yüzyılda azınlıklar konusunda iki önemli gelişme ortaya çıkmıştı:

- a. Fransız devrimi sonrasında "dinsel" azınlıkları korumaktan "ulusal" azınlıkları korumaya geçiş ve artık dinsel hakların yanı sıra, medeni ve siyasal hakların da devreye girişi,
- b. Milliyetçilik ilkeleri sonucu ulus-devletin (yani, milleti inşa edebilmek için alt-kimlikleri asimile etmeye girişen devlet türünün) doğuşu.

Bu gelişmelere, sanayi devriminin 19. yüzyılın ortasından itibaren yarattığı ünlü gereksinimler sonucu (hammadde ihtiyacı, yeni pazarlar ihtiyacı, sermayeyi dışarıya yatırma ihtiyacı) bir de emperyalizmin doğuşu eklenince, Avrupa’da muazzam bir rekabet ortaya çıktı. Bu durumda hiçbir devlet Osmanlı’ya müdahale tekeline alamadığından, 19. yüzyıl sistemi Osmanlı’daki azınlıkların büyük devletlerce kolektif korunması biçiminde belirecek ve artık bu konudaki ikili antlaşmalar, çok taraflı antlaşmalara dönüşecektir (Oran, 2010,20-21).

Birinci Dünya Savaşından sonra MC sisteminde üçlü bir ölçüt ilk defa resmi biçimde ifade edilmeye başlanarak uluslararası terminolojiye girdi: "ırk, dil, din azınlıkları". Amacı da hem “ayrımcılığın önlenmesi” (prevention of discrimination) hem de azınlıkların korunması (protection of minorities) idi (Oran, 2010, 22).

Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki azınlıkların bir büyük devletçe korunmaları dönemi 1856 Paris Anlaşması’na kadar sürmüştü, bu anlaşmayla birlikte ise yepyeni bir dönem açılarak, o zamana kadar tek bir devletle (önce Avusturya, sonra Rusya) yapılan ikili anlaşmalarla güvence altına alınan Hristiyan azınlıkların bundan sonra Avrupa Uyumu’nun (veya Avrupa Ahengi) kolektif korumasına bırakıldığı en azından zımnen ilân edilmiştir. Bu bakımdan 1856 Antlaşması, Avrupa çapında, tek ülkenin korumacılığı sisteminden 19. yüzyıl sistemine (büyük devletlerin kolektif koruması) geçişi simgeleyen karma bir belge niteliğindedir (Saraçlı,2012,34).

Osmanlı İmparatorluğu açısından azınlıkların korunması konusunda 1856’da gerçekleşen değişim, Avrupa’da daha erken tarihte, 1815’de yaşanmaya başlanmıştır. Belirtilen tarihte toplanan Viyana Kongresiyle birlikte hem dini azınlıkların yerini

ulusal azınlıklar almış, hem de azınlıkların büyük devletlerce birlikte (kolektif) korunması dönemi başlamıştır. Bu başlangıcı takiben ise dönemin etkin siyasal felsefesi olan liberal anlayışın, ulusal özelliklerin ilerletilmesi yoluyla bir özgürlük alanı açılacağı düşüncesiyle azınlık haklarını savunmasının da etkisiyle bu konuda önemli gelişmeler yaşanmıştır (Saraçlı,2012,35).

Viyana Kongresi'nden (1815) başlayarak Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam eden azınlıkların büyük devletlerce kolektif korunması dönemi belki de içerdiği birtakım zaafıların da etkisiyle- savaş sonunda yerini Milletler Cemiyeti (MC) Azınlık Hakları Rejimine bırakmıştır (Saraçlı, 2012, 35).

İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında Nazi Almanyası tarafından güdülen ırkçı politikaların bu iki amacı da boşa çıkarmasının yarattığı hayal kırıklığı, savaştan sonra kurulan BM'nin ilk birkaç yılında bu konunun azınlık sorunu olarak değil de "insan hakları" sorunu olarak ele alınmasını doğurdu (Oran, 2010,22).

"Etnik", sözcüğünün ırktan çok kültüre gönderme yaptığı genellikle kabul edilen bir husustur. Sovyet Bloğunun dağılmasından sonra yerini etnik milliyetçiliğe bıraktı. "Etnik Milliyetçiliğin" ortalığı kaplamasının nedeni de, Komünizmin dağıldığı kaos ortamında, insanların her zaman içgüdüsel olarak sığındıkları "aile" imajına en yakın kavram olan etnik grup kavramından kuvvet almak ihtiyacıydı (Oran, 2010, 22).

3.2. Özel Haklar ve Azınlıkların Özel Haklarına İlişkin Uluslar Arası Belgeler

Özel haklar imtiyaz anlamına gelmemektedir ancak azınlıkların kimliklerini ve geleneklerini korumalarını olanaklı kılmaktadır. Nitekim özel haklar ayırım gözetmeme gibi eşit muamelenin gerçekleştirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Azınlıklar ancak kendi dillerini kullanabildikleri, kendi sağladıkları hizmetlerden yararlanabildikleri ve devletlerin siyasal ve ekonomik hayatlarına katılabildikleri durumda çoğunluk grupların verimli olarak yararlandıkları statüye ulaşabilirler. Azınlık gruplarına ya da azınlıklara mensup bireylere farklı muamele, eğer bir bütün olarak topluluğun refahı ve geçerli bir eşitliğin ilerletilmesine yönelik uygulanırsa haklı görülmektedir. Azınlık gruplarının çoğunlukla birlikte toplumda eşit muameleden yararlanmasına olanak sağlanması için bu olumlu eylem biçimleri kabul edilebilmelidir. (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 1998, 3-10)

Farklı uluslararası insan hakları belgeleri, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel gruplara ve azınlıklara mensup bireyler için özel haklara atıfta bulunur. Bunlar şu

sözleşmeleri kapsar: Soykırımın Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme (madde 2), Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (madde 2 ve 4),

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (madde 13), Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (madde 27), Çocuk Hakları Sözleşmesi (madde 30), Irk ve Irksal Önyargıya Karşı UNESCO Bildirgesi (madde 5).

Azınlıklar için özel hakları içeren bölgesel belgeler ise Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme, Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı (Avrupa Konseyi), AGİT İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı belgesidir. (Avrupa Birliği Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı).

Uluslar Arası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi Madde 27. Azınlıklar üzerinde genellikle yasal olarak bağlayıcı olarak kabul edilen hüküm uluslararası medeni ve siyasal haklar sözleşmesinin 27. maddesidir. Buna göre “Etnik ve dinsel azınlıklarla dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde bu azınlıklardan olan kişilerin, gruplarındaki öteki üyelerle birlikte topluluk olarak kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerini açıklamak ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakları ellerinden alınmaz.” Sözleşmenin 27. maddesi azınlıklara mensup bireylerin ulusal, etnik, dinsel veya dilsel kimlik haklarını veya bunlarla ilgili oluşumları ve azınlıklara mensup bireylerin sürdürülmesini ve geliştirilmesini istedikleri özelliklerin korunması hakkını kabul eder. Her ne kadar sözleşmenin 27. maddesi azınlık haklarına atıfta bulunsa da uygulanabilirliği bir devlet tarafından bir azınlığın resmi olarak tanınmasının konusu değildir. Sözleşmenin 27. maddesinin devletler tarafından kabul edilmesi için özel önlemler gerekmez. Ama sözleşmeyi kabul eden devletler haklarından yararlanma yetkilerine sahip tüm bireylere güvence vermeye zorlanırlar; bu azınlıkların tabi olduğu eşitsizlikleri düzeltmek için özel eylemler gerektirebilir. (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 1998, 3-10)

Ulusal Veya Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Mensup Bireylerin Hakları Bildirgesi Azınlıklara yönelik özel hakları ayrı bir Birleşmiş Milletler belgesinde ifade eden tek BM belgesi, ulusal veya etnik, dinsel ve dilsel azınlıklara mensup bireylerin haklarına dair bildirgedir. Bildirge metni, azınlıklara mensup bireylerin

kendi kimliklerini ve özelliklerini korumaları ve geliştirmeleri yönündeki haklar ve devletlerin yükümlülükleri arasında bir denge kurarken bölgesel bütünlüğü ve bir bütün olarak ulusun bağımsızlığını korumaktadır. Bildirgede yer alan ilkeler ve diğer uluslar arası araçlarda güvence altına alınan ve evrensel olarak tanınan insan hakları azınlıklara mensup bireyleri kapsamaktadır. Bildirge azınlıklara mensup bireylerin haklarını kabul eder:

- Devletler kendi ülkeleri üzerindeki azınlıkların varlığını ve ulusal veya etnik, kültürel, dinsel ve dilsel kimliklerini korur (madde 1),
- Azınlıklara mensup olan kişiler ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup kişiler, özel veya kamusal yaşamda hiç bir müdahaleye veya hiç bir ayrımcılığa maruz kalmadan ve serbestçe kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerinde ibadet etme ve uygulamada bulunma ve kendi dillerini kullanma hakkına sahiptir (madde 2/1),
- Azınlıklara mensup olan kişiler kültürel, dinsel, sosyal, ekonomik ve kamusal yaşama etkili bir biçimde katılma hakkına sahiptir (madde 2/2),
- Azınlıklara mensup olan kişiler, ulusal düzeyde ve uygun olduğu takdirde, mensubu oldukları azınlıklarla veya üzerinde yaşadıkları bölgelerle ilgili olarak bölgesel düzeyde verilen kararlara ulusal mevzuata aykırı olmayacak bir tarzda etkili bir biçimde katılma hakkına sahiptir (madde 2/3),
- Azınlıklara mensup olan kişiler kendi örgütlerini kurma ve sürdürme hakkına sahiptir (madde 2/4),
- Azınlıklara mensup olan kişiler hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan, kendi grubunun diğer üyeleriyle ve başka azınlıklara mensup kişilerle ve ayrıca hudut komşusu diğer devletlerin ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel başlarla bağlı oldukları vatandaşlarıyla serbest ve barışçıl ilişkiler kurma ve bu ilişkileri sürdürme hakkına sahiptir (madde 2/5),
- Azınlıklara mensup olan kişiler, bu Bildiride yer alan haklar da dâhil sahip oldukları hakları, hiçbir ayrımcılığın maruz kalmadan kendi başlarına veya mensup oldukları grubun diğer üyeleri ile birlikte kullanabilirler (madde 3),
- Alınacak önlemlerle azınlıklara mensup bireylerin haklarını koruması ve geliştirmesi gerekir.
- Devletler, azınlıklara mensup kişilerin kendi özelliklerini ifade edebilmelerini ve ulusal hukuku ihlal eden ve uluslararası standartlara aykırı bulunan özel

bazı uygulamalar hariç kendi kültürlerini, dillerini, dinlerini, geleneklerini ve örf ve adetlerini geliştirmeleri için gerekli şartları yaratmak amacıyla tedbirler alır (madde 4/2),

- Devletler mümkün olduğu kadar azınlıklara mensup kişilerin ana dillerini öğrenmeleri veya anadillerinde eğitim almaları için yeterli imkânlara sahip olabilecekleri gerekli tedbirleri alır (madde 4/3),
- Devletler gerektiği takdirde kendi ülkelerinde var olan azınlıkların tarih, gelenekler, dil ve kültürleri ile ilgili bilgiler almalarını özendirmek için eğitim alanında tedbirler alır. Azınlıklara mensup olan kişiler, toplumun bütünü hakkında bilgi edinebilmek için yeterli imkânlara sahip olurlar (madde 4/4),
- Azınlıklara mensup kişilerin ülkenin ekonomik kalkınmasına ve gelişmesine tam olarak katılabilmelerini sağlayacak tedbirleri almayı kabul eder (madde 4/5),
- Ulusal politikalar ve programlar, azınlıklara mensup olan kişilerin meşru menfaatlerini dikkate alarak planlanır ve uygulanır (madde 5),
- Devletler, karşılıklı anlayış ve güveni geliştirmek amacıyla bilgi ve tecrübe alış verişi yapmak gibi, azınlıklara mensup kişilerle ilgili sorunlar hakkında işbirliği yapar (madde 6),
- Devletler bu Bildiride yer alan haklara saygının geliştirilmesi amacıyla işbirliği yapar (madde 7),
- Bu Bildirideki hiç bir hüküm, azınlıklara mensup kişiler bakımından devletlerin uluslar arası yükümlülüklerini yerine getirmesini engellemez. Devletler, özellikle taraf oldukları uluslar arası sözleşmelerden ve antlaşmalardan doğan yükümlülüklerini iyi niyetle yerine getirir (madde 8),
- Birleşmiş Milletler içindeki uzman kuruluşlar ve diğer örgütler, kendilerinin ihtisas alanlarına girdiği ölçüde bu Bildiride yer alan hakların ve prensiplerin tam olarak gerçekleştirilmesine katkıda bulunurlar (madde 9).

Genel Kurul, Bildirge kabul edilirken, uluslar arası topluma uluslar arası ve yerel mekanizmalar aracılığıyla standartların etkili bir şekilde uygulanması konusunda ilgi göstermeleri için çağrıda bulundu. Bu özellikle bildirge üzerine bilginin, bildirgenin anlaşılmasının, bildirgenin ilgili organlar ve Birleşmiş Milletler teşkilatları direktifleriyle etkili bir şekilde geliştirilmesi ve göz önüne alınması için uygun mekanizmaların yaygınlaştırılmasını kapsamaktadır (BM, 1998, 3-10).

3.3. Özel Hakların Uygulanması ve Raporlama Usulleri

Uluslararası antlaşmalarda beyan edilen, azınlık gruplarına mensup kişilerin haklarını uygulamada taraf devletlerin özellikle ulusal hukuk yanında idari ve yasal uygulama hükümlerini yerine getirmedeki yükümlülükler konusunda gelişmeleri izlemek için komiteler kurulmuştur. Azınlık haklarının uygulanmasıyla ilintili komiteler Uluslararası Medeni Ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin uygulanmasını denetler; ekonomik, sosyal ve kültürel haklar komitesi (Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi); ırk ayrımcılığının sona erdirilmesi komitesi (Rak Ayrımcılığının Tüm Biçimlerinin Ortadan Kaldırılmasına Dair Uluslar Arası Sözleşme); çocuk hakları komitesi (Çocuk Hakları Sözleşmesi) insan hakları üzerine komitelerdir. Belirtilen komitelere periyodik raporları sunmakla yükümlü olan taraf devletler, diğerlerine ilaveten, ilgili belgelerin kapsadığı azınlık haklarından yararlanmayı güvence altına alan yasama, yargı ve politikayla ilgili diğer önlemlerin çerçevesini çizer. Bir devlet raporu komite tarafından gereği yapılarak incelendiğinde, ilgili ülke temsilcisi raporu sunabilir, komite üyesi uzmanların sorduğu sorulara yanıt verebilir ve yapılan gözlemlere dair yorumlarda bulunabilir.

Komiteler, devletlere yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini izlemek için gereken özel bilgiyi listeleyen ayrıntılı bir raporlama rehberi temin ederler. Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. maddesi altında bir raporlama yapmak için örneğin, rapordaki bilgiler bir devletteki azınlıklar hakkında ilgi sağlamalıdır. Çoğunlukla karşılaştırıldığında azınlıkların sayısının ve alınan somut önlemlerin, azınlıkların etnik, dini, kültürel ve dilsel kimliklerinin yanı sıra azınlıklara eşit ekonomik ve politik fırsatlar sağlayan diğer önlemlerin devletlere rapor edilmesi kabul edilmiştir. Ayrıntılı başvuru, merkezi ve yerel hükümet yapılarında beyan edilir. Alınan bilginin temelinde, komiteler rapor veren devletlerle gerçek bir diyalogda ısrar edebilir. Bir devlet raporu incelendikten sonra azınlık hakları ihlallerinin olduğu “inceleme sonucu” konusunda komiteler söz konusu başka hak ihlallerinden vazgeçmesi için taraf devletleri zorlar veya durumun iyileştirilmesine yönelik önlemleri kabul etmesi için ilgili hükümetlere çağrıda bulunur (BM, 1998, 3-10).

3.4. İnsan Hakları Yüksek Komiseri

İnsan Hakları Yüksek Komiserliğine azınlıklara mensup kişilerin haklarının korunması ve geliştirilmesi görevi verildi ve Genel Kurul tarafından 1993'te bu görev oluşturuldu. Daha ayrıntılandırmak gerekirse, Genel Kurul tarafından atanan Yüksek Komiserliğe, Azınlık Gruplarına Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesinde belirtilen ilkelerin uygulanmasını ilerletme ve bu amaçla ilgili hükümetle diyalogda bulunmaya devam etme görevi verildi. Bu amaçla üç taraflı kapsamlı bir program şu nedenlerle hazırlandı: Azınlık gruplarına mensup kişilerin hakları bildirgesinde belirtilen ilkelerin uygulanması ve ilerletilmesi; uluslararası insan hakları toplulukları ve teknik destek programları dâhil olmak üzere BM'nin diğer kurumları ve teşkilatlarıyla işbirliği yapılması ve Azınlık konularıyla ilgili hükümetle ve diğer taraflarla diyalog halinde bulunulması. Bu üç çalışma birbiriyle ilişkilidir ve ortak paydada öneleyici bir işleve sahiptir. Ülke ziyaretlerinde ve hükümetle süregelen diyaloglarında, Yüksek Komiser, bildirmede yer alan genel ilkelerin uygulanmasını teşvik eder ve azınlıkları ilgilendiren durumlar hakkında sorunları ve olası çözümleri tartışır. Yüksek Komiser ayrıca BM'nin diğer teşkilatları ve organlarının çalışmalarında yol gösterici olarak ve onların çalışmaları destekleyerek azınlıkların korunmasını güçlendirmeye katkı sağlar. Bu, yasama organlarının azınlıklarla ilgili önergelerinin takibini ve Azınlıklar Üzerine Çalışma Grubu ve Özel Raportörlerin azınlıklarla ilgili sözleşme organları temelinde tavsiyelerini içerir (BM, 1998, 3-10).

3.5. Azınlık Çalışma Grubu

Ayrımcılığın önlenmesi ve azınlıkların korunması alt komisyonuna dair beş üyeli çalışma grubu, azınlıklara mensup kişilerin bildirmede belirlenen haklarını korumak için başlangıç olarak 3 yıllığına 1995'te kuruldu. Çalışma grubu özellikle şu çalışmalardan sorumluydu:

- Bildirgenin gerçekleştirilmesini ve ilerletilmesini değerlendirme,
- Azınlıklar ve hükümet arasında karşılıklı anlayışı geliştirmeyi içeren, azınlıklara ilişkin sorunlara olası çözümleri araştırma,
- Ulusal veya etnik, dinsel ve dilsel azınlıklara mensup kişilerin haklarının korunması ve geliştirilmesi için başka önlemler önerme.

Çalışma grubu birbirine bağlı iki hedefi olan bir diyalog ortamıdır: Çalışma Grubu ilk olarak hükümetler, azınlıklar ve uzmanların ilgili konuları tartışmak ve

işaret edilen sorunlara çözüm aramak için bir araya geldikleri bir çalışma alanı sağlar. Bu durum azınlıkların kendi aralarında ve azınlıklar ve hükümetler arasında karşılıklı anlayış ve hoşgörünün artmasını sağladığı gibi azınlık meseleleriyle ilgili farklı bakış açıları konusunda da daha büyük farkındalıkları yaratır. İkinci olarak azınlıkları ilgilendiren sorunlara yönelik barışçıl ve yapıcı çözümlere ulaşmak ve bildirgede yer alan ilkelerin açıklanması ve ayrıntılandırılması için bir araç işlevi görür. Çalışma Grubu oturumlarda bildirgede yer alan ilkelerin anlamı ve uygulanması üzerine çalıştı. Bununla birlikte azınlıklara mensup kişilerin kendi kültürlerini yaşayabilmeleri, kendi dini vecibelerini yerine getirebilmeleri ve kendi ana dillerini kullanabilmeleri için benimsenen farklı önlemlere, toplumda çeşitli gruplar arasında hoşgörü ve anlayışın yeşermesi için kültürlerarası ve çok kültürlü eğitimin rolüne, azınlıkların korunmasında, gerilimin ve çatışmaların tırmanışını önlemek için uzlaştırma ve erken uyarı mekanizmalarında ulusal kurumlar ve sivil toplum kuruluşları yanında bölgesel ve başka mekanizmaların rolü ve azınlık tanımı üzerine odaklandı. Çalışma Grubu, Birleşmiş Milletlerin azınlıkların korunmasıyla ilgili çalışma alanlarında hızlıca merkezi bir konuma gelmektedir. Ayrıca azınlık haklarının korunmasında benimsenmiş iyi uygulamalar üzerine bir veri tabanı kurulması; ulusal, bölgesel ve uluslararası başvuru mekanizmalarına ilişkin bilgi toplanılması; anlaşma organları ve özel raportörlerin azınlık konularıyla ilgili görevlerini yerine getirirken gereken özeni göstermesi, İnsan hakları yüksek komiserinin çatışma önleme prosedürlerini geliştirmesi ve uygulaması; azınlıklarla ilgili kurumlar arası işbirliklerinin geliştirilmesi; kültürlerarası eğitim, medyanın rolü, kişilerin dini gerekliliklerini yerine getirme hakkı, kişilerin kendi kültürünü yaşama hakkı gibi azınlıklarla ilgili belli başlı konuları kapsayan seminerlerin düzenlenmesi tavsiyelerinde bulunulur. Çalışma Grubu oturumları azınlık haklarının korunması konusunda çalışan hükümet temsilcileri, hükümetler arası kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerine açıktır. Katılım konusunda; bu kişi ve kurumların ECOSOC ve azınlık hakları konusunda çalışan akademisyenlerle istişare halinde olup olmadıklarına bakılmamaktadır (BM, 1998, 3-10).

3.6. Soruşturmalar, Teknik Destek ve Danışma Hizmeti

Belli ülkelerdeki insan hakları durumu yanında tematik konuları da soruşturmak ve raporlamak için Birleşmiş Milletler tarafından görevlendirilen bağımsız uzmanlar

genellikle azınlıklara mensup kişilerin haklarına ya da azınlık hakları ihlallerine maruz kalmış kişilerin haklarına işaret ederler.

Özel raportörlerin sonuç kararları ve tavsiyeleri yayınlanır ve tartışmaya açılır. Raporlarda değinilen hususlar, uluslararası toplumun dikkatine sunulur. Bunlar ilgili olduğu Hükümetlere rehberlik etmekte ya da saptanan sorunların hafifletilmesi veya ortadan kaldırılması yönünde baskı unsuru oluşturmaktadır. Özellikle azınlık haklarının korunmadığı, etnik ve dinsel gerilimlerin ve topluluklar arası şiddetin yaşandığı ülkeler üzerine ve dini hoşgörüsüzlük ve ırk ayrımcılığı gibi tematik konularda hazırlanan raporlar daha fazla önem taşımaktadır.

Yüksek Komiserlik tarafından sunulan danışma hizmetleri ve teknik destek, İnsan Hakları Alanında Danışma Hizmetleri ve Teknik Destekler Gönüllü Fonu'nun katkılarıyla ulusal ve bölgesel insan hakları altyapısını inşa etmek için kapsamlı bir program oluşturur. Destek, ilgili hükümetlerden gelen talepler doğrultusunda anlaşma temelinde sağlanır. Hükümetler azınlıkların korunması alanında, azınlıkları içeren var olan ya da olası durumlara katkıda bulunan, çatışmaların önlenmesi dâhil, azınlık konularıyla ilgili nitelikli uzmanlık talebinde bulunabilirler. Azınlıkların kimlikleri ve özgünlüklerini korumak ve ilerletmek için yasa taslağının hazırlanmasına, azınlık hakları üzerine eğitim seminerlerinin ve barışçıl çatışma çözme teknikleri üzerine atölye çalışmalarının düzenlenmesine, toplumdaki farklı gruplar için güven inşa etme zemininin güçlendirilmesine ve burslar sağlanmasına destek verildi. Diğer destekler yapısal ve seçimlere dair alanlarda, insan hakları eğitimi ve müfredat alanında, polis eğitimleri, ulusal kurumların kurulması ve güçlendirilmesi, adalet yönetimi, askeri eğitim ve STK'ların desteklenmesi alanlarında sağlanmaktadır (BM, 1998, 3-10).

3.7. Azınlık Haklarının Korunmasıyla İlgili Çalışmalar

Azınlıkların korunması 1960'lardan bu yana özellikle Birleşmiş Milletler Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu tarafından ele alınan bir dizi çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Çalışmalar Milletler Cemiyetinin güvencesi altında azınlıkların korunmasıyla ilgili alınan yasal hükümlerle azınlıkların sınıflandırılmasının tanımlanmasıyla, azınlıklara yönelik hukuki uygulamalar sorunuyla ve ırksal, ulusal, dinsel ve dilsel azınlıkların dâhil olduğu durumların çözümüne yardımcı olma biçimleri ve araçlarıyla ilgilidir. Azınlık haklarının

bildirgede kabul edilmesinden bu yana Genel Sekreter Genel Kurul'a ve İnsan Hakları Komisyonu'na, Devletler, uluslararası örgütler, Birleşmiş Milletler Teşkilatları, özel kuruluşlar ve STK'lar tarafından bildirgede yer alan ilkelerin yürürlüğe konulması için ve daha genel olarak azınlık haklarının korunması ve ilerletilmesi için alınması gerekli önlemleri tanımlayan bir dizi raporu hazırladı (BM, 1998, 3-10).

3.7.1. Azınlık Tanımı

Azınlık nedir? Kim bir azınlık olarak tanımlanır? Azınlık haklarının tarafı kimdir? Bu sorular ve soruların muhtemel yanıtları yanında azınlıkların korunmasına işaret eden birçok forumda yapılan uzun tartışmalar Alt Komisyon uzmanları tarafından yapılan çalışmaların konusunu oluşturmuştur. Soruların kesin yanıtları bulunmamakla birlikte azınlık kavramının yeterli bir evrensel tanımı da kabul edilmemiştir. Bir tanımın yokluğu belli standartların oluşmasını ve gelişmesini engellemediği gibi Çalışma Grubunun azınlıklar üzerine çalışmalar yürütmesine de engel olmamıştır. Kabul edilebilir bir tanıma ulaşmadaki zorluk, azınlıklarla ilgili farklı durumlardan kaynaklanmaktadır. Bazı azınlık grupları sınırları belli alanlarda, baskın nüfustan ayrı bir şekilde birlikte yaşarken, bazı gruplar da ulusal topluluk içine yayılmış bir şekilde yaşarlar. Bazı azınlık grupları yazılı tarihlerinde güçlü kolektif aidiyet duygusuna dayanırken, bazıları da ellerinde sadece parçalanmış ortak bir miras tutmaktadırlar. Bazı durumlarda, azınlıklar - ya da böyle bilinmektedir - büyük ölçüde özerklik taraftarıdır. Ama bazı durumlarda da, geçmiş bir tarih ya da kendi kendilerini yönetme pratikleri yoktur. Bazı azınlık grupları diğer azınlık gruplarından daha fazla korunma talep edebilir çünkü yerleşik oldukları ülkede çok uzun zamandan beri ikamet etmektedirler ya da kendi özelliklerini korumak ve geliştirmek yönünde güçlü bir istekleri olabilmektedir. Evrensel olarak kabul edilebilir bir tanıma ulaşmaktaki zorluklara rağmen, azınlıkların farklı özellikleri gözetilmiş, birlikte ele alınmış ve tanım birçok azınlık durumlarını kapsamıştır. Bu tanımlamalar içinde en yaygın olarak kullanılan azınlık tanımı bir devlette çoğunluğun oluşturduğu nüfustan farklı olarak ortak ulusal, etnik, dinsel yada dilsel özellikleri paylaşan bireylerin bir araya getirdiği baskın olmayan gruplar olarak özetlenebilir. Buna ilaveten “Kendi özelliklerini korumak için söz konusu grubun bir mensubu olma isteği” ve “Diğerleri tarafından bir grubun parçası olarak kabul edilme” gibi bir tanımlamanın kullanılmasının belli özgül nesnel isteklerle de

birleşince geçerli bir tercih olabileceği tartışılmıştır. Bazı gruplara mensup kişiler kendilerini söz konusu azınlıkların yaşadıklarına benzer durumlarda bulabilirler. Bu gruplar azınlıklara mensup kişilerle ortak belli etnik, dinsel ya da dilsel özellikleri paylaşmayan göçmen işçiler, mülteciler, vatansız bireyler ve diğer yerel halktan olmayan kişileri içermektedir. Bu belli başlı gruplar, yalnız ne var ki, uluslararası yasaların genel hükümlerince ayrımcılığa karşı korunmakta ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme; Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme ve Yaşadıkları Ülkenin Uyuşu Olmayan Bireylerin İnsan Hakları Konusunda Bildiri gibi sözleşmelerle güvence altına alınan haklara sahiptirler (BM, 1998, 3-10).

3.7.2. Şikâyet Prosedürleri

Azınlık hakları dâhil, insan hakları ihlalleri ile ilgili şikâyetler, Birleşmiş Milletlere yapılabilir. Birleşmiş Milletlere şikâyet etme belli usuller altında bireysel olabileceği gibi bir grup tarafından ya da bir Devlet tarafından da yapılabilir. Şöyle ki:1503 sayılı karar ile kurulan özel usul, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyon Çalışma Grubuna ve nihai olarak Ekonomik ve Sosyal Konsey'e azınlıklara özel önem verilmesi dâhil, sistematik insan hakları ihlalleri meydana getiren durumlarla ilgili olarak bildirim almasına olanak sağlar. İnsan hakları ihlali mağduru olduğunu iddia eden kişiler, gruplar ya da söz konusu ihlallerin doğrudan, güvenilir bilgisine sahip olan kişi ya da gruplar (STK'lar dâhil) bildirimlerde bulunabilir.

- Medeni ve Siyasal Haklar Uluslar arası Sözleşmesinin 27. maddesi dâhil olmak üzere, 41. maddesi uyarınca bu sözleşmeye taraf olan bir Devletin, Komite'nin başka bir Devletin bu Sözleşmeden doğan yükümlölüklerini yerine getirmediği yolundaki iddiasını içeren her türlü şikâyet başvurusunu kabul eder ve bildirimleri dikkate alır.
- Sözleşmede yer alan hakların ihlalinden mağdur olduğunu iddia eden bireylerden gelen şikâyetlerin (27.madde dâhil olmak üzere) alınmasına olanak sağlayan Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokolü, Taraf Devlet tarafından yapılan ihlaller üzerine çalışan İnsan Hakları Komitesine sunulmalıdır.
- Irkçılığa Dayalı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi de, sözleşmede belirtilen hakların ihlal edildiğini iddia eden bireylerden ve

gruplardan gelen şikâyetleri ve 11.madde uyarınca bir taraf devletin diğer bir taraf devletin sözleşme hükümlerini yerine getirmediğine yönelik şikâyetlerini kabul eder.

- İlgili diğer şikâyet usulleri, İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşmede mevcuttur ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) gibi özel teşkilatlarda kurulmuştur (BM, 1998, 3-10).

3.7.3. Erken Uyarı Mekanizmaları

Erken uyarı mekanizmaları çatışmalar sonucu artan ırksal, etnik ya da dinsel gerilimleri önlemek için oluşturulmuştur. Azınlıkların korunması bağlamında belirtilen haklara ilişkin iki tür erken uyarı mekanizması hükmü Birleşmiş Milletler tarafından oluşturuldu: İnsan Hakları Yüksek Komiserine dünyada devam etmekte olan insan hakları ihlallerini önleme özel görevi tevdi edilmiştir. Bu amaçla, Yüksek Komiser çatışmaların tırmanışa geçtiği durumlarda diplomatik düzeyde hareket edip tek tek hükümetler ve ilgili taraflar arasında diyalog ortamını teşvik ederek geçici olmayan sonuçlar almak için uzlaştırıcı bir rol oynar.

İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, ırk ayrımcılığı ile ilgili meselelerin uyarı vermeye başladığı durumlarda Komite üyelerinin konuya dikkatlerini çekmek için erken uyarı mekanizmalarını oluşturmuştur. Komite hem erken uyarı önlemlerini hem de acil önlem prosedürlerini kabul etmiştir. Erken uyarı önlemlerine ilişkin kriterlerin içerdiği durumlar şöyledir: İrk ayrımcılığının tüm biçimlerinin tanımlanmasına veya saklanmasına temel olacak yasal mevzuat eksikliği; mekanizmaların yürürlüğe konulmasındaki yetersiz uygulamalar; ırkçı nefreti ve şiddeti ya da kişiler, gruplar ya da örgütler tarafından yapılan ırkçı hoşgörüsüzlüğe karşı durmayı tırmandıracak örüntülerin varlığı; ırk ayrımcılığı ve toprak gaspları sonucunda ortaya çıkan mülteci ve yerinden edilmiş kişilerin yarattığı hareket (BM, 1998, 3-10).

3.7.4. Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü

Uluslararası sivil toplum örgütleri (STK'lar) azınlıklara mensup bireylerin haklarının korunması ve geliştirilmesinde önemli bir rol oynarlar. Uluslararası STK'lar -doğrudan ya da yerel iştirakler sonucu- gerilim durumlarına ve muhtemel çatışma kaynaklarına son verirler. Genellikle uzlaştırıcı olurlar ve azınlık haklarının

ihmal ya da ihlal edildiği durumlarda ulusal olduğu kadar uluslararası kamuoyuna duyarlılık kazandırır. STK'lar azınlıkların korunması alanında bir yandan araştırmalar yaparak, raporlar yayınlamaya ve azınlık grupları için kanallar ve platformlar oluşturarak önemli bir etkiye sahip olabilirken, öte yandan azınlıkları ilgilendiren meseleler üzerine devlet organlarına ya da devletlerarası organlara güncel ve olaylara dayanan bilgileri sağlayarak önemli bir etkide bulunabilir.

Sivil toplum kuruluşları anlaşma organları, çalışma grupları, İnsan Hakları Komisyonu ve Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'nun oturumları da dâhil olmak üzere Birleşmiş Milletlerin birçok toplantısına iştirak edebilir. Toplantılara katılımda bulunmak genel olarak ECOSOC danışmanlık statüsüne sahip olma şartına bağlanmıştır. Fakat Azınlıklar Çalışma Grubu örneğin istişare niteliklerini hesaba katmaksızın azınlıkların korunması ile ilgili tüm STK'ların katılımına açıktır. STK'lar aşağıda belirtilen alanlara önemli katkılarda bulunurlar:

STK'lar ilgili uluslararası araçların özellikle, azınlıklar için özel haklar ve Birleşmiş Milletler Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesinde belirtilen ilkelerin etkili bir şekilde uygulanması için ulusal düzeyde önlemlerin kabul edilmesini teşvik edebilir.

STK'lar azınlıklara mensup kişilerin haklarının ihlal edildiğine dair bilgiyi özellikle İnsan Hakları Komisyonu ve Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu gibi Birleşmiş Milletler insan hakları mekanizmalarının dikkatine sunabilirler.

STK'lar özellikle Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, Alt Komisyon ve anlaşma organlarının ilgili tavsiyelerinin uygulanması, Özel Raportörler ve Azınlıklar Çalışma Grubu gibi organlar tarafından kabul edilen azınlıklara özgü kararların yerel, ulusal ve bölgesel ölçekte uygulanmasına katkıda bulunabilirler.

STK'lar müzakerelere aktif katılarak, azınlıkları ilgilendiren meselelerde doğru, nesnel ve yapıcı bilgiler sağlayarak, azınlıkların korunmasını güçlendirebilen yollar yaratarak ve azınlıklar ve Hükümet arasındaki diyalog süreçlerine katkıda bulunarak Birleşmiş Milletler Azınlıklar Çalışma Grubunu destekleyebilir.

STK'lar ilgili uluslararası araçlar konusunda raporların doğru ve nesnel bilgiyi kapsamaları için taraf devlet raporlarına katkıda bulunabilir. Bunun dışında, STK'lar

taraf devletlerin raporlarının incelenmesi esnasında ilgili anlaşma organının dikkatine ciddi durumlarla ilgili aydınlatıcı bilgileri sağlayarak önemli bir rol oynayabilir;

STK'lar ayrıca Komitenin kararlarını ve tavsiyelerinin uygulanması için de katkı sunabilir(BM, 1998, 3-10).

3.8. Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Bireylerin Hakları Bildirgesi

Genel Kurul, Birleşmiş Milletlerin temel amaçlarından birinin, Birleşmiş Milletler Şartı'nda ilan edildiği üzere ırk, cinsiyet, dil veya din gibi bir ayrımcılığa tabi tutmaksızın herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygıyı teşvik etme ve geliştirme olduğunu yeniden teyit ederek, Temel insan haklarına, insanlık onuruna ve insanın değerine, erkekler ve kadınlar ile küçük-büyük bütün ulusların eşit haklara sahip olduklarına dair inancını yeniden teyit ederek, Birleşmiş Milletler Şartı'nda, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nde, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslar Arası Sözleşmede, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslar arası Sözleşmesi'nde, Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildiride ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ve ayrıca evrensel veya bölgesel düzeyde kabul edilmiş olan ve Birleşmiş Milletler üyesi devletlerin kendi aralarında meydana getirmiş oldukları diğer uluslararası belgelerde yer alan prensiplerin gerçekleştirilmesini sağlamayı arzu ederek, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin etnik, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup olan kişilerin hakları ile ilgili yirmi yedinci maddesindeki hükümlerden esinlenerek, ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup kişilerin haklarının korunmasının ve geliştirilmesinin, içinde yaşadıkları devletin siyasal ve sosyal istikrarına katkıda bulunacağını dikkate alarak, bir bütün olarak toplumsal gelişme içinde ve hukukun üstünlüğüne dayanan demokratik bir yapıda bütünleyici bir parça olarak ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup olan kişilerin haklarını sürekli bir biçimde geliştirmenin ve gerçekleştirmenin halklar ile Devletler arasında dostluğu ve işbirliğini güçlendirmeye katkıda bulunacağını vurgulayarak, azınlıkların korunmasında Birleşmiş Milletlerin önemli bir rol oynayabileceğini dikkate alarak, Birleşmiş Milletler sistemi içinde, özellikle İnsan Hakları Komisyonu'nun, Azınlıkların korunması ve Ayrımcılığın Önlenmesi Alt Komisyonu'nun, İnsan

Hakları Uluslararası Sözleşmeleri ve Ulusal Veya Etnik, Dinsel Veya Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi ile ilgili diğer BM Enformasyon Merkezi uluslararası insan hakları belgelerine göre kurulmuş olan organların bugüne kadar yaptıkları işi akılda tutarak, azınlıkların korunmasında ve ulusal veya etnik, dinsel veya dinsel azınlıklara mensup kişilerin haklarının geliştirilmesi ve korunmasında hükümetler arası örgütler ile hükümetler dışı örgütlerin önemli işler yapmış olduklarını dikkate alarak, ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup kişilerin hakları konusunda uluslararası insan hakları belgelerinin etkili bir biçimde uygulanmasını daha fazla güvence altına alma ihtiyacını kabul ederek, “Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıkların Korunmasına Dair Bildiriyi ilan eder: (BM, 1998, 3-10).

Madde 1- Azınlıkların korunması

1.Devletler, kendi ülkeleri üzerindeki azınlıkların varlığını ve ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel kimliklerini korur ve bu kimlikleri geliştirmeleri için gerekli şartların oluşmasını teşvik eder.

2. Devletler, bu amacın gerçekleştirilmesi için gerekli yasal ve diğer tedbirleri alır.

Madde 2- Azınlıklara mensup olan kişilerin hakları

1. (Bundan sonra azınlıklara mensup olan kişiler şeklinde geçecek olan) ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup kişiler, özel veya kamusal yaşamda hiç bir müdahaleye veya hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan ve serbestçe kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerinde ibadet etme ve uygulamada bulunma ve kendi dillerini kullanma hakkına sahiptir.

2. Azınlıklara mensup olan kişiler kültürel, dinsel, sosyal, ekonomik ve kamusal yaşama etkili bir biçimde katılma hakkına sahiptir.

3. Azınlıklara mensup olan kişiler ulusal düzeyde ve uygun olduğu takdirde, mensubu oldukları azınlıklarla veya üzerinde yaşadıkları bölgelerle ilgili olarak bölgesel düzeyde verilen kararlara ulusal mevzuata aykırı olmayacak bir tarzda etkili bir biçimde katılma hakkına sahiptir.

4. Azınlıklara mensup olan kişiler kendi örgütlerini kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.

5. Azınlıklara mensup olan kişiler hiç bir ayrımcılığa maruz kalmadan, kendi grubunun diğer üyeleriyle ve başka azınlıklara mensup kişilerle ve ayrıca hudut komşusu diğer Devletlerin ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel bağlarla bağlı oldukları vatandaşlarıyla serbest ve barışçıl ilişkiler kurma ve bu ilişkileri sürdürme hakkına sahiptir.

Madde 3- Örgütlenme özgürlüğü; hakları kullanmaktan ötürü zarara uğramama

1. Azınlıklara mensup olan kişiler, bu Bildiride yer alan haklar da dâhil sahip oldukları hakları, hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan kendi başlarına veya mensup oldukları grubun diğer üyeleri ile birlikte kullanabilirler.

2. Bu Bildiride yer alan hakların kullanılması veya kullanılmaması bir azınlığa mensup olan her hangi bir kişi için hiç bir olumsuz sonuç doğurmaz.

Madde 4- Devletler tarafından alınacak tedbirler

1. Devletler gerektiği takdirde, azınlıklara mensup olan kişilerin bütün insan haklarını ve temel özgürlükleri hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan tam ve etkili bir biçimde ve hukuk önünde tam bir eşitlik içinde kullanabilmelerini sağlayacak tedbirler alır.

2. Devletler, azınlıklara mensup kişilerin kendi özelliklerini ifade edebilmelerini ve ulusal hukuku ihlal eden ve uluslararası standartlara aykırı bulunan özel bazı uygulamalar hariç kendi kültürlerini, dillerini, dinlerini, geleneklerini ve örf ve adetlerini geliştirmeleri için gerekli şartları yaratmak amacıyla tedbirler alır.

3. Devletler, mümkün olduğu kadar, azınlıklara mensup kişilerin ana dillerini öğrenmeleri veya ana dillerinde eğitim almaları için yeterli imkânlarla sahip olabilecekleri gerekli tedbirleri alır.

4. Devletler gerektiği takdirde, kendi ülkelerinde var olan azınlıkların tarih, gelenekler, dil ve kültürleri ile ilgili bilgiler almalarını özendirmek için eğitim alanında tedbirler alır. Azınlıklara mensup olan kişiler, toplumun bütünü hakkında bilgi edinebilmek için yeterli imkânlarla sahip olurlar.

5. Devletler, azınlıklara mensup kişilerin ülkenin ekonomik kalkınmasına ve gelişmesine tam olarak katılabilmelerini sağlayacak tedbirleri almayı kabul eder.

Madde 5- Ulusal politikalar ve planlar

1.Ulusal politikalar ve programlar, azınlıklara mensup olan kişilerin meşru menfaatlerini dikkate alarak planlanır ve uygulanır.

2. Devletler arasında yapılan işbirliği ve yardım programları azınlıklara mensup kişilerin meşru menfaatlerini dikkate alarak planlanır ve uygulanır.

Madde 6- Bilgi alışverişi ve güven artırma

Devletler, karşılıklı anlayış ve güveni geliştirmek amacıyla bilgi ve tecrübe alış verişi yapmak gibi, azınlıklara mensup kişilerle ilgili sorunlar hakkında işbirliği yapar.

Madde 7- İşbirliği yapma ödevi

Devletler bu Bildiride yer alan haklara saygının geliştirilmesi amacıyla işbirliği yapar.

Madde 8- Devletlerin egemen eşitliği, ülke bütünlüğü ve siyasal Bağımsızlıklarına dair prensiplerin korunması

1. Bu Bildirideki hiç bir hüküm, azınlıklara mensup kişiler bakımından Devletlerin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesini engellemez. Devletler, özellikle taraf oldukları uluslararası Sözleşmelerden ve antlaşmalardan doğan yükümlülüklerini iyi niyetle yerine getirir.

2. Bu Bildiride yer alan hakların kullanılması, evrensel olarak tanınmış olan insan hakları ve temel özgürlüklerin herkes tarafından kullanılmasına engel olamaz.

3. Bu Bildiride yer alan hakların etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak için Devletler tarafından alınan tedbirler, hemen ilk bakışta İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde bulunan eşitlik prensibine aykırı görülemez.

4. Bu Bildirideki hiç bir hüküm, Devletlerin egemenliği, eşitliği, ülke bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığı şeklindeki Birleşmiş Milletlerin amaçlarına ve prensiplerine aykırı düşecek faaliyetlere izin verecek şekilde yorumlanamaz.

Madde 9- Birleşmiş Milletlerin rolü

Birleşmiş Milletler içindeki uzman kuruluşlar ve diğer örgütler, kendilerinin ihtisas alanlarına girdiği ölçüde, bu Bildiride yer alan hakların ve prensiplerin tam olarak gerçekleştirilmesine katkıda bulunurlar

İnsan Hakları Bilgi Kitapçıkları Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi tarafından yayınlanmıştır. Gündemdeki ya da özel durumları

ilgilendiren belirli insan hakları sorunlarıyla ilgilidir. İnsan Hakları Bilgi Kitapçıkları, temel insan haklarının daha iyi anlaşılmasını, insan haklarının korunması ve ilerletilmesi için Birleşmiş Milletler çalışmalarını ve bu hakların gerçekleştirilmesinde uluslararası araçların daha geniş çevrelerce anlaşılmasını amaçlamaktadır. İnsan Hakları Bilgi Kitapçıkları serbestçe kullanılabilir ve dağıtılabilir. İçeriğinde herhangi bir değişiklik yapılmaması koşuluyla Birleşmiş Milletler dilleri dışındaki diğer dillere tercümesi yapılabilir (BM, 1998, 3-10).

3.9. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatında Azınlıklarla İlgili Benimsenenler (AGİT)

AGİT özellikle 1990 ve 1990 yılları arasında diplomatik bir konferans olmaktan uluslar arası bir örgüt olmaya dönüşme sürecinin bir parçası olarak, insan ve ulusal azınlık hakları taahhütlerinin uygulaması konusunda üç kuramsal düzenek benimsemiştir Bu düzenekler:

- “İnsani boyut düzeneği” olarak bilinen ve kriz durumlarında kullanılabilecek olan devletler arası şikayet yöntemi (Bu yöntem 1989 – 1993 aşamasında benimsenmiştir).
- Katılımcı devletlerin belirlenen ölçütleri nasıl uyguladıklarının ortaklaşa değerlendirileceği, yıllık yürütmeyi değerlendirme konferansları (Ocak 1992’de benimsenmiştir),
- Görevi, ulusal azınlık soranları ile ilgili gerginliklerdi erken uyarı yapmak ve gerektiğinde hareke geçmek olan Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri (Aralık 1992’de benimsendi).

Bunlara ek olarak, ulusal azınlıklarla ilgili, ancak özellikle bu hakların uygulanması için üretilmemiş olan dört farklı AGİT düzeneği daha vardır :

- Var olan çatışmaların yayılmasını önlemeyi amaçlayan uzun süreli AGİT masaları,
- Valetta düzeneği (Anlaşmazlık kararları konusunda bağlayıcı olmayan bir işlemdir),
- Ulaştırma ve ara buluculuk tercihli sözleşmesi (Bağlayıcı olmayan ve bağlayıcı anlaşmazlık çözümleri içerir),
- Diğer AGİT organlarıyla birlikte gerekli görüldüğünde hareket emri verebilen AGİT üst kurulu (BM, 1998, 3-10).

3.10. Avrupa Konseyinde (AK) Azınlıklarla İlgili Benimsenenler

1990–1995 dönemi “AK Ulusal Azınlık Hakları Metinleri”, devletin bilgilendirilmesi devletin çabalarının uluslararası çerçevede değerlendirilmesi ve kamuoyu eleştirisinden oluşan uygulama düzenekleri içerir Bu ulusal azınlıklar düzeneği, hiçbir açıdan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin gerektirdiği katılığa sahip değildir. Bu başarısızlık ulusal azınlık haklarının devlet egemenliği üzerindeki olası etkileri üzerinde örgüt içerisinde bir uzlaşma sağlamayı başaramayışından kaynaklanmaktadır.

AK, 1990’ların ilk yıllarında ulusal azınlıkların durumlarını iyileştirmek ve ulusal azınlıklarla çoğunluk arasındaki gerginliği azaltmak için çeşitli tasarımlara maddi destek verdi. Aynı şekilde, AK Avrupa Yerel ve Bölgesel Yöneticiler Kalıcı Konferansı, etnik azınlıkların eğitim, kültür, bilim ve çevre gibi ortak çıkarlarıyla ilgili konularda, farklı egemenlik alanları arasında köprü oluşturacak Avrupa bölgeleri haline gelmelerinin koşullarını yaratmayı amaçladı. Buna ek olarak 1993 sıralarında ulusal azınlık koşulları resmi anlamda AK üyeliğinin belirleyici ögesi haline geldi. AK adayın yasalarını hükümetin eylemlerini ve anayasasını ulusal azınlık çerçevesinde yakın incelemeyi aldı. Fakat AK’nın önce Rusya’yı sonra Hırvatistan’ı kabul kararı azınlık haklarına verilen önemi gölgelemiştir. Çünkü 1990’ların Rusya ve Hırvatistan’ında azınlık hakları hiç de istenilen düzeyde değildi. Her bir ülkede bu sorunu silahlı çatışma yoluyla çözümlenmeye çalışmışlardı Avrupa’nın düzen ve istikrarını sağlamak uğruna azınlık hakları görmezlikten gelindi(BM, 1998, 3-10).

Günümüzde uluslararası ilişkiler gündemini en fazla meşgul eden konuların başında gelen azınlıklar sorunu, özellikle 1990 sonrası yaşanan gelişmeler neticesinde Avrupa Birliği gündeminin ilk sıralarında yer almaya başlamıştır. Bu tarihe kadar azınlık sorununu ekonomik tedbirlerle çözebileceğine inanan Birlik, Doğu Bloğunun dağılmasıyla başlayan etnik sorunlara çözüm üretmekte çaresiz kalmış ve azınlık politikasını Birlik içerisinde tartışmaya açmıştır. Halen tutarlı ve istikrarlı bir azınlık politikasının olduğu söylenemeyecek olan Avrupa Birliği’nin, aday ülkelere yönelik azınlık hakları temelli taleplerini de netleştiremediği görülmektedir. Nitekim 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi ile Avrupa Birliği’ne aday ülke olarak kabul ve ilan edilen Türkiye’deki azınlıklara yönelik Birliğin talepleri de bunu göstermektedir. Türkiye’deki azınlıklara yönelik taleplerini

netleştiremeyen Avrupa Birliği bu yolla (istem dışı da olsa) hem Türkiye'deki reform sürecinde kuşkuları ön plana çıkartarak ilerlemeyi yavaşlatmakta hem de Türkiye'nin kendi içerisinde azınlık sorununa yönelik siyasi ve toplumsal uzlaşa sağlama çabalarını engellemektedir (BM, 1998, 3-10).

Birleşmiş Milletlerin kuruluşuyla yerel ya da bölgesel bir sorun olmak çerçevesini dışına çıkartılarak, evrensel olduğu kabul edilen ve buna bağlı olarak da siyasi boyutunun yanı sıra esas olarak bir insan hakları sorunu olarak kavranmaya başlanan azınlıkların korunması sorunu, 1990'lara kadar insan hakları konsepti içerisinde ve özellikle de "eşitlik" ve "ayırım gözetmeme" ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ancak 1990 sonrası dönemde Doğu Bloğunun çöküşüyle birlikte yaşanmaya başlanan azınlık ve azınlık haklarını korumaya yeterli olamayacağını göstermiş ve uluslararası alanda azınlıklarla ilgili yeni haklar tanınması gerektiği görüşü ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu çerçevede özellikle Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi (AK) bünyelerinde önemli çalışmalar yapılmış ve günümüz azınlık hakları rejimini oluşturan temel belgeler ortaya çıkarılmıştır. Birleşmiş Milletler bünyesinde 1992 yılında kabul edilen "Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi" azınlık hakları konusunda yukarıda bahsedilen temel belgelerden birisidir. Birleşmiş Milletler uygulamasında geçiş niteliğindeki bu bildirme bir yandan, dernek kurma ve sınırlar ötesi ilişki kurmak konularında devlete, engellemek gibi "negatif" bir görev verirken, kimi konularda da (kimliğini ifade etme, kendi dilini öğrenme ve o dilde eğitim görme gibi) "pozitif görev yüklenmektedir (BM, 1998, 3-10).

Azınlık hakları konusunda Birleşmiş Milletler ile birlikte 1990 sonrası önemli çalışmalar yapan uluslararası örgütlerden bir diğeri olan Avrupa Konseyi bünyesinde kabul edilen "Bölge ya da Azınlık Dilleri Şartı" (1992) ve "Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi" (1995) de günümüz azınlık hakları rejimini oluşturan temel belgeler arasındadır. Konsey'de kabul edilen bu belgelerden tarih açısından önde gelen Bölge ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı, başlığından da anlaşılabilceği gibi, Avrupa'da konuşulan bölgesel ya da azınlık dillerinin korunmasını amaçlamaktadır. Bu açıdan şart, bölgesel diller ile azınlık dillerine eğitim ve medya gibi alanlarda yer açılması, bu dillerin yargısal ve idari alanlarla, ekonomik ve sosyal yaşamda ve kültürel faaliyet alanında kullanılmasına izin verilmesi gibi hedefler saptayan bir belgedir (BM, 1998, 3-10).

Avrupa Konseyi'nin azınlıklar konusunda 1990 sonrası kabul ettiği bir diğer belge olan Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi (1995), ulusal azınlıkların korunmasını konu alan ve hukuki bağlayıcılığa sahip, çok taraflı olarak ilân edilen ilk uluslararası belgedir. Günümüz azınlık hakları standartlarını belirlenmesi açısından ayrıca önemli olan bu sözleşme, azınlık haklarını bireysel haklar kategorisi içerisinde nitelendirmekte ve böylece de topluluklara tanınan “self-determinasyon-kendi kaderini belirleme” hakkını, azınlıklara tanınan hakların kapsamı dışında bırakmaktadır (BM, 1998, 3-10).

1990 sonrası azınlık hakları konusunda yaptığı çalışmalar ile ön plana çıkmış başka uluslararası örgüt olan AGİT, özellikle azınlık haklarının korunmasına yönelik denetim mekanizmalarının oluşturulması ve işletilmesi konularıyla ilgilenmektedir. Bu çerçevede ilk olarak “İnsani Boyut Düzenegi” (1989) olarak bilinen ve kriz durumlarında kullanılabilecek olan devletlerarası şikâyet yöntemini geliştiren Örgüt, daha sonra katılımcı devletlerin belirlenen ölçütleri nasıl uygulamakta olduklarının ortaklaşa değerlendirileceği, yıllık yürütmeyi değerlendirme konferansları (1992) ve son olarak da görevi, çatışma durumu yaratabilecek nitelikteki ulusal azınlık sorunlarıyla ilgili gerginliklerde erken uyarı yapmak ve gerekli olduğuunda eyleme geçmek olan “Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği” (1992) kurumunu oluşturmuştur. Bu yapıların üçü de ulusal azınlıkların sorunlarıyla ilgili olduğu halde, sâdece Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği açıkça ve özellikle ulusal azınlık haklarının uygulanışından sorumludur (BM, 1998, 3-10).

Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve AGİT bünyesinde (yukarıda belirtilen) azınlıklara ilgili yapılan çalışmaları dikkatle izleyen ve bu üç örgüt tarafından konu ile ilgili oluşturulmuş belgeleri kendisine referans yapan - 1990 sonrası - gelişmelerden büyük ölçüde etkilenmiş ve azınlık hakları konusunda kendi içerisinde bir değerlendirme süreci içerisine girmiştir. Bu süreçte iki karışit görüşün ortaya çıktığı Avrupa Birliği'nde Almanya, İtalya ve Hollanda gibi ülkeler ulusal azınlık taleplerine tek uygun ve aynı zamanda zorunlu yanıtın onların kültürel, eğitimsel ve dinsel ilişkilerinde otonomi ve çoğunlukla oldukları bölgelerde kendilerini yönetebilme imkânı sağlayan kolektif azınlık haklarını uluslararası alanlarda tanımak olduğunu savunmuşlar; bu yaklaşımın tam karşısında yer alan Fransa ve Yunanistan gibi ülkeler ise ulusal azınlık haklarının egemen devlet haklarının yanındaki ikincil konumlarını sürdürmelerini ve sorunun devletlerin iç siyasetleri içinde tutulmaya

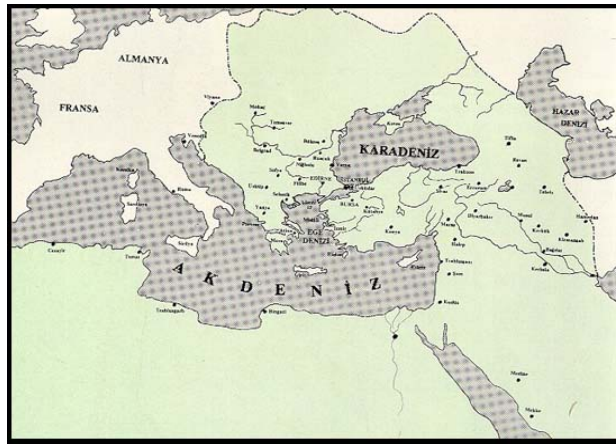
devam edilmesini istemişlerdir. Günümüzde Avrupa Birliği içerisinde her iki görüşün taraftarı devletler hala bulunmakla birlikte Avrupa Birliği söz konusu görüşlerden hiçbirisi arasında kesin bir tercih yapmamakta ve iki görüşün birleşeni üçüncü bir yaklaşımı benimseyerek bir yandan devletlere azınlık haklarına uymalarını diğer yanda da azınlıklardan bulundukları devletlerin toprak bütünlüğüne saygı göstermelerini istemektedir (BM, 1998, 3-10).

BÖLÜM IV

OSMANLI DEVLETİ'İNDE AZIKLIKLAR VE EĞİTİM HAKLARI

4.1. Osmanlı Devleti'nin Sosyal Yapısı İçinde Gayrimüslimlerin Konumu

Dünya'nın en güçlü devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti, sayıları yirmiyi aşan çeşitli dil, din, ırk ve siyasal rejime sahip ülkeleri bünyesinde bulundurmıştır. Osmanlı Devleti'nin sınırları batıda; Transilvenya Macaristan'ından başlayarak, bütün Tuna Havzası'nı Karadeniz'e kadar içine almaktadır. Güneyde; Dalmaçya kıyıları, Akdeniz adaları ve bütün Poleponnes-Morayı içine almaktadır. Kuzeydeki sınırı Polonya, Eflak-Boğdan üzerinden Kırım yarımadasını da içererek, Ukrayna steplerine kadar uzanmaktaydı. Bütün bu alan imtiyazlı beylik, himaye altındaki devletçikler ve merkeze bağlı eyaletlerle birlikte Rumeli bölümünü meydana getirmekteydi. Doğuda; Azerbaycan ve Luristan'dan başlayarak, Güney Kafkasya'yı, Kuzey Kafkasya'daki himaye bağımlı devletçikle; El-Cezire, Suriye ve Aşağı Mezopotamya gibi, merkeze bağlı eyaletleri kapsamaktaydı. Bu sınır, Arabistan ve imtiyazlı beylik statüsündeki Hicaz topraklarını da içine almaktaydı. Afrika'da ise Mısır, Habeşistan'ın bir bölümü, Libya, Tunus, Cezayir de sayılırsa, ülkenin coğrafyası kabaca tamamlanmış olur (Ertuğrul, 2010,42-43).

Şekil 4.2. Osmanlı İmparatorluğu Haritası

Bu geniş coğrafya içinde Osmanlı Devleti; stratejik konumu ve üç kıtaya yayılan gücü sayesinde, dünyanın sayılı ülkelerinden biriydi.(Öztuna,1983,192). Bu güce erişmenin başında; mükemmel işleyen bir yönetim tarzı, günün şartlarına göre iyi

donatılmış bir kara ordusu, yüksek bir mali gücü ve köklü bir devlet geleneğine sahip olması gelmektedir (Ertuğrul, 2010,43).

Osmanlı toplumu hakkında görüş beyan eden tarihçiler, Osmanlı toplumunun özel bir yapısının bulunduğunu, bir başka toplumla, hele Batı feodalizmiyle kıyas edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir.(Sencer,1973,26). Buna gerekçe olarak da Osmanlılarda bir aristokratik hiyerarşinin olmayışı ve sipahinin senyörden çok memura, reyanın ise serften çok hür köylüye benzediğini, dolayısıyla Osmanlı toplum yapısının zaman dışı Batı feodalizminden farklı olduğunu savunmuşlardır (Ertuğrul, 2010,43).

Osmanlı toplum yapısının oluşmasında, Eski Türkler ve Selçuklulardan gelen bir devlet geleneğinin hazırlayıcı rol oynadığını ve İslam inancının da bunu tamamladığını, fakat Osmanlı toplum yapısının hiçbir toplumun kopyası olmadığını vurgulamışlardır (Ertuğrul, 2010,44).

Öncelikle şunu ifade etmek lazım ki, Osmanlı toplumunu ele alıp değerlendirirken; aslında Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan, iskeletini ve yönetici sınıfını oluşturan ve Osmanlı nüfusunun büyük çoğunluğunu teşkil eden Müslüman toplumların, toplumdaki durumu da anlatılmaktadır. Çünkü, Osmanlı toplumuna şekil, ruh ve manayı, Müslüman toplumlar kazandırmıştır (Ertuğrul, 2010,44).

Osmanlı toplum yapısı, ırklar, dinler ve gruplar arası bir denge içinde düzenlenmiştir. Osmanlı'yı kuran Kayı boyuna mensup, Müslüman Türklerdir. Daha sonra birçok Türk boyu Osmanlı toprağına katılmıştır. Osmanlı toplumunda diğer Müslüman milletler olan Araplar, Acemler, Çerkezler, Arnavutlar ve Boşnaklar gibi unsurlar da yer almış ve hem yönetimde hem de toplum mozaığının olumlu bir şekilde oluşmasına katkıları olmuştur. Ancak, devlet görevlerini ve toplumun üst yönetimini paylaşanlar, genelde Türkler olmuştur. Osmanlı Devleti'nde yaşayan toplumlar, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (Ertuğrul, 2010, 44).

Tablo 4.1. Osmanlı Toplum Yapısı

Müslümanlar	Gayr-i Müslimler	
1.Türkler	1.Gayrimüslim Teb'a	2.Yabancılar
2.Araplar 3. Arnavutlar 4. Acemler 5. Çerkesler 6. Boşnaklar 7. Kürtler v.s.	a. Rumlar b.Ermeniler c. Yahudiler d. Yerli Hristiyanlar -Nastüriler -Melkitler -Yakubi Süryaniler -Mandeiler v.s.	a.Hristiyan Misyonerler b. Çeşitli nedenlerle gelen yabancılar

Kaynak: Eryılmaz,1990.

Gayrimüslimler de Osmanlı toplumunda yer almışlardır. “Zimmet” denilen anlaşmayla, Osmanlı toplumunda yaşamışlar ve Tanzimat’a kadar da, Devlette resmi görev almamışlar ve askerlik yapmamışlardır (Ertuğrul, 2010,45).

Osmanlı toplumunda yaşayan Hristiyanlar, daha sonra gelen misyonerler ve yabancı devlet mensupları da Osmanlı’nın kendilerine verdiği bir takım imtiyazlarla, kendi yaşantılarını sürdürmüşlerdir.(Solmaz,1979,51). Her ne kadar, Devlet’i yönetenler ve Devlet’e sahip çıkanlar Müslüman unsurlar olsalar da, Osmanlı toplum yapısı içinde yer alan gayrimüslimler, yabancı ve misyonerler ise, iyi işleyen bir toplum düzeninin nimetlerinden istifade ederek, kendi dini inançlarını yaşamışlar ve sosyal faaliyetlerde bulunabilmişlerdir (Ertuğrul, 2010,46).

Kısacası, Osmanlı toplumu, Müslümanlar, gayrimüslim tebaa ve yabancılardan oluşan, çeşitli din ve ırkın bir arada bulunduğu bir mozaik ifade etmektedir. Zaten düzenin iyi işlemesi, bu unsurların uyum içinde çalışmalarından kaynaklanmıştır. Toplumun siyasi, sosyal ve ekonomik hayatı ileri hale getirmesinde, toplumlar ve gruplar arası dengenin ve uyumun önemi büyük olmuştur (Ertuğrul, 2010,46).

Osmanlı Devleti’nde toplum; toplum barışının ve düzeninin temeli olarak görülen ve sosyal hayatın sağlıklı işlemesi için gerekli olduğuna inanılan iki büyük sınıfa ayrılmıştır. Bunlardan biri, saltanat berati ile padişahın kendilerine, dini ya da idari yetki tanıdığı kimselerden oluşan “yönetenler” (askeri) sınıftır. Diğeri ise, idareye hiçbir şekilde katılmayan, muhtelif din ve soylara mensup zümrelerden oluşan “yönetilenler” (reaya) sınıfıdır.(İnalçık,1990,31). Reayanın görevi, hangi din veya soya mensup olursa olsunlar, üretim yapmak ve vergi vermek suretiyle askeri sınıfı desteklemektir. Padişah başta olmak üzere askeri sınıfın görevi ise, İslam şeriatı ve örften oluşan Osmanlı hukukunu uygulayarak, ülkede adaletin hüküm sürmesini ve halkın refahını sağlamaktır (Ertuğrul, 2010,46).

Osmanlı toplum yapısındaki sınıflar şöyle belirlenmiştir:

1.Yönetenler (Müslüman Türkler)

A. Askerler

a. Maaşlı (Kapıkulu) Askerleri

a. Tımarlı Sipahiler (Toprak işleyenler)

B. Ulema

2. Yönetilenler (Reaya: Türk, Ermeni, Yahudi ve Rum)

A. Şehirliler

a. Loca esnafı

b. Tüccar ve Sarraflar

B. Köylüler

C. Göçebeler. (Solmaz,1979,48)

Bu toplumsal yapı incelendiğinde, yöneten ve yönetilenler arasında maddi ve manevi bağ karşılıklı güven ve adalet üzerine kurulmuştur. Tam bir uyum ve bütünlüğün oluşturduğu Osmanlı toplumunda, hem kuvvetli bir merkezi idare oluşmuş hem dirayetli asker yetiştirilmiş, hem toprak işlenmiş, hem de adaletli bir vergi toplanmıştır. Merkezi idare, asker yetiştirme, toprak işleme ve vergi toplama gibi oluşan mekanizmalar arasındaki koordine ve uyum, Osmanlı'yı ayakta tutan bir toplum yapılaşması oluşturmuştur (Ertuğrul, 2010,47).

Bu bütünlüğü pekiştiren ve destekleyen bir diğer unsur da, esnaflık ahlâk ve geleneğinin oluşmuş olmasıdır. Osmanlı toplumundaki bu uyumu hazırlayan unsurların temelinde ise, Osmanlı Devleti'nin "İslami bir devlet anlayışı" içinde olması gelmektedir (Ertuğrul, 2010,47).

Osmanlı toplumunda egemen mülkiyet biçimi "Miri" toprak rejimidir. Toprağın sahibi ise, devlet adına padişaktır. Ancak askeri sınıf, bu toprağı padişah adına temsil eder ve yönetir. Toprak mülkiyetinin devlete ait olması onu temsil eden sınıfın resen değil, fonksiyonel olarak kurulmasını gerektirdiği için Osmanlı toplumunda soylu bir sınıf geleneği olamamıştır. Reaya olarak kabul edilen Müslüman ve Gayrimüslim halk, üst yönetim görevine kadar çıkıp; toprağı işleyenlerden toprağı yöneten sınıfına yükselebilmişlerdir (Ertuğrul, 2010,47).

Batı'da yıkılan İmparatorlukların yerini etnik ayrılıklara dayanan bir feodalleşme alırken, aynı dönemde Osmanlı Devleti, etnik güçleri tamamen kontrolünde tutmaktadır. Gerçi kuruluş döneminde egemen olan eski Türk devlet anlayışının etkisiyle egemenliğe ortak olan beylerin iktidar değişimindeki tutumları, sınırlı da olsa merkezi otoriteyi zedelemiştir. Ancak Fatih'in beylerin merkezi yönetimdeki egemenliklerine son vermesiyle, iyice güçlenen iktidarın alternatifi kalmamıştır (Ertuğrul, 2010,47).

Batı'da devlet, belli sınıfların çıkarına hizmet eden bir siyasi örgütlenme olduğundan, onu ele geçirmek için toplumsal sınıflar arasında sürekli bir çatışma görülmüştür. Osmanlı Devleti ise, hiçbir sınıfa dayanmayan, aksine sınıflar ile zümreler arasındaki çatışmaları gidererek toplumda denge sağlamayı amaçlayan bir siyasi yapıya sahip olmuştur. Toplumsal gruplar arasındaki bu dengeyi padişahın şahsına bağlı olarak güçlenen merkezi otoritenin emrinde, askeri gereklere göre örgütlenen taşra yönetimi ve toprak sistemi sağlamıştır. Ancak, Kanuni'den sonraki bazı validelerin, gözdelerin, hanım sultanların ve haremağalarının etkisinde kalan bir kısım padişahların, yaptıkları yanlış uygulamalar yüzünden, merkezi otoritenin zayıflaması; taşra yönetimi ve toprak sistemini bozmuştur. Bunun sonucu olarak da taşrada merkezi otoriteyi sağlayan ayan, voyvoda, muhassıl, mütesellim, ve kethüda gibi mahalli güçlerden her biri, temsil ettiği zümrenin çıkarlarını çok zaman kollamıştır. Osmanlı tarihi boyunca, geniş toplumsal kitle ve gruplardan hiçbirisi, siyasi iktidara karşı bir özlem duymamıştır. Merkezi otoritenin halk üzerindeki denetimi, devlette alternatif oluşturmalarına izin vermemiştir (Ertuğrul, 2010,48).

Osmanlı Devleti'nde yerleşen ve itina gösterildiği devirlerde iyi işleyen “kul sistemi”, devleti, emsallerinden farklı kılan bir unsur olmuştur. Kul sisteminde devşirilen Hristiyan aile çocukları, İslam inancını ve Türk geleneklerini benimseyecek şekilde eğitildikten sonra, yeteneklerine uygun görevlere getirilmişlerdir. Devşirmeler, içinden çıktıkları gayrimüslim toplulukla ilişkilerini kesmeyip, onların hem devlete bağlılığının sağlanmasında, hem de ihtiyaçlarının karşılanmasında aracılık etmişlerdir. Ancak devşirme kökenli yöneticiler içinde, sadece padişaha karşı sorumlu olmayı bir koz olarak kullanıp Müslüman halka kötü muamele edenler de çıkmıştır (Ertuğrul, 2010,48).

Kuvvetler birliğine göre örgütlenen Osmanlı Devleti'nde, yasama, yürütme ve yargı fonksiyonları padişahın şahsında toplanmıştır. Yasama yetkisi padişaha bağlı

olduğundan, padişahın irade ve fermanı olmadan yürürlüğe konmamıştır. İrade ve fermanlar ise hazırlandıktan sonra Divan-ı Hümayun'un incelemesinden geçmiştir. Yargı ise, Osmanlı Devleti'ni asırlar boyu ayakta tutan “adalet” anlayışını, paralel bir şekilde işlemiştir (Ertuğrul, 2010,49).

Osmanlı Devleti, bulunduğu çağın bir “Hukuk Devleti”dir. Adalet kavramı, şikayetlere mahal kalmadan bizzat padişahın denetiminde sağlanmıştır. Bunun için Divan, hem mahkeme kararlarına itiraz edilebilen; hem de idari kararların alındığı en yüksek organdır. Son karar mercii padişah olmasına rağmen, ulema ve ümeranın “ikaz hakkı” olmakta ve bu konuda padişah Kanuni Sultan Süleyman'ın kanunnamesinde hüküm bulunmaktadır. Bunun için, Osmanlı Devleti bünyesinde barındırdığı unsurların her türlü haklarını gerek adalet önünde, gerekse de sosyal hayatta büyük bir titizlikle vermiş ve onları kendi tebaasından, çok zaman ayırt etmemiştir (Ertuğrul, 2010,49).

Osmanlı tebaası ile yabancılar arasındaki bütün davalar şeriat mahkemelerinde görülmüştür. Çeşitli milletler arasındaki anlaşmazlıklar da bu kurala dahildir. Ancak bu davalarda, yabancı elçinin, konsolosunun ya da konsolos temsilcisi olan tercümanı da bulunması hakkı tanınmıştır. Belirli bir paradan yukarısına ilişkin davalar, Divan-ı Hümayun'a kadar götürülmüştür. Yabancılar kendi aralarındaki anlaşmazlıklar için çok zaman şeriat mahkemelerine başvurmuşlardır (Ertuğrul, 2010,49).

Gayrimüslim tebaa ve yabancıların, Osmanlı toplumunda ticaret ve eğitim yoluyla yaptıkları faaliyetler kısıtlanmamıştır. Bundan dolayı da Osmanlı Devleti'nin ticari işleri son zamanlarda gayrimüslimler eliyle yürütülmüştür(Shaw, 1982, 230). Özellikle Yahudi, Rum ve Ermenilerden ticari bir grup ortaya çıkmış ve bu grup, Osmanlı Devleti'nin ithalat ve ihracat işlerini tekeline almıştır (Ertuğrul, 2010, 49).

Osmanlı Devleti'nin halka karşı olan ana görevlerinden en önemlisi, kamu işleri ve hizmetlerini yürütmek olmuştur.(Sencer,1973,84). Kamu işleri sadece devletin üzerine aldığı bir iş olarak görülmemiştir. Başta sultan olmak üzere, devletin ileri gelenleri ve varlıklı kişiler, kamu hizmetlerine destek vermek üzere vakıflar kurmuşlardır. Kurulan bu vakıflar kanalıyla, toplumun her türlü sosyal problemine çare aranmış ve halk da inancının bir gereği olması nedeniyle de hayır işlerine destek

vermişlerdir. Bu şekilde birçok toplum problemi, mahallinde ve halkın girişimiyle çare bulmuştur (Ertuğrul, 2010,50).

Nüfusu otuz milyonu aşan ve bünyesinde çeşitli ırk ve dinlere mensup Müslüman ve gayrimüslim toplulukları barındıran Osmanlı Devlet yönetiminde, Tanzimat'tan sonra, yalnızca Müslümanlar görev almamışlardır. Slavlar, Yunanlılar, Bulgarlar, Rumlar, Yahudiler, Ermeniler, Macarlar, Romanyalılar ve bazı küçük gruba mensup olanlar, Osmanlı Devleti'nin idaresinde bürokrat olarak bulunmuşlardır. Bu geniş ve her kesime hitap eden yönetim anlayışı, farklı kesimlerin bir arada bulunmasını kolaylaştırmış ve değişik unsurlardan bir bütünlük meydana getirmiştir (Ertuğrul, 2010,50).

Osmanlı Devleti, “Osmanlılık” adıyla oluşturduğu üst kimlikle, bir şemsiye rolü oluşturmuştur.(Kurat,1986,9).Topraklarında yaşayan toplulukların ise, kendi inançları, gelenekleri ve anlayışları doğrultusunda, kendi kendilerini ifade etmelerine müsaade etmiştir. Başka bir deyişle, onların alt kimliklerinin korunmasına ve sürdürülmesine izin vermiştir. Osmanlı kendi toplum yapısında, kendine özgü bir bütünlük oluşturarak, altı asır bu şekilde varlığını sürdürmüştür (Ertuğrul, 2010, 50)

4.2. Osmanlı Dönemi'nde Ermeni, Rum ve Yahudi Milletleri ve Yabancılar

4.2.1. Ermeniler

Selçuklu Sultanı Alpaslan 1071 yılında Malazgirt Meydan Savaşı'nı kazandıktan sonra Anadolu'yu bir Türk yurdu haline getirmeye başlayınca, burada yaşayan Ermeniler de Türk idaresine girmeye başlamışlardır. Bundan sonra Ermeniler katlandıkları ikinci sınıf insanlıktan birinci sınıf insanlığa terfi ettirilmişlerdir. (Aydın,1979,76). Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasıyla birlikte de çok geniş haklara kavuşmuşlardır. Hatta Fatih, 1461'de Bursa'da yaşayan Ermenileri aileleriyle birlikte İstanbul'a getirmiş ve Bursa Metropolitisi Ovakim'i “Patrik” ilan ederek, İstanbul'da bir Ermeni Patrikhanesi kurdurmuştur. Bundan sonra Süryani, Kıpti ve Habeş kiliseleri de Ermeni Patrikhanesi'ne bağlanmıştır (Ertuğrul, 2010,52).

Ermeniler, Osmanlı idaresinde kiliselerini ve okullarını kurmuşlar, yok olmaya başlayan kültürlerini ve dillerini yeniden canlandırmışlardır. Ayrıca meslek dallarının birçoğunda da söz sahibi olmaya başlamışlardır. Bu yönden devletin ekonomisi üstünde hatırı sayılır ağırlıkları olmuştur. İstanbul'da Ermeni asıllı birçok doktor, sarraf, mimar, zanaatkar ve toptancı yetişmiş ve bunlar mesleklerini rahatlıkla icra

etmişlerdir. Bu durum, Osmanlı idaresinin hoşgörüsünü ve anlayışını göstermesi bakımından dikkate değer bir durumdur. Meşrutiyetin ilanından sonra oluşturulan mecliste, meclis başkanvekili de dahil olmak üzere 9 Ermeni milletvekili bulunmuştur. Ermenilerin Osmanlı idaresine 33 milletvekili, 22 general, 7 büyükelçi, 11 konsolos, 17 öğretim üyesi ve 41 yüksek dereceli memur verdiği göz önüne alınırsa, ne derece etkin oldukları anlaşılmaktadır(Çakar,1973,60).

Sultan Abdülaziz tarafından 1863 yılında kabul edilen Ermeni Millet Nizamnamesi ile Ermenilere ve Rumlara devlet içine devlet kurma gibi son derece geniş haklar verilmiştir. Öyle ki, bu Nizamname ile Ermeniler, kendi oluşturacakları 140 üyelik meclis tarafından idare edilme hakkını elde etmişlerdir(Uras,1976,421). Bundan sonra, Ermeni ruhani liderleri, Ermenilere sağlanan imkânlarla “dini faaliyetler” adı altında “Müstakil Ermeni Devleti” için milli hisleri uyandırıcı çalışmalar yapmışlardır. Öyle ki, manastırlarda, kiliselerde ve okullarda Osmanlı Devleti’ne karşı sürekli olarak düşmanlık işlenmiştir. Bu anlayışla olacak ki Ermeni olaylarının planlayıcısı ve yöneticileri Ermeni din adamları olmuş ve hatta din adamları çete reisliği yaparken Ermeni Patrikhanesi ve kiliseleri de isyan merkezleri rolünü oynamışlardır(Süslü, 1987, 30).

Ermenilerin Türklere karşı başlattıkları bu çalışmalar yalnızca Ermeni meselesi olmayıp Rusya ve İngiltere’nin de Osmanlılara yönelik siyasi niyetlerinin bir parçasıdır. Bu nedenle Ermenilerin Osmanlı’yı parçalayıp devlet kurma davasına maddi destekler sağlamışlardır. Bunun en büyük delili, doğuda görev yapan Rus konsolosları, asıl vazifelerini bir tarafa bırakarak, bütün mesailerini Ermeni gençlerini eğitmek, onları Osmanlı’ya karşı düşmanca hislerle beslemek için zaman harcamışlardır. Bu tahrikler sonucu Ermeniler, özellikle Osmanlı Devleti’nin iç ve dış problemler yaşadığı bir dönemde, emellerini gerçekleştirmek için isyan hareketlerine girişmişlerdir. Bunların hepsi de Ermeni milliyetçiliği adı altında dış tahrikli olaylardır. Bu ayaklanmaların hazırlanmasında, yürütülmesinde Rus, İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin açık rolü görülmüştür (Mayewski, 1986, 24).

Lozan’da alınan kararların yorumlanması sonucunda Ermeni patrikhanesi günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Halen, Patrikhaneye bağlı 31’i İstanbul’da, 3’ü Hatay’da, 1’i Mardin Derik’te, 1’i Kayseri’de, 1’i Diyarbakır’da olmak üzere 37 Gregoryan kilisesi mevcuttur. Ayrıca, İstanbul’da 12 Katolik, 2’de Protestan Ermeni kilisesi bulunmaktadır (Yaman, 1971,47).

Lozan Anlaşması sonucunda Ermeniler, Türkiye Cumhuriyetinin tavrı gereği azınlık olarak kabul edilmişlerdir. Çoğu Gregoryan olan Ermenilerin iki dini merkezi vardır. Bunlardan birincisi Eçmiyazın Katagikosluğu (Ermeni din merkezi)'dur. İstanbul Ermeni Patrikhanesi, Eçmiyazın'a bağlıdır. Eçmiyazın Katagikosluğu, uzun yıllar eski Sovyet politikası istikametinde hareket etmiş, dini niteliği yanında siyasi nitelik taşımış ve Hınçak hakimiyeti altında bulunmuştu. İkinci merkezse, Lübnan'da Beyrut yakınlarında bulunan Antelyes Katagikosluğu'dur. Bu merkez de, Dünya Kiliseler Birliği'ne bağlı, Batı yanlısı ve liberal görüşlere sahiptir. Ayrıca, Taşnak Partisi'nin hakimiyetinde çalışmakta olup müstakil büyük Ermenistan kurulmasını amaçlamaktadır (Vahapoğlu,1990,135).

4.2.2. Rumlar

Osmanlı Devleti'nde Rumlar, 1453 yılında İstanbul'un fethiyle başlayan Yeni Çağ'a kadar, İstanbul'da "Bizans" ve Trabzon havalisindeki "Pontus" olmak üzere iki ayrı devlet halinde yaşamışlardır. Bu toplum Hristiyan olup Ortodoks mezhebine mensuptur. Bizanslılar, İstanbul'un fethiyle, Pontuslular da 1461'de Osmanlı idaresine girmişlerdir. Gerek İstanbul'daki Rumlar, gerekse de Pontus Rumları, Fatih Sultan Mehmet tarafından büyük bir hoşgörüyle karşılanmıştır. Bu topluma esir ya da azınlık muamelesi yapılmamış aksine çok geniş haklar verilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in Patrik ve Patrikhane'ye vermiş olduğu ve diğer Osmanlı padişahları tarafından da sürdürülen haklar öylesine geniş tutulmuştur ki, adeta devlet içinde devlet olma görüntüsü ortaya çıkmıştır. Rum toplumu, patrikhane öncülüğü ve denetiminde, bağımsız dini hayat ve dinle ilgili müesseselerin yanında, bağımsız mahkemelerini, mahalli idarelerini, vergi toplama düzenlerini ve her türlü eğitim müesseselerini kurmuşlar, ticaret ve sanatta oldukça ileri gitmişlerdir. Bu iyi niyetten dolayı, Grandük Lukas Notaras'ın "Kostantiniye'de (İstanbul'da) Latin tiyarı (şapkası) görmektense, Türk sarığını görmeyi tercih ederim" (Askeri Tarih Araştırmaları ve Stratejiler Enstitüsü, 1975; 3) sözü, Osmanlı hoşgörüsünün ve engin insanlık anlayışının belirtilmesi açısından önemli bir tespittir. (Askeri Tarih Araştırmaları ve Stratejiler Enstitüsü 1975,3).

Rumlar kendilerine tanınan bu imkanlar sayesinde, çocuklarını en iyi okullarda okutmuşlar ve hatta eğitim için gençlerini yurt dışına bile gönderme imkânı bulmuşlardır. Bunun en güzel örneği, o dönemin en iyi imkanlarına sahip olan İtalyan Üniversitesinde felsefe, tıp, fen bilimleri ve yabancı dil öğrenimi yapan, Rum

gençleridir. Osmanlı halkının Batı dillerini öğrenme ihtiyacı içinde olmayışı nedeniyle de, Osmanlı Devleti'nin dış ilişkilerini yürüten Rumlar, aynı zamanda uzun süre de Osmanlı siyasetini yönlendirmeye çalışmışlardır (Ertuğrul, 2010,56).

Osmanlıların Rumlara tanıdığı en büyük imtiyazlardan biri de, İstanbul Rum Patrikhanesi'ni Avrupa ve diğer ülkelerdeki tüm Hristiyanların lideri olarak görmesi olmuştur. Patriğin Osmanlı Devleti içinde ve dışında tüm Hristiyan dünyasının lideri olarak görülmesi sonucu, Osmanlı Divanı'nda, Rum toplumunu ilgilendiren konularda söz sahibi olma hakkı da verilmiştir(Şahin,1980,18). Bunun için Rumlar, Patrikhane'nin elde ettiği imtiyazlar sayesinde, tam bir hürriyet ve serbestlik içinde yaşamışlardır (Ertuğrul, 2010,56).

Diğer gayrimüslimler de olduğu gibi Rumlar da, zaman zaman yıkıcı hayallere kapılmışlardır. Özellikle Batı emperyalizminin Osmanlı Devleti üzerindeki emellerine alet olmuşlardır. Bu nedenle 1789 yılında “Megali İdea” (Büyük Ülkü) idealini ortaya atarak, bunun gerçekleşmesi için başta Rusların aktif şekilde destekleriyle Etniki Eteryia, Mavri Mira ve Pontus Rum gibi teşkilatlar kurmuşlardır. Etniki Eteryia teşkilatının lideri Eksanto, Ayvalık İkonomos Akademisinde yetişmiş bir Rum'dur. Rumların diğer teşkilatları ise, Fransa, İngiltere ve Rusya'nın açık destekleriyle faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu destekle Rumlar, Osmanlı Devleti'nin çeşitli yerlerinde yıkıcı eylemlere başlamışlardır. Özellikle Anadolu'da görülen bu hareketlere, Amerikalılarca kurulmuş bulunan Merzifon Amerikan Koleji merkez olmuştur (Ertuğrul, 2010,57).

Anadolu'da başlatılan Rum hareketi, İstanbul Rumları'ndan Konstantin Sipanudis tarafından yönetilmiştir. Bu harekate Yunanlılar, Ruslar, İngilizler ve Fransızlar açık destek vermişlerdir. Osmanlı Devleti'nden asırlar boyunca, kendi dindaşlarından görmedikleri yardımı ve desteği alan ve şefkatli kollarında huzurlu bir hayat süren Rumlar, bu şekilde dış düşmanların da tahrikiyle Türk toplumuna zarar vermişlerdir.

Cumhuriyet idaresinde Rumlar, Lozan Antlaşması çerçevesinde azınlık olarak değerlendirilmişlerdir. Bunlar, Rum asıllı Türk vatandaşı statüsünde olup bugün İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'da yaşamaktadırlar. 1996 yılı itibariyle, halen Türkiye'de Rum azınlığına ait 23 dini kurum, 16 da sosyal mahiyette teşkilât mevcuttur(Atlı,1996,94).

4.2.3. Yahudiler

Osmanlı döneminde gayrimüslim tebaa durumunda bulunan Yahudilerin, Hz. Süleyman Peygamber'den beri Filistin topraklarında yaşadıkları bilinmektedir. Müslümanlığın yayılıp genişlemesinden sonra İslâm devletlerinin himayesi ve hoşgörüsü altında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak Hristiyan dünyasının Anadolu ve Ortadoğu'ya düzenlemiş olduğu Haçlı Seferleri dolayısıyla, Hristiyanların baskı ve zulümlerinden dolayı Yahudiler, topraklarından atılarak dünyanın çeşitli yerlerine göç etmek zorunda kalmışlardır. Gittikleri Hristiyan memleketlerinde de azınlık durumunda kalan Yahudiler, sürekli olarak horlanmış ve bir türlü rahat bırakılmamışlardır. Bu nedenle Osmanlı ülkesindeki hoşgörülü yönetim anlayışına karşı özel bir ilgi duymuşlardır. Osmanlı Devleti'ne ilk Yahudi göçü, 1470 yılında Almanya ve Polonya'dan olmuştur. Eskenazi Cemiyeti olan bu grubun Osmanlı'yı tercih sebepleriye, Osmanlıların azınlıklara karşı son derece hoşgörülü olmaları, geniş bir hürriyet zemini teşkil etmeleri ve geniş bir ticari rahatlık tanımış olmalarıdır. Daha sonra Osmanlı Devleti'ne, İspanya'dan Safaradi Yahudileri ve Kırım'dan Karaim Yahudileri gelerek İstanbul'a yerleşmişlerdir. (Ertuğrul, 2010,58).

Fatih Sultan Mehmet, diğer azınlıklara sağladığı hakları Yahudilere de tanıyarak, Moiz Kapsal adlı bir Yahudi lideri, ilk hahambaşı olarak tayin etmiştir. Meşrutiyetin ilanından sonra da hahambaşılık Nizamnamesi çıkarılmıştır. Bu Nizamname'ye göre ruhani, cismani ve genel meclisler oluşturmuş böylece, Yahudiler de kendilerini idari etmeleri demek olan geniş bir irade ve iç yönetim imkanlarına kavuşturulmuştur.

Yahudilerin Osmanlı İdaresine karşı tek ciddi isyanı daha sonra Mehmet Aziz adını alan Sabatay Sevi hareketidir. Bu Yahudi lider, 1666'da Mesih olduğu iddiasıyla ortaya çıkıp Yahudi Devleti kurmak üzere bir grup insanı peşine takarak isyan girişiminde bulunmuştur. Ancak bu girişim neticesiz kalmıştır (Küçük,1983,36-50).

Hahambaşılık Nizamnamesi'nde Hahamhaneye bağlı olarak kurulan cismani genel meclisler, Lozan Anlaşması hükmü çerçevesinde kaldırılmıştır. Ancak, hahambaşılık, halen İstanbul Beyoğlu'nda faaliyet göstermektedir. Ayrıca, İstanbul Beyoğlu'nda 38, İzmir'de 18, Bursa'da 2 olmak üzere, Ankara, Hatay, Çorlu, Edirne, Gelibolu, Gaziantep, İskenderun, İçel, Kırklareli, Kahramanmaraş, Çanakkale ve Adana illerinde de birer tane Hahamhane bulunmaktadır (Ertuğrul, 2010,58).

4.2.4. Misyonerler

Osmanlı Dönemi'nde, çeşitli ülkelerden gelerek yerleşen Hristiyan misyonerler, yabancı devletlerin himayesinde ve gayrimüslim tebaanın da desteğiyle bir dizi çalışmalar yapmışlardır. Misyonerlerin Osmanlı toplumunu tercih etmelerinin iki nedeni vardır. Birincisi Osmanlıların yabancılara karşı fevkalade hoşgörülü ve adil olmalarıdır. Osmanlı ülkesinde buldukları rahatlığı hiçbir Hristiyan ülkede bulamamalarıdır. Osmanlı Devleti'nde diledikleri her türlü faaliyeti yapma imkanı bulmuşlardır. İkinci sebep Osmanlı hakimiyetindeki bölgelerden önemli bir kısmını, kutsal yerlerin oluşturması ve Türk devletinin kurulu olduğu bölgenin jeopolitik ve jeostratejik açıdan dünya coğrafyasının kilit bölgelerinden biri olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin zengin yeraltı madenlerine sahip bir bölge üzerinde kurulu bulunması, Uzakdoğu'ya en kısa şekilde ulaşabilecek iki kilit noktayı Akdeniz'den Kızıldeniz'e ve Akdeniz'den de Basra Körfezi'ne giden yolları elinde bulundurması, bu topraklara olan ilgiyi artırmıştır (Ertuğrul, 2010, 59).

Ayrıca Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyan unsurlar, misyonerlerin buralara gelmelerine bir gerekçe teşkil etmektedir. Hristiyanlık dini, Avrupa'da başlayan Rönesans ve Reform hareketlerinin etkisiyle birbirlerinden bağımsız ve hatta birbirine rakip olan bazı mezheplere bölünmüştür. Çok kanlı geçen bu bölünme sonunda, her mezhep mensupları kendi görüş ve gayelerini yaymak için propagandaya başlamışlardır. Bunların içinde en önemli durumda bulunan Katolik ve Protestanlar, misyonerlik faaliyetlerini bütün devletlere yayarak, arkalarına aldıkları yabancı ülkelerin desteği ile tesirli olmuşlar ve girdikleri ülkenin iç huzurunu, sosyal yapısını, siyasetini ve eğitimini etkileyerek, Avrupa devletlerinin himayesine girmeleri için çaba harcamışlardır (Çakar,1973,26).

Amerika ve İngiltere, sürekli olarak Protestan misyonerlik faaliyetlerine siyasi, ekonomik ve teknik destek vererek kendi emellerini de kollarken; Fransa Katolik misyonerleri destekleyip kendi nüfuslarını genişletmek istemiştir. Ruslar da Ortodoks misyonerleri teşvik ederek destek vermiştir. Bundan dolayıdır ki Osmanlı topraklarında yürütülen misyonerlik faaliyetleri, dünyanın herhangi bir ülkesinden daha organizeli, daha kapsamlı ve hatta daha yıkıcı olmuştur (Ertuğrul, 2010,60).

Osmanlı Devleti'ndeki misyoner faaliyetleri, Katolik ve Protestan faaliyetleri olarak, iki grupta ele almak konuya daha geniş perspektifte bakabilmek açısından faydalı olacaktır. Ortodokslar daha çok, Rusya ve Yunanistan'ın desteğiyle Rumların yürüttüğü okul faaliyetlerine katılmışlardır. Katolik misyonerlerce sürdürülen faaliyetler içerisinde ibadethane ve okul açıldığı da görülmektedir (Ertuğrul, 2010, 60).

TSK Genel Kurmay Başkanlığı arşivinde bulunan belgelerde Vilayet ve sancaklara göre 1844 yılına ait Ermeni ve Müslüman nüfus sayısı aşağıdaki tablodadır.

Tablo 4.2: 1844 Yılı Osmanlı İmparatorluğu Nüfusunun Etnik Dağılımı

Etnik Gruplar	Avrupa	Asya	Afrika	Toplam
Türk	2.100.000	10.700.000	-----	12.800.000
Rum	1.000.000	1.000.000	-----	2.000.000
Ermeni	400.000	2.000.000	-----	2.400.000
Yahudi	70.000	80.000	-----	150.000
Slav	6.200.000	-----	-----	6.200.000
Rumen	4.000.000	-----	-----	4.000.000
Arnavut	1.500.000	-----	-----	1.500.000
Tatar	16.000	20.000	-----	36.000
Arap	-----	900.000	3.800.000	4.700.000
Süryani-Kildani	-----	235.000	-----	235.000
Dürzi	-----	30.000	-----	30.000
Kürt	-----	1.000.000	-----	1.000.000
Türkmen	-----	85.000	-----	85.000
Çingene	214.000	-----	-----	214.000
Toplam	15.500.000	16.050.000	3.800.000	35.350.000

Tablo 4.3. 1844 Osmanlı İmparatorluğu Nüfusunun Dini Dağılımı

Din Grupları	Avrupa	Asya	Afrika	Toplam
Müslüman	4.550.000	12.650	3.800.000	21.000.000
Rum(Ortodoks)	10.000.000	3.000.000	-----	13.000.000
Katolik	640.000	260.000	-----	900.000
Yahudi	70.000	80.000	-----	150.000
Diğer	-----	-----	-----	300.000
Toplam	15.260.000	3.352.650	3.800.000	35.350.000

Tablo 4.4. Milletler Sistemine Göre Osmanlı Nüfusu

Milletler/Dinler	1906	1914
Müslüman (Tüm Müslümanları içerir. Çoğunluğu Türkler, Araplar ve Kürtlerden oluşur.)	15.518.478	15.044.846
Rum (Rum Ortodoks Kilisesine bağlı tüm Hristiyanları içerir. Slavlar ve Arnavutları içerir.)	2.833.370	1.792.846
Ermeni (Çeşitli Asur kiliselerini içerir.)	1.140.563	1.294.831
Bulgar	762.754	14.908
Yahudi	256.003	187.073
Protestan	53.880	-----
Diğerleri	352.569	186.152
TOPLAM	20.897.617	18.520.016

Kaynak: Bilgili, 2010, 101-146.

Tablo 4.5. 1906/7 Osmanlı Nüfus Sayımı Sonuçlarına ve 1914 İstatistiğine Göre Yabancı Nüfus

Vilayet Ve Sancaklar	1906/7			1914		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Adana	-	-	-	11	36	47
Ankara	32	27	59	4	5	9
Antalya	-	-	-	112	159	271
Aydın	23042	34176	57218	22898	33772	56670
Beyrut	-	-	-	1480	1718	3198
Biga	422	443	865	-	-	-
Canik	-	-	-	14	24	38
Cezayir-i Bahr-ı Sefid	2281	2475	4756	-	-	-
Çatalca	75	102	177	33	38	71
Edirne	223	340	563	-	-	-
Erzurum	50	114	164	95	289	484
Eskişehir	-	-	-	195	289	484
Haleb	130	241	371	988	2058	3046
Hüdavendigar	195	289	484	143	147	290
İstanbul ve çevresi	28038	101213	129251	28373	101554	129927
İzmit	114	120	234	112	117	229
Kala-i Sultaniye	-	-	-	422	443	865
Karesi	-	-	-	162	181	343
Kastamonu	43	62	105	22	20	42
Kayseri	-	-	-	28	20	48
Konya	-	30	30	-	-	-
Mamuretülaziz	31	27	58	31	27	58
Menteşe	-	-	-	28	39	67
Niğde	-	-	-	6	11	17
Selanik	356	439	795	-	-	-
Sivas	31	29	60	74	65	139
Suriye	9	13	22	9	13	22
Trablusgarb	37	70	107	-	-	-
Trabzon	300	1039	1339	43	40	75
Urfa	-	-	-	35	40	75
Van	28	23	51	-	-	-
Toplam	55798	141962	197760	55318	141017	196335

Tablo 4.6. 1927 Nüfus Sayımı Sonuçlarına göre Türkiye’de Yaşayan Yabancı Nüfus

Ülkeler	Nüfus
Almanya	2306
Arnavutluk	1652
İngiltere	3413
Avusturya	1435
Belçika	258
Bulgaristan	7448
Fransa	3427
Yunanistan	26431
Macaristan	1830
İtalya	11573
Lehistan(Polonya)	613
Romanya	1530
Rusya	6206
Sırbistan	3883
Sair Avrupa memleketleri	2891
Asya ve Afrika memleketleri	10373
Saire ve meçhul	1424
Yekûn	86693

4.3. Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Okulları

İstanbul Türkler tarafından 1453 yılında fethedildiğinde Fatih Sultan Mehmet Rumların başına bir patrik tayin ederek onlara cemaat halinde yaşama, din, dil, gelenek, göreneklerinde tamamen serbest hareket etme hakkını vermiştir. İstanbul'un fethiyle Bizans siyasi bağımsızlığını kaybetmişti, fakat Fatih'in tanıdığı haklarla kültürel bağımsızlığını koruma hakkını elde etmiş oluyordu. Rumlara verilen bu haklar daha sonra Ermenilere ve Yahudilere de tanınmıştır. Böylece, Müslümanlara tanınan okul ve kültür kurumları açma hakları gayrimüslimlere de tanınmış bulunuyordu. Bu okullar ve kurumlar, aynı İslam-Türk okulları ve kurumları gibi devlet tarafından değil, zenginler, hayırseverler ve cemaatler tarafından kuruluyor ve destekleniyorlardı. Yine nasıl ki her caminin yanında bir mektep ve medrese bulunursa, her kilisenin yanında da öyle azınlık okulları vardı. Hatta, mektep ve medreselerde öğretim nasıl hocalar tarafından yapılıyorsa, azınlık okullarındaki öğretim de papazların elindeydi. Bu durum, çağın genel karakterinin bir icabıydı.

Abdülmecit tarafından yayınlanan 1854 Fermanıyla gayrimüslimlere daha önce verilmiş hak ve yetkiler, Tanzimat Fermanı ile getirilmiş olan yeni durum ve statüye göre düzenlenmiş ve gayrimüslim çocuklarının devletin askeri ve sivil okullarına, Müslüman çocuklarıyla beraber alınmaları ve gayrimüslim tebaanın da devlet memuriyetine herhangi bir kayda bağlı olmaksızın girmeleri hükme bağlanmıştır. Ancak gayrimüslim çocukları askerî okullara fazla rağbet göstermemişlerdir. Daha ziyade yabancı dil ile öğretim yapan okullara ve sivil meslek okullarına girmeyi tercih etmişlerdir.

Gayrimüslim tebaaya mensup okulların sayısal ağırlıklarını ortaya koymak için, Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren gayrimüslim okullarını Müslüman okullarıyla karşılaştırma yapmak yararlı olacaktır (Ertuğrul, 2010, 132).

Tablo 4.7. 19.Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Türk - Azınlık Orta Öğretim Kurumlarının 32 Vilayet Bazında Bir Mukayesesi

Vilayet	Türk Okulları				Gayrimüslim Okulları	
	İdadi		Rüşdi		İlk-Orta	
	Okul	Öğr.	Okul	Öğr.	Okul	Öğr.
Edirne	7	947	22	1442	50	4053
Erzurum	2	420	12	1149	4	453
İşkodra	-	-	5	344	-	-
Adana	1	213	11	855	9	1393
Ankara	4	376	16	736	21	4510
Aydın	5	695	44	2212	90	10876
Bitlis	-	-	6	258	7	855
Basra	-	-	4	280	1	150
Bağdat	2	337	8	901	5	612
Beyrut	5	529	12	533	8	832
Cezayir	2	210	5	130	55	6570
Halep	1	210	17	1284	34	1572
Hüdavendigâr	5	828	35	2194	34	5489
Diyarbakır	1	51	11	748	6	640
Selanik	3	349	15	1178	51	7090
Suriye	3	477	5	908	5	260
Sivas	2	205	22	1746	-	-
Trabzon	2	305	22	1542	31	1331
Kastamonu	3	303	23	1536	10	595
Kosova	1	121	24	1546	12	2439
Konya	1	106	29	1784	43	5558
Mamurretülaziz	1	53	17	892	20	894
Manastır	2	163	17	1277	57	5065
Musul	1	303	6	264	1	30
Van	-	-	9	157	7	776
Yanya	1	134	11	385	79	4628
İzmit	1	115	7	396	17	4270
Bingazi	-	-	1	-	-	-
Çatalca Sancağı	1	101	1	33	7	1030
Zor Sancağı	-	-	1	110	-	-
Kudüs Sancağı	1	81	3	164	7	554
Kal'a: Sultaniye	1	126	4	147	7	730
Toplam	59	7768	425	27130	667	63255

Kaynak: Ertuğrul, 2010, 133.

Gayrimüslimlere ait okullar, kilise veya hahamhanelerin yanında ve ona bağlı olarak açılmıştır. Kilise ve hahamhanelerin yanında açılan okullar, genellikle ilkokul seviyesinde eğitim kurumlarıdır. Ancak, orta ve yüksek derecedeki okullar da vardır(Kansu,1932,89). Ayrıca, azınlıklara ait bütün okullar, mensup oldukları cemaatler tarafından açılmış ve yönetilmişlerdir. Bunun en iyi örneği Rumlara ait okullardır. Etkinliği çok fazla olduğu halde bu kurumlara, siyasi ve yıkıcı faaliyetleri tespit edilene kadar dokunulmamıştır. Başka bir ifadeyle, bir Müslüman okuldan daha fazla ve rahat bir eğitim imkanı bulmuşlardır(Ergin,1977,726).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, “Millet Sistemi” gereği gayrimüslim okullarının açılmasını cemaatlara bırakıp yönetimini de Ruhani liderlerine vermiştir. Ayrıca bu kanunla devlete, denetim ve müdahale yetkisi verdiği halde, uygulama böyle olmamıştır. Gayrimüslim halkın okulları, devletin görevlendirmesiyle patrikhane, hahamhane, Eksarhaneler yoluyla yönetilmişlerdir. Bu kurumların, okulların yönetiminden sorumlu alt komiteleri bulunmaktadır. Rumlar bu teşkilatlanmayı taşrada “Eforya” adındaki mahalli kuruluşlarla, İstanbul’da ise bu konuda bir Metropolit’in başkanlığındaki komisyonca gerçekleştirmişlerdir. Bu komisyonlar okulların yönetici, öğretmen, yardımcı görevli gibi her türlü personelinin tayin ve görevden alınması, öğretim faaliyetleri gibi konuları tespit etmiş ve denetlemişlerdir. Böylece azınlıkların dini teşkilatları, belirli kademeler halindeki alt teşkilatlanmalar ile gayrimüslim topluluğunu ilgilendiren her konuda anında müdahale edebilecek bir yapı ve kontrol mekanizması oluşturmuşlardır (Ertuğrul, 2010, 138).

Doğrudan gayrimüslimlerin ruhani liderlerine bağlı olmayan ve şahıslarca yönetilen okullar da açılmıştır. Özellikle Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nden sonra Mayoc Mihaçyan, Ankoviver İngerutyan ve Tibraceser Dignoçyan gibi teşkilâtlar Anadolu’da bu yönde birçok okullar açarak kendi bünyelerinde yönetmişlerdir. Bu okulların masrafları ve yönetimi bölgede yaşayan Ermenilerce organize edilmiştir. Gayrimüslim okullarının kuruluşu ve masraflarının karşılanması kilise veya cemaat mensubu zenginlerce yapılmıştır. Özellikle İstanbul Fener Rum Cemaati, okullarına verdikleri önem ve ayırdıkları mali kaynaklarıyla tanınmışlardır. Fener Rum Okulu, geniş kapasitesi nedeniyle, hitap ettiği alan çok büyük olmuş, artan masraflar da, ya zengin Rumlar veya okul adına bağışlanan gayrimenkullerin gelirleriyle karşılanmıştır (Ertuğrul, 2010, 132).

O yüzden vakıflar, patrikhaneler ve kiliselerle ilgili düzenlemeler azınlık okullarını yakından ilgilendirmektedir. İlerleyen bölümlerde “Vakıf Mallarının İadesi” üzerinde bu kadar üzerinde durulması gayrimüslim okullarının finansörü olmalarındandır.

Gayrimüslim okullarına Osmanlı padişahlarınca da yardım yapıldığı bilinmektedir. Bu yardımlar, Osmanlı yönetiminin hoşgörü anlayışıyla, hem de nüfusa göre dengeli bir şekilde yapılmıştır. Ayrıca, devletçe yapılan yardım yanında, devlet adamlarının hatta padişahların önemli miktarlarda şahsi yardımları da

olmuştur. Bu şahsi yardımlara örnek olması bakımından II. Mahmud'un İstanbul'daki değişik okullara yaptığı yardımı ifade etmek yeterli olacaktır. Rum okullarına 20.000 kuruş, Ermeni okullarına 7.500 kuruş, Yahudi okullarına 7.500 kuruş ve Katolik okullarına 5.000 kuruş bağışta bulunmuştur (Ertuğrul, 2010: 137-138).

4.3.1. Ermeni Okulları

İstanbul'un fethinden 18. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı ülkesinde gerçek anlamda Ermeni okulları görülmemektedir. Bu devirde sadece dinî öğretim yapan bazı eğitim kurumları vardır. Bu eğitim kurumları varlıklarını şahsî nüfuz ve gayretlerle kısa sürelerle koruyabiliyorlardı. Diğer taraftan 15. asrın başında Bitlis civarında kurulmuş olan Amlorti adındaki manastırda bir mektep tesis edildiği, burada teolojiden başka felsefe ve mantık okutulduğu kaydedilmektedir. Bu mektepten çıkanlar memleketin dört bucağına dağılarak yeni mektepler açmışlardır. 1710'da son derece terakki ve inkişaf eden "Bitlis Mektebi" bilim ve fen öğretimine de başladığından "Darülfünun" adıyla anılmaya başlamıştır. Bundan başka 1641 yılında Kiegemes Kalanos adında bir Latin rahibi İstanbul'a gelerek Galata civarında bulunan Ermeni çocuklarını eğitim ve öğretime tabi tutmuştur. Bu zat Ermeni rahibi kıyafetiyle Patrikhane'de de öğretim yapmıştır. Ermenilerin birçok kültür merkezleri vardır. Ermenilerin birinci dereceden kültür merkezleri Venedik'teydi. Bu manastır, 17. yüzyılda Sivas'ta doğan Mihitar adındaki Ermeni tarafından kurulmuştur. Venedik merkezine bağlı, ikinci dereceden merkezler İstanbul, Kudüs, Amsterdam, Londra'da idiler. Mesela İstanbul'un fethinden sonra Kumkapı ve civarında yerleşen Ermenilerin Mangantz Varnjadun (Çocuk Terbiye Evi) adında bir okulu olduğu ve yine Kumkapı'daki Ermeni Kilisesi'nde çocuklara dersler verildiği bilinmektedir. 1706 yılında Papaz Apraham, Üsküdar'daki evini okul haline getirmiştir. 1710'da ise Sivaslı rahip Mihitar, İstanbul Beyoğlu'nda Ermeni çocuklarına ders vermiştir. 1715 yılında Patrik Ohonnes Golod, Üsküdar'da bir okul açarak papaz adaylarına teoloji ve felsefe dersleri okutmuştur. 1741-1745 tarihlerinde Kumkapı'da Patrik Nalyan'ın himayesinde bir kız mektebi kurulmuş, 1752 yılında Erivanlı Simon, Balat'taki Ermeni kilisesinde bir okul açmıştır. Ermenilerin arasında fikri uyanış, 18. yüzyılın sonlarından itibaren başlamıştır. Bu zamana kadar açılan Ermeni okullarında yapılan öğretime dini bilgiler hakimdir (Taşdemirci, 2001,22).

Nihayet, 1790 yılında Eğinli Şınırk Mıgırdıç Amira Miricanyan devletten resmi müsaade alarak İstanbul'da ilk resmi Ermeni okulunu kurdu. Bu tarihten sonra İstanbul'da Ermeni okulları hızla artmıştır. 10 Temmuz 1824 tarihinde Ermeni Patriği Karabet, Anadolu'daki Ermenilere gönderdiği bir tamimle her vilayette okulların açılmasını emretmiştir. Bu tamimden sonra 1834 yılında yapılan bir istatistiğe göre Anadolu'nun muhtelif yerlerinde 120 Ermeni okulu bulunmaktadır (Ertuğrul, 2010, 117)

Tanzimat ve Islahat Fermanlarından en çok yararlananlar Ermeniler olmuştur. Ermeniler, devlet okullarına devam edebildikleri gibi, devlet memuriyetlerine de girmişlerdir. Ermeniler, kendi okullarının yanında yabancı okullara da devam ediyorlardı. Protestan okulları ile Katolik Okulları Ermeni çocuklarını kendilerine çekebilmek için bir rekabet içindeydiler (Taşdemirci, 2001,22)

Gün geçtikçe Ermeni okullarının hem sayıları hızla artmıştır, hem de bu okullardaki öğretimin kalitesi yükselmiştir. 1840'da ilk kez Kumkapı'da "Lusaviriç" adlı, bir kız okulu açılmıştır. 1853'ten sonra da eğitim işleri için 14 kişilik bir Ermeni "Maarif Komisyonu" oluşturulmuştur. Ermeni Anayasası niteliğindeki, 1863'te kabul edilen "nizamname-i millet-i Ermeniyan" adlı bir çalışmayla, Ermeni eğitim sisteminin denetimi, 20 kişilik "Ermeni maarif Komisyonu"na verilmiştir. Bu şekilde ermeni eğitim anlayışı dini motiften kurtarılmış, milli ve siyasi bir görünüme bürünmüştür (Tekeli,1985,106).

1871 yılında sadece İstanbul'da 48 tane Ermeni okulu vardır. Yine 1874 yılında Anadolu'da 469 anaokulu ve ilkokul vardır. 1880 yıllarına doğru maddi yetersizlikten dolayı cemaat okullarının sayılarının azalmasına karşılı özel Ermeni okullarının sayısının arttığı görülmektedir (Ertuğrul, 2010, 118).

İkinci Abdülhamit devrinde kapatılan Ermeni okulları, İkinci Meşrutiyetin, ilânından sonra tekrar açılmışlardır. Böylece hem devletin hem patrikhanenin hem de cemiyetler ve şahıslarca açılan Ermeni okullarının sayısı, Birinci Dünya Savaşı öncesinde 2500'e çıkmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşından sonra sadece İstanbul'daki Ermeni Okulları kalmıştır (Ertuğrul, 2010, 130).

4.3.2. Rum Okulları

İstanbul'un fethinden sonra Fatih, Rum toplumunun başına getirdiği Patrik adındaki ruhani önderlere; kendi toplumunda kilise, okul vs. gibi sosyal kurumları

kurma ve istediği gibi yönetme yetkisi vermiştir. Rumlar, Fatih'in kendilerine sağladığı çok önemli imkan ve hoşgörü sayesinde varlıklarını, din ve dillerini, kültürlerini koruyup geliştirmişlerdir. Önceleri din eğitimi vermek için açtıkları okulları, daha sonra yaygınlaşmış ve geniş bir örgün eğitim sistemi haline gelmiştir. Papazların kilise yanlarına kurdukları okulların yanında, yüksek öğretime de yönelerek, Fener Rum Mektebi, Heybeliada Papaz Mektebi ve Kuruçeşme Rum Üniversitesi gibi, siyasi kadronun yetiştiği okullar da açılmıştır. (Ertuğrul,2010,114).

19.Yüzyıldan itibaren Fener Rum Mektebi, Rumların kültür merkezi olmuş, ders ve programının zenginliğinden dolayı vilayetlerden gelen varlıklı aile çocukları bu okulda okumuş ve bunlar sayesinde Yunan ideali ve Rum kültürü her tarafa yayılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı arşiv belgelerine göre de okulun durumu şöyledir: “Fener Rum Mekteb-i Kebiri 3’ü rüşdi ve 5’i idadi olmak üzere 8 sınıftır. Buradan çıkanlar Rum Mekteb-i İbtidaiyesi denilen ilkokullara öğretmen oluyorlardı (Ertuğrul, 2010, 114).

Rumlar, Osmanlı sarayındaki etkili adamları kanalıyla küçük, sakin ve aynı zamanda stratejik önemi bulunan Ayvalık için özel bir imtiyaz sağlamışlardır. Bu imtiyaza göre, Ayvalık’a Türk aileleri yerleşmeyecek ve Ayvalık kentinin yönetimi bağımsız olacaktır. Osmanlı Ayvalık’ta bir kadı bulunduracak, şehrin yönetimi ise, halkın seçeceği üç kişilik bir komisyonla idare edilecektir. Rumlar bu imtiyazdan hemen sonra, yönetime seçilecek olan üç kişinin kendilerinden olması için, Mora ve civar adalardaki Rumları Ayvalık’a davet ederek, şehirdeki Rum nüfusunu bir anda kendi lehlerine çevirmişlerdir. Bu şekilde şehir tamamen kendi kontrollerine geçince, “Rum Akademisi” adında büyük bir okul açmışlardır. 1806’daki Osmanlı-Rus savaşında, Osmanlı aleyhtarı telkinlerle faaliyeti tespit edilen okul, önce kapatılmış ve sonra da yapılan bazı baskı ve telkinlerle tekrar açılmıştır. Bir siyaset yuvası haline gelen bu okul, Yunan milliyetçiliğinin körüklendiği kurumlardan biri olmuştur. Okul bünyesinde 1819 yılında bir Rum matbaası açılmıştır. Okulda 6 öğretmen, 300 öğrenci, 3000 kitaplı bir kütüphane ve laboratuvarların bulunduğu tespit edilmiştir (Ertuğrul, 2010, 115).

1803’de Kuruçeşme’de kurulan Rum Okulu ise, hem orta öğretim hem de yüksek öğretim eğitimi vermektedir. Okul Divan-ı Hümayun tercümanlarından Dimitraştı Moroz Beyzade tarafından kurulmuş ve yönetilmiştir. Okul daha çok Rum fakir

kesimine hitap ederek, onları da bilinçlendirmek amacıyla eğitim ve öğretim yapmıştır. Okulda, dil, edebiyat, matematik ve tıp okutulmuş, felsefe adıyla da Rum ve Yunan ideali işlenmiştir. Okul, 1820’de Yunan ayaklanmasında kapatılmıştır (Ertuğrul, 2010, 115).

Rum okulları, Yunan devletinin kurulması üzerine, Yunan eğitim ve öğretim modelini örnek almaya başlamışlardır. Rum okullarında Yunan okullarında okutulan kitaplar okutuluyor ve programlarında Türkçeye yer verilmiyordu. Türkçeyi okutmaları istendiğinde “Eğer bu dersi okutturmak istiyorsanız masrafını da kendiniz ödemeniz gerekir” şeklinde karşılık veriyorlardı. Bunun üzerine 1895 yılında Rumeli ve Anadolu’daki bazı Rum okullarında Türkçe dersini okutacak öğretmenlere vilâyetlerin maarif tahsisatından maaş verilmesi kararlaştırılmıştır. Gayrimüslimler Türkçeyi okutmamak için direndikleri halde Osmanlı devlet adamları, Mülkiye Mektebi ve idadîlerin programlarına Rumca, Ermenice ve Bulgarca derslerini koymuşlardır. Sonunda Rumlar, “Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi” gereğince Rum okullarında Türk Dili, Tarih ve Coğrafyası derslerinin Türk öğretmenleri tarafından Türkçe olarak okutulmasına razı olmuşlardır (Taşdemirci,2001,20)

Gayrimüslim okulları içinde sayı bakımından birinci sırada bulunan Rum okullarının sayısı, Birinci Dünya Savaşı öncesinde 3500’e kadar yükselmiştir. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Anadolu’daki Rumlar ile Yunanistan da Batı Trakya hariç, diğer bölgelerdeki Türkler değiştirildiklerinden sayıları hayli azalmış, İstanbul, İmroz, Bozcaada ve İzmir dışında Rum okulu kalmamıştır. Buna rağmen Cumhuriyet dönemine intikal eden azınlık okulları içinde sayı bakımından yine birinci sırayı Rum okulları işgal etmektedir (Taşdemirci,2002,20).

Bu dönemde okulların dışında eğitim ve kültür faaliyetlerinde bulunmakla beraber, Osmanlı Devletinin siyasi birliği aleyhinde Yunan propagandası yapan kültür kuruluşları da vardır. Bunların en meşhuru “Rum Cemiyeti Edebiyesi” adıyla bilinen ve daha sonra Beyoğlu “Rum Sillog”u adını alan kuruluştur. Yunan milletinın kültür merkezi görevini gören bu Sillog’un İzmir, Yanya, Kıbrıs, Kahire ve İskenderiye gibi merkezlerde de şubeleri vardır (Taşdemirci,2001,21)

4.3.3. Yahudi Okulları

Türklerin İstanbul’u fethi sırasında İstanbul’da dikkati çekecek kadar Yahudi yoktu. Yahudilerin Osmanlı ülkesine gelişleri 1492 yılında olmuştur. İspanya’dan

Arapların çıkartılmasından bir müddet sonra da Yahudiler, Portekiz ve İspanya'dan çıkarıldılar. Orada İspanyolcayı ana dili olarak öğrenmeye mecbur tutulan Yahudiler, İstanbul'a geldiklerinde oldukça aydın bir grubu teşkil etmekteydiler. Hattâ matbaayı da beraberlerinde İstanbul'a getirdiler. Bundan sonra Yahudilerin İstanbul'da hem sayıları hem de önemleri artmıştır. Burada birçok okullar açıldılar. Bu okullarda İbrani Dili ve Grameri, Dini Bilgiler, Hesap, Hendese, Tarih, Coğrafya gibi dersler okutuluyordu. Ancak Türkiye'ye geldikten iki asır sonra bu okullarda İbrani dilinde müspet bilimler öğretimi zayıflamaya başlamıştır. Bundan sonra Yahudilerin fikrî bakımından uyanık ve aydın zümresi sahneden çekilmiştir. Müslüman-Türk toplumunda olduğu gibi Yahudilerde de mutaassıp bir zihniyet hakîm olmuştur. Bundan dolayı Tanzimat'ın ilânıyla gayrimüslimlere tanınan müsaade ve serbestiden Yahudiler hemen yararlanamadılar. Mesela 1854 yılında açılan ilk modern Yahudi okulunda İbranice yanında Türkçe ve Fransızca okutulmasına şiddetle karşı çıkmışlar ve okulu himaye eden Yahudi zenginlerinden Kamanto'yu aforoz etmişlerdir. Yahudiler bu dönemde yabancı bir dili öğrenmeyi din değiştirme olarak yorumluyorlardı. Bunun için bu tepkiden çekinen Alliyans İsrailit, 1875 yılından itibaren açtığı okullarda aynı zamanda dini öğretim ve ibadet yapılacak şekilde tedbirler almıştır. Mesela 1895 yılında açılan Şule-i Maarif'e haham yetiştirecek ayrı sınıflar eklenmiştir (Taşdemirci,2001,23).

Alliyans İsrailit tarafından açılan okullarda ilk zamanlarda Fransızca öğretimine önem veriliyordu. Daha sonra Yahudi okullarında Türkçe, Almanca, İtalyanca öğretimine de yer verilmeye başlandı. Devrin şöhretli yazarlarından Ahmet Rasim Bey Yahudi okulunda Türkçe hocalığına tayin edilmiştir. Gerçekten de Yahudi okulları, Rum ve Ermeni okullarının aksine Türkçe öğretimine daha çok yer vermişler ve Türklüğe daha çok yakınlık ve ilgi duymuşlardır (Taşdemirci, 2001, 23).

Rumlar ve Ermenilerin olduğu gibi Yahudilerin de kültür merkezleri vardır. Bu kültür kuruluşlarının başında Alliyans İsrailit (Yahudi Birliği) cemiyeti gelmektedir. Bu cemiyet 1860 yılında Paris'te kurulmuştur. Bu cemiyetin görevi Rusya, Türkiye, İran ve Kuzey Afrika'daki Yahudileri fikren ve eğitim bakımından yükseltmek ve dünya kamuoyunu Yahudiler lehine kullanmaktır. Bu cemiyetin Türkiye'de de şubesi vardır. Cemiyet, Türkiye'de çeşitli okullar açmıştır. Genel öğretim kurumları yanında mesleki ve teknik öğretim kurumlarını da açmayı teşvik etmiş ve

desteklemiştir. Uygulamalı öğretim metodunun Türk eğitimine girmesinde bu cemiyet tarafından açılan meslek okullarının, kurslarının ve atölyelerin büyük hizmetleri olmuştur. Bu tip kurumlar Edirne, İzmir, Bağdat, Halep, Şam, Selanik, Hamedan, Şiraz, İsfahan, Tahran, Tunus, Cezayir ve Trablusgarp gibi merkezlerde önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır (Taşdemirci, 2001, 23).

4.3.4. Protestan Okulları

Katolik okullarını Fransızlar, Protestan okullarını da Amerikan ve İngilizler desteklemiştir. Ancak her Katolik okulu Fransızların her Protestan okulu da Amerikan ve İngilizlerin değildir. Ama Katolik ve Protestan okullarının büyük bir bölümü yabancı ülkelerin desteğiyle varlığını sürdürmüşlerdir. Protestan Okulları hakkında en geniş bilgi dönemin maarif Nazırı Ahmet Zühdü Paşa'nın Abdülhamit'in isteğiyle hazırladığı bir raporda bulunmaktadır. 1894 tarihli bu rapora göre 392 Protestan okulunun Amerikan-İngiliz ve Ermeni okullarından oluştuğu görülmektedir. Okulların bulunduğu en önemli yerler Adana, Aydın, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Ankara, Trabzon, Van, Musul, Halep, Beyrut, Konya, Elazığ, ve İstanbul'dur. Bu okullar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yayılmışlardır. Okulların hemen hepsinin kuruluşunda merkezi New York'ta bulunan Amerikan "Board Misyoner Örgütü" öncülük etmiş ve çok para yardımında bulunmuştur. Bazılarını da zengin Ermeniler veya Ermeni Cemaat kendi maddi imkânlarıyla kurmuşlardır (Akyüz,1970,121-128).

Okulların programları ve ders seçimi mahalli özelliklere göre hazırlandığı, dersleri ise oldukça modern bir seviyede verildiği tespit edilmiştir. Protestan okullarında okuyan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu Türk ve Müslüman çocukları olduğu anlaşılmıştır (İnan, 1963,46).

Tablo 4.8. Protestan Okullarının Sayısal Durumları

Adana	18	İzmir	2
Aydın	9	Biga	1
Bursa	7	Selanik	5
Diyarbakır	22	Manastır	3
Erzurum	24	Edirne	1
Ankara	8	İstanbul	6
Trabzon	1	Konya	4
Van	8	Elazığ	83
Halep	22	Bitlis	22
Beyrrut	89	Suriye	33
Kudüs	29		

Kaynak: Ertuğrul, 2010, 123-124.

Bir başka belgede Anadolu Umum İslahat Müfettişı Şakir Paşa'nın 1898'de padişaha yazdığı bir layihada, bu okulların zararlı faaliyetler içinde oldukları, gayri Müslim tebaa çocuklarının eğitim yoluyla Osmanlı Devleti aleyhinde fikirlerle zehirlendiği huzuru ve manevi birliği yok etmeye yönelik hizmetler verildiği belirtilmektedir (Ertuğrul,2010, 126)

4.3.5. Yabancı Okullar

Yabancı Okullar, Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya, Rusya, Bulgaristan ve İran gibi ülkelerin, Osmanlı Devleti'nde yaşayan vatandaşlarının eğitim ve öğretim hizmetlerini karşılamak için açtıkları okullardır. Bu okullar, ilgili ülkeler tarafından gönderilen misyonerlerce, kendi politik ve kültürel emelleri doğrultusunda faaliyette bulunmuşlardır (Ergin,1977,808-815).

Osmanlı devleti, çeşitli nedenlerle Osmanlı topraklarına gelerek iskan eden yabancılara, geçici bir süre, hayatlarını devam ettirmelerini temin etmek için, bazı hak ve imtiyazlar tanımıştır. Ancak, tanınan bu hak ve imtiyazlar, daha sonra resmi bir hakka dönüştürülmüştür. Başka bir ifadeyle, yabancı devlet mensupları, Osmanlı topraklarında ticaretini yaparken kendi dillerinde de ayin yapabilme ve kendi gelenek ve görenekleri yönünde hayatlarını devam ettirme izni almışlar, daha sonra bu izni bir hak şeklinde okul açmaya kadar götürmüşlerdir. Bu şekilde kendilerine tanınan hakları fırsat bilen yabancılar, verilen bu imtiyazlarla küçük ibadet mekanlarını, Kilise ve elçilik okulları haline getirmişlerdir. Yabancı okulların bu yöndeki çalışmalarında iki önemli strateji uyguladıkları görülmektedir. Bunlardan birincisi; azınlık okullarını kendi himaye ve güdümlerine almaktır. İkincisi de; kendi devlet okullarını, Osmanlı topraklarında hızla yaygınlaştırmaktır (Ertuğrul, 2010,153).

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Gayrimüslimler, Avrupa devletleri ile dini bağdan kaynaklanan sürekli bir yakınlık içinde olmuşlardır. Öyle ki, 1610 yılında IV.Heari'nin ölümü sebebiyle İstanbul Katolik Kilisesi'nde yapılan ayin ve tutulan yas, 1684 yılında XIV. Lousi'in ölen karısı için de tekrarlanmıştır. Bu amaca, 17. Yüzyıldan itibaren Fransa, İngiltere ve Amerika'nın, Osmanlı topraklarında okul açma çalışmalarına hız verdiği görülmektedir. Amerikalı misyonerlerin yoğun faaliyetleriyle 17.Yüzyılın ortalarına doğru, Osmanlı topraklarındaki yabancı okullarının en önemlileri olan, Robert Koleji, İstanbul Kız Koleji, Amerikan Beyrut Üniversitesi, Amerikan Kahire üniversitesi, Tarsus Koleji gibi okullar süratle

çoğalmıştır. Öyle ki, 1886 yılına kadar 400 civarında Amerikan okulu açılmıştır (Ertuğrul, 2010,153-154).

İlk açılan yabancı okullar sadece Katolik mektepleridir. Bunların öncülüğünü ve hamiliğini Papa ve Fransa yapıyordu. İstanbul'un fethinden sonra burada Latin çocuklarının eğitim işini bu kurumlar üstlenmiştir. Bu okulların öğretim programları oldukça zayıftır. Söz konusu okullarda Din Bilgisi, Kıraat ve Yazı dersleri okutulmaktaydı. Ancak 1583 yılında Pera Hristiyanlarının ricaları üzerine Fransız elçisi Papa'dan Cizvitlerin İstanbul'a gönderilmelerini istemiştir. Bu istek üzerine Pera Hristiyanlarının çocuklarının eğitilmesi için beş tane Cizvit geldi. Bu Cizvitler aynı yıl Latin öğrencileri ve birkaç tane de Grek öğrencilerine ders vermeye başladılar. Hatta bu derslerden öğrencilerin ana babaları da yararlanıyordu. Böylece "Saint Benuva Mektebi"nin temeli atılmış oldu. Fakat 1586 yılında çıkan bir salgın hastalıktan beş Cizvitten dördünün ölümü üzerine okul kapatıldı. Bundan sonra da çeşitli sebeplerden dolayı kısa aralıklarla kapanıp açılan Saint Benuva Mektebi'nde Kıraat, Gramer ve Grekçe, Riyaziye, Lisan ve Serbest Sanatlar okutuluyordu. Bu okulda Fransız Cizvitleri ve Grek asıllı hocalar ders veriyorlardı. 1693 yılından sonra bu okulda Fransızca, Türkçe, Grekçe öğretim yapılmaya başlanırken kiliselerde de (Latin kiliseleri) Fransızca, Türkçe ve İtalyanca ayinler yapılmaya başlandı. Fakat, bu okula henüz Türk ve Müslüman öğrenciler gitmiyordu. Okul 1699 yılından itibaren Fransa'nın doğu elçiliklerine tercüman yetiştirecek şekilde yeniden düzenlendi. "Saint Luis Mektebi" adıyla bilinen bu okulda öğretim süresi üç yıldır. Burada Türkçe, Farsça ve Arapça öğretimi de yapılıyordu. Bu okuldan tercümanlar çıktığı gibi şöhretli şarkiyatçılar da çıkmıştır. Okula 1737 yılından itibaren Ermeni ve Grek çocukları da alınmaya başlandı (Taşdemirci, 2001, 24-26)

Kapitülasyonlar yabancılara Osmanlı ülkesinde rahatça seyahat etme, ticaret, din, adalet, siyaset, eğitim, kültür ve konsolosluk konularında imtiyazlar tanımaktaydı. Bu imtiyazlar gereğince yabancı devletlerden Fransa ve İtalya, Katolik Hristiyanları; Almanya, Katolik ve Protestan Hristiyanları; İngiltere ve Amerika, Protestan Hristiyanları; Rusya Ortodoks Hristiyanları himaye etme hakkını elde etmişlerdir. İşte bu devletlerin ve kiliselerin desteğinde Osmanlı ülkesinin her tarafına yayılan Hristiyan misyonerlerinin üç çeşit çalışma yolları vardır. Birincisi dini teşkilat, ikincisi okullar ve kültür kurumları, üçüncüsü ise maskeli teşkilattır. Dini teşkilatın amacı Hristiyanlığı veya Hristiyanlığın mezheplerini yaymaktır. Bu

faaliyetler henüz uyanmamış Asya ve Afrika'da etkili oluyordu. Müslümanlar üzerinde fazla etkili olamıyordu. Bir de Hristiyanlığın bir mezhebinden diğer mezhebine geçişte oldukça etkili oluyordu. Bu faaliyetlere özellikle Ermeniler hedef seçilmişlerdi. Esasen Gregorien olan Ermenileri, Katolikler kendi taraflarına Protestanlar da kendi taraflarına çekmek için yarış içindeydiler. Okulların ve kültür kurumlarının amaçlarından biri azınlıkta bulunan Hristiyan çocuklarını eğitmek ve onları hakim unsurlara (Türlere ve Müslümanlara) karşı üstün hale getirmektir. Ayrıca Osmanlı Devletinin çökmekte olduğunu gören Avrupa devletleri başta gayrimüslim tebaa olmak üzere Osmanlı hakimiyeti altında olan etnik grupları yetiştirmek ve bunların Rusya'nın eline düşmelerini önlemek ve kendileri için de bir kültür misyonu olması amacıyla bu okulları açmışlardır. Bu okulların açılmasında güdülen diğer bir amaç da hakim unsurların çocuklarını (Müslüman çocukları) milli değerlerinden koparmaktı. Maskeli teşkilatın amacı ise halkın arasına girmek, milli birliği bozmak ve sömürgeciliğin devamını sağlamaktı. Bu maskeli teşkilat yenilik hareketlerine düşman unsurların doğması ve gelişmesinde de önemli role sahiptirler (Taşdemirci, 2001, 24).

Bizans döneminde, İstanbul kilisesi ve roma kilisesi arasındaki sürtüşme nedeniyle, Katolikler Anadolu ve İstanbul'daki etkinliğini artırmak için çok sayıda misyoner göndermişlerdir. Bu misyonerler, Katolik rahiplerle birlikte, başta İstanbul olmak üzere, Anadolu'nun pek çok yerlerine Katolik okulları açmışlardır (Ertuğrul, 2010,126).

İlk örgütlenen Katolik okulları, Cizvitlerin açtığı okullardır. 1583'te Pera Hristiyanları'nın isteği ve Fransız sefirinin aracı olması üzerine Papa, Cizvitleri Latin çocuklarının eğitimi için İstanbul'a göndermiştir. Bunlar da "Saint Benoit Okulu"nu kurmuşlardır. Bu okulda Latince, Rumca gramer ve matematik gibi konularda eğitim verilmiştir. Okulun öğrencileri İstanbul'daki Latinler ve Rumlardan, az sayıda Yahudilerden oluşmuştur. 17. yüzyılın sonuna doğru eğitimde Fransızca, Türkçe ve Rumca dersler verilmiştir (Ergin,1977,638-639).

İstanbul'da gelişen ikinci Katolik okulu Kausenlerin 1587'de Pera'da kurdukları "Saint Louis Okulu"dur. 1637'de Pera'nın üst tabakasının çocukları genellikle bu okula devam etmiştir. Okulda Türkçe, Arapça ve Farsça da öğretilmiştir. Buradan 1726'ya değin mezun olan 43 öğrenci arasında birçok ünlü şarkiyatçı çıkmıştır (Ertuğrul, 2010, 127).

Fransızlar, çevirmen yetiştirilmesi bakımından bu okuldan yeterli sonuç alamayınca, 9-10 yaşlarında Ermeni, Rum, Yahudi ve İtalyan çocuklarını Osmanlı ülkesinden Paris'e götürerek Cizvitlerin Paris'te açtıkları "Lois-Le-Grand Koleji"nde yetiştirmeye çalışmışlardır. Bunlar da çevirmen olmaktan çok tüccar olmayı isteyince Fransız tüccar ve tercüman çocukları arasından seçilen gençlerin önce Paris'te sonra İstanbul'da eğitilmesi yoluna gidilmiştir (Ertuğrul, 2010, 127).

Katolik öğretim kurumlarının çok büyük bir kısmını, Fransız misyonerleri tarafından açılmış olanları oluşturmaktadır. Bunlar Fransız himayesini kabul edip Fransızca olarak eğitim yapan okullardır. 1892'de İstanbul'da Latin Katolik rahiplerinin 306, Katolik rahibelerin de 354 okulunun bulunduğu göz önüne alınca bu kurumların önem ve yaygınlığı kendini göstermektedir (Ertuğrul, 2010, 127).

Yukarıdaki faaliyet türlerinin içinde Osmanlı Devletini en çok uğraştıran misyonerlik faaliyetlerinin ürünü olan yabancı okullardır. Dünyanın hiçbir ülkesinde bu kadar çok sayıda ve türde yabancı okul yoktur. Bu okulların amaçları ve etkileri de çok farklıydı. Yabancı okullar içinde ilgili devletin vatandaşı olan çocukların eğitimine yönelik hizmetlerde bulunanlar olduğu gibi Osmanlı vatandaşı olan çocukların eğitimine yönelik hizmetlerde bulunanlar da vardı. Yine yabancı okullar içinde dini (ruhani) olanlar olduğu gibi laik (cismani) olanlar da vardı. Ruhani olanların içinde Katolik olanlar olduğu gibi Protestan veya Ortodoks hatta Musevi olanlar da vardı. İşin ilginç yanı bu dini okullar Osmanlı ülkesinde hızla yayıldıkları sırada Avrupa'da kovuşturuluyor ve sınır dışı ediliyorlardı. Avrupa ülkeleri kendileri için zararlı gördükleri bu okulların Osmanlı ülkesinde açılmasını sakıncalı bulmuyorlardı. Bilakis insan hakları adına gerekli görüyorlardı (Taşdemirci, 2001,25).

Yabancı okullar, yabancı devletlere verilen kapitülasyonlar denenen imtiyaz antlaşmaları gereğince kurulmuştur ve 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle de yasal temel kazanmışlardır. Bu Nizamnamenin 129. maddesinde "Mekatib-i Hususiye bazı mahallerde cemaatler tarafından veya gerek Tebaa-i Devlet-i Âliye ve gerek tebaa-i ecnebiyeden olan efrad ve eşhasdan biri canibinden ücretli ve ücretsiz olarak ihdas ve tesis olunan mekteplerdir ki bunların mesarifat ve muhassasatı müessisleri tarafından veyahut bağlı oldukları vakıfları canibinden idare ve rüyet kılınır" denilerek yabancı devlet vatandaşlarına da Osmanlı ülkesinde okul açma izni

verilmekteydi. Böylece Osmanlı ülkesinde yabancı okul açılabilmesi için gereken yasal zemin de hazırlanmış oluyordu (Taşdemirci, 2001, 25-26).

1876 Kanun-ı Esasi'si yabancı okullara açıkça değinmemiştir. Kanun-ı Esasi'nin 15. ve 16. maddeleri tahlil edildiğinde bu maddelerin yabancı okullar ile ilgili oldukları anlaşılır. Gerek Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve gerekse Kanun-ı Esasi ülkedeki bütün okullar üzerine devlet denetimi getirmek istemiştir. Fakat yabancı okullar devamlı olarak devletin denetiminden kaçmışlardır. Gayrimüslim okulları gibi devlet içinde devlet gibi hareket etmişlerdir. Hükümet ise yabancı ülkelerin hışımalarını üzerine çekmemek için bu okullara karşı daima çekingen davranmıştır. Yabancı okullar ancak 1914 yılında kapitülasyonların kaldırılmasından (geçici olarak kaldırılmasından) sonra devlet denetimi altına alınabilmişlerdir. 1915 yılında hazırlanan Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi ile yabancı okullar öğretim, yönetim ve denetim bakımından yeni bir düzenlemeye tabi tutulmuşlardır. Fakat Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasından ve ülkenin İtilaf Devletlerince işgal edilmesinden dolayı yabancı okullar tekrar eski hallerine dönmüşler yani Türk devleti ve milleti aleyhine faaliyetlerine devam etmişlerdir. Düşman yurttan kovulup Mudanya Mütarekesi imzalandıktan sonra 1915 tarihli Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'nin hükümleri tekrar işletilmeye başlanmıştır. Yani bu okullar tekrar devlet denetim ve gözetimi altına alınmışlardır (Taşdemirci, 2001,26).

Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında 11 Amerikan ve 41 Fransız okulunun dışında 1 Alman, 2 Avusturya, 17 İtalyan, 1 İran, 3 İngiliz, 1 Yugoslav okulu vardı. Bu okullara gayrimüslim çocukları devam ettikleri gibi Müslüman Türk çocukları da devam ediyorlardı. Yabancı okullara devam eden öğrenciler arasında Müslüman çocuklarının oranları 1890'da %15, 1911'de %56, 1926'da %51, 1931'de %64, 1939'da %76 idi (Taşdemirci, 2001,26).

Tablo 4. 9. Amerikan Okullarının Kronolojik Durumu		
Kuruluş Tarihi	Okulun Adı	Halen Devam Edenler
1810	Harput Amerrikan Koleji	
1830	Bursa Amerikan Okulu	
1837	İzmit Ticaret Okulu	
1840	İzmir Özel Amerikan Okulu	X
1841	İzmir Özel Amerikan Lisesi	X
1843	Üsküdar Kız Lisesi	X
1847	İstanbul Gedikpaşa Ortaokulu	
1862	Adapazarı Kız Ortaokulu	
1863	Robert Koleji	X
1866	Beyrut Amerikan Üniversitesi	
1870	Bitlis Amerikan Okulu	
1871	Antep Amerikan Okulu	
1872	Van lisesi	
1880	Sivas Amerikan Okulu	
1880	İzmit okulu	
1880	Maraş Amerikan Koleji	
1881	Adana Kız Okulu	
1885	Mardin Kız Okulu	
1886	Mardin Erkek Okulu	
1886	Merzifon Amerikan Koleji	
1888	Tarsus Amerikan Koleji	X
1892	Apostolik Enstitüsü	
1893	Kayseri Talas lisesi	
1893	Urfa Erkek lisesi	
1898	Milletlerarası İzmir Koleji	

Kaynak: Ertuğrul, 2010, 158.

Tablo 4.10. Fransız Okullarının Kronolojik Durumu

Kuruluş Tarihi	Okulun Adı	Halen devam Edenler
1583	Saint-Benoit Fransız Okulu İstanbul	
1629	Saint-Georges Fransız Okulu İstanbul	
1629	Beyoğlu Saint-Louia Dil Oğlanları Kol.İstanbul	
1745	Saint Georges Dil Oğlanları Koleji İstanbul	
1803	Galata Fransız Saint Benoit Fransız Koleji İstanbul	X
1839	Saint Benoit Providence Fransız Müessesesi İstanbul	
1842	Galata Saint-pierre Fransız Okulu İstanbul	
1844	Pangaltı Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi İstanbul	X
1846	Sainte-Pulcherie Fransız Kız OrtaOkulu İstanbul	
1853	Taksim Saint—Vincent de Paul Fransız Okulu İstanbul	
1853	Bebek Saint-Joseph Fransız müessesesi İstanbul	
1856	Pangaltı Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi İstanbul	
1857	Şişli Notre Dame de la Paix Fransız müessesesi İstanbul	
1863	Kadıköy Notre Dame de Sion Fransız Kız lisesi İstanbul	X
1864	St.Joseph Erkek Koleji İstanbul	X
1864	Paint-Pulcherie Cizvit Erkek Koleji İstanbul	
1870	Beyoğlu Saint-Michel Fransız Koleji İstanbul	
1870	Taksim St. Jean Baptiste Fransız Okulu İstanbul	
1871	Pangaltı St. Esprit Fransız Erkek Okulu İstanbul	
1871	Pangaltı Saint-Esprit Ffransız Kız Okulu İstanbul	
1872	Beyoğlu Sainte-Elisabeth Fransız Yatılı Okulu İstanbul	
1872	Bayoğlu Sainte-Elisabeth Fransız Ücretsiz Okulu İstanbul	
1878	Free’lerin Kadıköy Erkek İlkokulu İstanbul	
1882	Kumkapı St.Jeanned’Arc Fransız Okulu İstanbul	
1882	Beyoğlu Saint-Lois Fransız Ruhban Okulu İstanbul	
1883	Büyükdada Saint-Amtaine Fransız Okulu İstanbul	
1883	Kumkapı Assomption Fransız Koleji İstanbul	
1886	Fenerbahçe Ste.Irene Fransız Okulu İstanbul	
1894	Üsküdar İmmaculee Conception Fransız Koleji İstanbul	X
1895	Haydarpaşa Sainte-Euphemie Fransız Okulu İstanbul	
1896	Bebek Saint – Gabriell Fransız Okulu İstanbul	
1896	Feriköy St. Jean Chrysostome Fransız Koleji İstanbul	
1898	Haydarpaşa Saint-Louis Erkek Koleji İstanbul	
1909	Bakırköy Notre Dam du Rosaire Fransız Koleji İstanbul	
1910	Yeşilköy Sacre Coeur Ffransız Okulu İstanbul	

Kaynak: Ertuğrul, 2010, 178.

Tablo 4.11. İtalyan Okullarının Kronolojik Durumu

Kuruluş Tarihi	Okulun Adı	Halen Devam Eden
1861	İtalyan Erkek Okulu – İstanbul	
1863	İtalyan İlkokulu 8 hatay’da karma okul) – Hatay	
1864	Özel İtalyan Okulu İzmir	X
1870	İtalyan Kız Okulu (Ağahamamı’nda, ana ve ilkokul) İstanbul	
1880	İtalya Okulu (Büyükdere’de karma ilkokul) İstanbul	
1881	Bakırköy İtalyan Okulu (Karma İlkokul) İstanbul	
1884	İtalyan Okulu (Yedikule’de karma) İstanbul	
1885	İtalyan Erkek Okulu (Beyoğlu’nda ilkokul ve Teknik – Ticaret Okulu)	X
1889	Beykoz İtalyan Okulu İstanbul	
1890	St.Marie Kilise Okulu İstanbul	
1893	Sacre Cour İtalyan Kız Okulu (Yeşilköy’de) İstanbul	
1902	İtalyan Erkek Okulu (Büyükdere İlkokulu) – İstanbul	
1903	Guistiniani Okulu (Ferikey İlkokulu) İstanbul	
1906	San-Pietro İtalyan Kız Okulu (Galata’da ilkokul) İstanbul	
1910	İtalyan Erkek Halk Okulu(İtalyan Hastanesi merkez binasında) İstanbul	
1910	İtalyan Lisesi (Beyoğlu) İstanbul	X
1912	İtalyan Kız Okulu(Kadıköy, bütün öğrencileri erkek) İstanbul	X

Kaynak: Ertuğrul, 2010, 189.

Alman Okulları: Almanlar, 1868’de İstanbul’da Alman Lisesi, 1869’da Hayfa’da, 1870’de Yafa’da, Kudüs’te okullar kurmuşlardır. 1910 yılından sonra faaliyetlerine devam eden Alman okulları şöyledir: Beyoğlu Alman Okulu, Boğaziçi Bebek Alman Okulu, Yedikule Alman okulu, Haydarpaşa Alman Okulu.

Avusturya Okulları: 1882 yılında Sanlet George Avusturya Erkek Lisesi ve Ticaret Okulları, Sankt George Avusturya Kız Lisesi’dir.

Rus Okulları: Bursa’da 1899’da Sıbyan bahçesi adıyla açılan Rus ilkokulu, 1903’te rüştiye ve İdadi derecesinde eğitim verir hale gelmiştir.

İran Okulları: 1910 yılında Bağdat’ta açılan Debistan-ı Uhuvvet-i İraniyan okuludur. 1912 yılında Kerbela’da açılan İran Hüseyini okuludur (ilk, orta ve liseden oluşmaktadır). 1916 yılında İstanbul’da açılan “Debistan-ı Ahmediyan-ı İranıyan” adlı okuldur. 1884 yılında İstanbul’da Çemberlitaş’ta açılan bir okuldur. Bugün hala faaliyetini sürdürmektedir.

Bulgar Okulları: Önceleri Rumlar gibi Ortodoks kilisesine bağlıydılar ve Rum okullarına devam ediyorlardı ancak Rumlarla araları açılınca Ortodoks Patrikhanesi’nden ayrıldılar. “Esharlık” adı altında oluşturulan bir ruhani direye bağlandılar. Rumlardan nefret ettikleri için Rumca eğitimi bırakıp Sırp ve Slav dilini

öğrenmeye başlamışlardır. Bulgarlar, resmi olarak 212 okul açmışlardır. İlgisizlik ve öğretmen azlığından Milli Eğitim Bakanlığına devredilmişlerdir (Ertuğrul, 2010,189-198).

Tablo 4.12. 1900 Yıllarında Yabancı Okulların Sayısı

Amerikan Okulu	465
İngiliz Okulu	83
Fransız Okulu	72
Rus Okulu	44
İtalyan Okulu	24
Alman Okulu	7
Avusturya Okulu	7
Bulgar Okulu	212
Yunan Okulu	3
İran Okulu	3
Toplam	920

Kaynak: Ertuğrul, 2010, 203.

1996 verilerine göre 22 yabancı okul vardır. Bu okullarda 10.825 öğrenci okumaktadır. Cumhuriyet döneminde kapatılan okulların durumları tekrar ele alınarak 30.08.1922 tarih ve 1718 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile tekrar faaliyetlerine izin verilmiştir. Ancak ek tesis ve ilave okul açılmaması kararlaştırılmıştır (Ertuğrul, 2010, 208).

4.4. Gayrimüslim Okullarla İlgili Düzenlemeler

Tanzimat Döneminde Yapılan Düzenlemeler: Gayrimüslim ve yabancıların hukuki durumlarını ve eğitim faaliyetlerini düzenleyen çalışmalar içinde Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin ayrı bir yeri vardır. 1869 yılında ilan edilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yalnızca azınlık ve yabancıların eğitim faaliyetleriyle alakalı hükümler getirmemiş, aynı zamanda Türk eğitim sistemi açısından da oldukça kapsamlı düzenlemeleri ihtiva etmiştir. Bu nizamname hem eğitim hem yönetim açısından bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Çıkarılan Nizamnamesi'nin işlerliğini sağlamak ve genel denetim vazifesini ifa etmek üzere, İstanbul'da Büyük Maarif Meclisi kurulması kararlaştırılmıştır. Büyük Maarif Meclisi, Daire-i İlmiye ve Daire-i İdare olmak üzere iki ayrı alt birimden oluşmaktadır(Tüzün,1987,96). Büyük Maarif Meclisi üyeleri arasındaki gayrimüslimlerin dini liderleri, hiçbir zaman boş

durmamışlar ve Osmanlı eğitimini baltalamak için ellerinden geleni yapmışlardır (Ertuğrul, 2010, 97).

Büyük Maarif Meclisi'nin bir alt birimi olan Daire-i İlmiye kitap, program ve araştırma işlerini yürütmekte, yarısı gayrimüslimlerden oluşmuş olan Daire-i İdare ise Osmanlı eğitimini ilgilendiren her türlü idari işlerin merkezden takibini yapmaktadır(Tüzün,1987,101). Osmanlı Devleti geniş bir alana yayılmış olduğundan okulların denetimini merkezden idare etmek zor olmaktadır. Bunun için vilayet merkezlerinde Büyük Maarif Meclisi'ne bağlı olmak üzere birer Maarif Meclisi açılması kararlaştırılmıştır. Maarif Meclisi, hem Nizamname'nin uygulanmasını hem merkezin emirlerini ilgili yerlere ulaştırılmasını hem de yerel problemlerin üst kademeye iletilmesini sağlayacak bir mekanizma oluşturmuştur. Her vilayet merkezlerinde açılacak olan Maarif Meclislerinin başkanı Maarif Müdürü'dür. Bu meclislerde oluşturulacak heyetlerde ihtiyaca göre biri Müslüman diğeri gayri Müslim iki yardımcı, sayıları dört ile on arasında değişen ve eşit oranda Müslüman ve gayrimüslimlerin oluşturduğu üyeler ile, bir katip, bir muhasebeci ve bir de sandık emini bulunmaktadır. Ayrıca vilayetlerde bir Müslim bir de gayrimüslim olmak üzere iki de müfettişin bulunması hükmünden de anlaşılıyor ki Meclislerde nüfus oranına bakılmaksızın Müslim ve gayrimüslim arasında tam bir denge sağlanmıştır (Ertuğrul, 2010,98).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile okullar iki ana bölüme ayrılmışlardır. Bu ayrımda devlet kendi okullarının her türlü sorumluluğunu üstlenirken fert veya cemaate ait okulların kurulup gözetilmesini kurucularına bırakmış, yalnızca denetleme görevini üstlenmiştir. Nizamname'de her mahalle ve köyde ve gerekli olduğu hallerde en az bir sıbyan okulu (ilkokul) olması istenerek Müslüman ve gayrimüslim çocukların gidecekleri okulların ayrı olması ifade edilmiştir(Tüzün,1987,12). Sıbyan okullarında dinle ilgili derslerin mensup olunan din esas alınarak ilgili din adamlarına okutturulması esası yer almıştır. Ayrıca Osmanlı tarihi ve coğrafyası derslerinin de öğrencilerin kendi lisanı ile okutturulması benimsenmiştir. Sıbyan okullarının tatil olacakları sürelerin tespitinde özel günler dikkate alınmak suretiyle çocukların kendi yakınları yanında bulunmalarına imkan sağlanmıştır. Bu şekilde Müslüman ve gayrimüslim talebelerin dini ve milli günlerde kendi camiası içinde, o havayı teneffüs etmeleri mümkün kılınmıştır (Ertuğrul, 2010,99)

Nizamname’de Rüştîyeler konusunda da birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre bir yerleşim biriminde yaşayanların sayısı 500 haneyi geçerse bir rüştiye yapılması istenmiştir. Ancak rüştiyede Müslüman ve gayrimüslim öğrencilerin okulları ayrılacaktır. Rüştîyeler Ağustosun başından üçüncü haftasına kadar 22 gün ve her toplumun kendi özel gününde olmak üzere tatil edilecektir(Tüzün,1987,62). Nizamname’nin Mekatib-i İdadiye ile ilgili bölümünde gayrimüslimlere ait bir ayırım yapılmamıştır. Bu okullarda Müslim ve gayrimüslimler birlikte eğitim göreceklidir. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nde rüşdiye, idadi ve sultanilerde görev alacak öğretmenleri yetiştirmek üzere gayrimüslim öğrencilerin alınması kararlaştırılmıştır. Öğretmen yetiştirmede her topluluğun kendi dilleri öğretim programına konulurken bunun yanında topluluk lisanıyla okutulacak dersler de ayrıca belirlenmiştir (Ertuğrul, 2010,100)

23 Aralık 1876 yılında yürürlüğe giren *Kanuni Essasi* Osmanlı Devleti’nin ilk yazılı anayasası olarak kabul edilir. Kanui Esasi’nin 15. maddesi her çeşit okulların devlet denetiminde olduğu, 16. maddesi de din dersleri dışındaki eğitimin müşterek programlarla yapılmasını öngörerek devlete sadık insanlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Ertuğrul, 2010,80).

Cumhuriyet Dönemi’nde Yapılan Düzenlemeler: Lozan Anlaşması’nın 40’ıncı maddesinde azınlıklar hukuk ve uygulamalar açısından diğer unsurlardan ayrı tutulmayacaklar, aynı işlemler ve uygulamalara tabi olacaklardır. Her türlü din, sosyal ve hayır kurumları ile eğitim-öğretim kurumlarını kurmak, yönetmek ve denetlemek haklarına sahip olacaklardır. Kurumlarla ilgili olarak getirilen kısıtlama bu kurumların giderlerini kendileri karşılaması şeklindedir. Lozan Anlaşmasının 41. maddesinin 1. fıkrası azınlıkların ilköğretim okullarıyla ilgili hususları ele almıştır. Buna göre Türk Hükümeti, bu toplumun önemli bir oranda oturmakta olduğu il ve ilçedeki ilkokullarda ana dillerinde eğitim yapmalarını sağlayacaktır. Buna karşılık okul yönetimi de okulda Türkçe öğretimi zorunlu olarak verecektir. Böylece Türk Hükümeti Türkçeyi mecburi dil olarak koyacak, bunun yanında azınlıkların kendi dillerini öğrenmeleri için gerekli yardımı da yapacaktır (Ertuğrul, 2010, 81-82).

Türkiye Cumhuriyeti’nin gerek 1924 ve 1961 gerekse 1982 Anayasası konumuzla alakalı olarak genel hükümler taşımaktadır.

20 Nisan 1924 yılında kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 80. maddesi "Eğitim ve öğretim devletin gözetim ve denetimi altında serbesttir. Özel okulların bağlı olduğu esaslar, devlet okullarıyla erişilmek istenen seviyeye uygun olarak düzenlenir. Çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz."

1982 Anayasası'nın 42. maddesinde bu konuyla ilgili hükümlerde "Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında öğretilecek yabancı diller ile yabancı dille eğitim yapan okulların tabi olacakları esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası anlaşma hükümleri saklıdır" denilmektedir (Ertuğrul,2010,83-85).

4.5. Gayrimüslim Okullarının Eğitim, Öğretim ve Yönetim Şekli

Yönetim Şekli: Gayrimüslim okullarının yönetimiyle ilgili olarak 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne kadarki dönem ile Nizamname'den sonraki dönem arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır.

Gayrimüslim okulları, gayrimüslim cemaat teşkilatlarına bağlı olarak kurulmuşlardır. Kiliseler veya Hahamhaneler ya bizzat kendileri veya sinagog teşkilatı gibi ara teşkilatlanmalar yolu ile kendi cemaatlerine bağlı okulları serbestçe kurup yönetmişlerdir. Hatta bütün bu çalışmalar devletten uzak tutularak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Geniş yetkilerle donatılmış olan ruhani liderler, kendi kurdukları okulların gerçek yöneticisi ve denetçisi olmuşlardır. Kendilerine tanınan haklar o kadar geniş olmuştur ki Müslüman halk eğitim konusunda bu kadar rahat olmamıştır. Müslüman toplum, sadakati ve teslimiyeti gereği yaptığı her işin hesabını devlete verirken gayrimüslimler sürekli olarak problem olmuşlardır. Gayrimüslimlere ait ilk okullar, kilise ve hahamhanelerin yanında ve ona bağlı olarak açılmıştır. Kilise ve hahamhanelerin yanında açılan okullar, genellikle ilkokul seviyesinde eğitim kurumlarıdır. Ancak orta ve yüksek deredeki okullar da vardır. Ayrıca gayrimüslimlere ait bütün okullar, mensup oldukları cemaatler tarafından devletin hiçbir müdahalesi olmadan açılmış ve yönetilmişlerdir. Bunun en iyi örneği Rumlara ait okullardır. Etkinliği çok fazla olduğu halde bu kurumlara siyasi ve yıkıcı faaliyetleri tespit edilene kadar dokunulmamıştır. Başka bir ifadeyle Müslüman okuldan daha fazla rahat bir eğitim imkanı bulmuşlardır (Ertuğrul, 2010,136-137).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, gayrimüslim okullarının açılmasını cemaatlere bırakıp yönetimini de ruhani liderlerine vermiştir. Ayrıca bu kanunla devlet, denetim ve müdahale yetkisi verdiği halde uygulama böyle olmamıştır. Gayrimüslim toplulukları okullarını patrikhaneleri, hahamhaneleri yoluyla devlet içinde devlet gibi yönetmişlerdir. Gayrimüslim okullarını yönetmekle görevlendirilen dini liderler bu yetkiyi de patrikhaneler, hahamhaneler ve eksarhanelere vermişlerdir. Bu kurumların okulların yönetiminden sorumlu alt komiteleri bulunmaktadır. Rumlar bu teşkilatlanmayı taşrada Eforia adındaki mahalli kuruluşlarla, İstanbul’da ise bu konuda bir Metropolitin başkanlığındaki komisyonca gerçekleştirmişlerdir. Bu komisyonlar okulların yöneticisi, öğretmen, yardımcı görevli gibi her türlü personelinin tayin ve görevden alınması, öğretim faaliyetleri gibi konuları tespit etmişler ve denetlemişlerdir. Böylece gayrimüslimlerin dini teşkilatları belirli kademeler halindeki alt teşkilatlanmalar ile gayrimüslim topluluğunu ilgilendiren her konuda anında müdahale edebilecek bir yapı ve kontrol mekanizması oluşturmuşlardır (Ertuğrul,2010,137-138)

Doğrudan gayrimüslimlerin ruhani kiliselerine bağlı olmayan ve şahıslarca yönetilen okullar da açıktır. Özellikle Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nden sonra Mayoc Mihaçyan, Ankoviver İngerutyan ve Tibraceser Dignoçyan gibi teşkilatlar Anadolu’da bu yönde çok sayıda okullar açarak kendi bünyelerinde yönetmişlerdir. Bu okulların masrafları ve yönetimi bölgede yaşayan Ermenilerce organize edilmiştir. Rum ve Yahudiler de benzer şekilde gerek cemaatler gerekse de şahıslar adına okul açmışlardır (Ertuğrul, 2010,138)

Öğretim Kadrosu: 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’ne kadar gayrimüslim okulları tam bir serbestlik içinde olduklarından öğretmen tayinleri de bu rahatlık içinde ve devletin müdahalesi olmadan yapılmıştır. Gayrimüslim okullarında “öğretmen” kavramıyla genel olarak papazlar akla gelmektedir. Bu din adamları uzun süre bu okullarda öğretmenlik yapmışlardır (Ertuğrul, 2010,139)

Osmanlı Devleti, uzun süre gayrimüslimleri kendi tebaası ve himayesine sığınan mazlum olarak gördüğü için onların eğitimini kendi isteklerine bırakarak çok fazla hoşgörülü davranmıştır. Ancak gayrimüslim okullarında devlet aleyhine görülen faaliyetlerden dolayı bu okullara bir disiplin getirmek için Maarif-i Umumiye Nizamnamesi çıkartılmıştır.

Islahat Fermanı'yla da gayrimüslim okullarında vazife yapan öğretmenlerin seçiminin devlet denetiminde bir komisyona bırakılmasıyla bu alanda görülen başıboşluk bir derece dizginlenmiştir (Ertuğrul, 2010,139).

Nizamname'de gayrimüslim okullarında görev alacak öğretmenlerle ilgili hükümler de yer almıştır. Buna göre “Rüşdiye şubesi iki daireye münkasem olup birincisi İslâm ve ikincisi sunuf-ı gayrimüslime mekatib-i rüşdiyesi için yetiştirilecek mualimlere mahsustur(Tüzün,1987,71). ”Gayrimüslim okullarının bayan öğretmen ihtiyacı karşılanmak için de şu hüküm konmuştur: “Kız Mekatib-i sıbyaniye ve rüştiyesine mualimler yetiştirmek üzere Dersaadette bir Darümuallimat tesis olunup sıbyan ve rüşdiye namıyla iki şubeye her şube dahi biri İslâm ve diğeri sınıf-ı gayrimüslime Mekatib-i Rüşdiyesi için yetiştirilecek muallimlere mahsus olmak üzere ikişer direye taksim edilmiştir (Ertuğrul, 2010,139)

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesi ile azınlık okullarında öğretmenlik yapabilmek için diploma sahibi olma mecburiyeti ve diplomanın merkezde Maarif Vekaletince, taşrada ise Maarif idarelerince uygun görülmesi mecburiyeti getirilmiştir. Bu düzenlemeyle gayrimüslim okullarında öğretmenlik yapacakların en az rüştiye (ortaokul) seviyesinde bir öğrenim görmüş kişiler olması aranmıştır (Akyüz,1989,74). Özel yetiştirilen bu öğretmenler nasıl hareket edeceklerini çok iyi bilmektedirler. Özellikle yabancı öğretmenler gelmeden önce veya geldiklerinde Anadolu'nun muhtelif bölgelerindeki merkezlerde halkla nasıl uyumlu ilişki kurabileceği, çalışacakları bölgenin sosyal, kültürel, ekonomik özellikleri, halkın zayıf ve güçlü yanları, konuştukları dil ve lehçe konularında özel eğitimden geçirilmişlerdir. Özellikle bunların çok iyi yetiştirilmiş, şuurlu ve gönüllü olmaları, başarılı olmalarında büyük ölçüde etkili olmuştur. Rumlar öğretmen yetiştirmede daha sistemli bir program izleyerek Rum Daru'l Muallimi (Erkek Öğretmen Okulu) ve Muallimatı (Kız Öğretmen Okulu) kurmuşlardır (Ertuğrul, 2010,140).

Müfredat Programları: 1869'da çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile gayrimüslim okullarının müfredat programlarına ve derslerine belli bir düzenleme ve denetim getirilmek istenmiştir. Bu Nizamname'nin 29. maddesine göre bir okulun açılabilmesi için müfredata ilgili şu hususların yerine getirilmesi şart koşulmuştur:

“Memalik-i Şahanede bu nevi mekteplerin tesisine evvela muallimlerin yedinde Maarif Nezareti canibinden veyahut mahalli maarif idaresinden şehadetname bulunmak ve

saniyen bu mekteplerde adaba ve politikaya mugayir ders okutmamak için talim olunacak derslerin cetveli ve kitapları Maarif Nezaretinden veyahut mahalli maarif idaresinden tasdik edilmek üzere, taşrada ise vilayet maarif idaresiyle vilayet valisi tarafından ve Dersaadette Maarif Nezareti canibinden ruhsat-ı resmiye verilir.”(Özalp,1982,185).

Türkçe dersinin ve Türkiye tarih ve coğrafyasının Türkçe olarak Türk muallimler tarafından talim ve tedrisi mecburidir. Anlaşıldığı gibi Türk dili devlet müdahalesiyle bu okullara sokulmuştur. Ayrıca üzerinde yaşadıkları ülkenin coğrafyası, tarihi, devlet müdahalesi ile programlara konmuştur (Ertuğrul , 2010,142-143).

4.6. Gayrimüslim Okullarının Milli Mücadele Dönemindeki Zararlı Faaliyetleri

Selanik’in seçkin okullarından Anadolu Koleji (Anotolia College) mensupları ve eski mezunları başlarında Türk düşmanı Amerikalı müdürleri William W. Mc. Grev olmak üzere 2 Mayıs 1986 tarihinde Amasya’ya bir ziyaret yaparak eski okul tesislerini gezdiler. Bu gezi tarihi olayların hatırlanmasına ve okulun geçmişinin araştırılmasına sebep oldu. Bu okul 1863 yılında Merzifon’da Amerikan Ruhban Okulu olarak açılmıştır. Okul 1881’de orta dereceli okul ve 1886 yılında ise kolej seviyesine çıkarılmış ve genel eğitim vermeye başlanmıştır. Okulun her türlü masrafı Amerikalılarca karşılanmıştır. Okulun bağ ve bahçesi, kitaplığı ile çeşitli eğitim araç ve gereçlerinden oluşan laboratuvarları bulunmaktaydı. Okulun öğretim dili İngilizce idi. Ayrıca Fransızca, Türkçe, Ermenice ve Rumca dilleri de okutulmaktaydı. Okulda Ermenice öğretimine büyük önem verilmekte Ermenice okutan öğretmenlere, Türkçe öğretmenlerine ödenen ücretin üç katı ücret ödenmekteydi. Okulda Fen Bilimleri ve Genel Kültür Dersleri yanında Hristiyanlık Tarihi ve Felsefesi ile Ermeni ve Yunan Mitolojisi gibi dersler de okutulmaktaydı. Kolejde dört Amerikalı misyoner bütün gün çalışmaktaydı. Anadolu’nun çeşitli illerinden toplanan Ermeni ve Rum çocukları, Türk milletine ve devletine karşı düşman olarak yetiştirilmekteydi. Nihayet bu fesat tohumları 1893 yılında yeşermeye başladı. 1893 yılının Ocak ayında ortaya çıkan bir olaydan Ermeni komitecilerinin Merzifon Amerikan Kolejinde yuvalandığı anlaşıldı. Ermeni ihtilal bildirilerinin bu kolejde basılarak çoğaltıldığı ve okulun Kayayan ve Tumayan adlı Ermeni öğretmenlerinin ihtilalci Ermenilere elebaşılık yaptığı ortaya çıkarılıp bu Ermeni öğretmenler yakalanınca Protestan misyonerler Amerika ve İngiltere’de bunları kurtarmak için yoğun bir propaganda faaliyetine giriştiler ve İngiliz hükümeti ile Osmanlı hükümetini karşı karşıya getirdiler. Ayrıca Merzifon Amerikan Kolejinin öğretmen ve yöneticilerinin teşvik ve yardımları ile 1904 yılında Megalo

ideolojisinin gerçekleşmesi için mücadele eden Etniki Eterya'ya bağlı ve Rum Patrikhanesinin himayesinde olmak üzere Karadeniz sahillerinde Pontus Devleti kurmak amacıyla bir Pontus Cemiyeti kuruldu. 1908 yılında Meşrutiyetin ilanından sonra Müdafaa-i Meşruta adında bir ihtilal örgütü teşkil edildi. 1910 yılından itibaren de “Pontus” adında bir dergi yayınlanmaya başlandı. Böylece Merzifon Amerikan Koleji tam bir Pontus merkezi haline getirildi. Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri Rumlara ve Ermenilere memleketimizi parçalamak için her türlü destek ve yardımı yaptılar. Bilhassa Karadeniz sahillerindeki Rumlar ve Ermeniler İtilaf Devletlerinden aldıkları destek ve yardımlarla çeteler kurdular ve birçok ihtilal örgütleri teşkil ettiler. Bu sırada Merzifon Amerikan Koleji'ne eğitim araçları adı altında çok sayıda silah, cephane, bomba, makinalı tüfek ile yasak gazete, dergi ve broşür getirilerek bölgedeki Rum köylerine, Rum ve Ermeni çetelerine dağıtıldı. Samsun, Bafra, Çarşamba, Erbaa köyleri adeta birer silah deposu haline getirildi. Böylece yüzyıllardır devlete bağlı, huzur ve refah içinde yaşayan gayrimüslim vatandaşlar, devlete ve Türk milletine düşman hale getirildi. 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasından sonra yıkıcı ve bölücü faaliyetlerini daha da arttıran Merzifon Amerikan Koleji, Yunan Hükümeti ile de işbirliği yaparak silah, cephane ve zararlı yayınları Türkiye'ye sokmaya devam etti. Hatta bu sırada Mütarekenin hükümlerinin uygulanmasını kontrol etmek bahanesi ile çok sayıda Rum subayı da bölgeye girdi. Düşman ve Rum subaylarının yönetimindeki Rum ve Ermeni çeteleri Türk köylerini basarak yaktı, yıktı ve masum Türk halkını katlettiler. Merzifon Amerikan Koleji'nin bir silah deposu ve ihanet ocağı haline getirildiğini, Atatürk 06.06.1919 tarihinde Havza'dan İstanbul'a Harbiye Nezaretine çektiğı şifreli telgrafta da belirtmiştir. 1920 yılı sonlarına doğru Merkez Ordusunun Merzifon Amerikan Koleji'ne beklemedikleri bir anda yaptığı baskında Kolejin Rumlar ve Ermeniler hesabına çalıştığı kesin olarak anlaşıldı. Okulda Türkiye'nin Yunanistan'a katılacak kısımlarını gösteren harita ile Büyük Ermenistan ve Pontus haritaları ve çok sayıda yasak kitap ele geçirildi. Bir kültür kurumu olarak kurulan Merzifon Amerikan Koleji'nin çalışmaları bu şekilde haince hedeflere yönelikti. Öyle ki okulun otomobilleri ile Rum ve Ermeni çetelerine silah ve cephane taşınmaktaydı. Birinci İnönü yenilgisinin acısını çıkarmak isteyen Yunanistan'ın talimatı ile bölgedeki Rum çeteleri faaliyetlerine ve saldırılarına 1921 yılının başlarında hız verdiler. Bu ihanet şebekesi içinde Merzifon Amerikan Koleji de üzerine düşen haince görevini yerine getirdi. Rum öğretmenleri ve öğrencileri,

Türkçe öğretmeni Zeki Bey'i okulun bahçesinde hunharca öldürdüler. Kendi mesai arkadaşları ve öğretmenlerini okulun bahçesinde öldürecek kadar canavarlaşmış öğretmenler ve öğrenciler Merzifon Amerikan Koleji'nin eseri idi. Bu şekilde haince faaliyetleri ile tanınmış Merzifon Amerikan Koleji 1924 yılında Türkiye dışına çıkarıldı.

Türk milletine ve devletine karşı menfur ve haince faaliyetler ve emellerle dolu bir tarihe sahip olan okulun mensuplarının 100. kuruluş yıldönümü münasebetiyle de olsa Türkiye'ye seyahat düzenlemeleri oldukça düşündürücüdür. Ayrıca 1924 yılında Türkiye dışına çıkarılan okulun Yunanistan'da Selanik'e yerleşmesi ve Anadolu Koleji adıyla faaliyetlerini sürdürmesi de üzerinde düşünmeye değer bir husustur (Taşdemirci, 2001, 27-29).

4.7. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Gayrimüslim Okulların Durumu

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başladı. Osmanlı Devleti seferberliğini tamamladı ve kapitülasyonları da kaldırarak (geçici olarak) tarafsızlığını ilân etti. Bir müddet sonra Osmanlı Devleti savaşa girmekle beraber kapitülasyonların kaldırılmasından yararlanarak 1915 yılında çıkarılan Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi ile azınlık okullarına bazı yeni düzenlemeler getirmiştir. Bu okullar devlet denetimi ve gözetimi altına alınmıştır. Bu talimatname azınlık okullarında öğretim dili olarak ilgili cemaatin ana dilinin kullanılmasını kabul etmekle beraber Türk Dili, Tarihi ve Coğrafyası derslerinin Türk öğretmenlerce okutulmasını da hükme bağlamıştır. Söz konusu talimatnamenin birinci maddesine göre hususi mektepler “masrafları bireyler tarafından ve hükümetçe tanınmış Türkiyeli cemaat, cemiyet ve şirketler tarafından sağlanarak açılan okullar” olarak tanımlanmıştır. Üçüncü maddeye göre Türkiyeli cemaatler tarafından açılan okullar ancak o cemaate mensup nüfusun sakin bulundukları mahalle veya köylerde bulunabilirdi. Yine aynı maddeye göre cemaat mekteplerinin “büyüklüğü ve yapısı ihtiyacın üstünde olmamalı ve yaratacakları gürültü nedeniyle diğer okullar ve cemaat mabetlerinden işitilmeyecek uzaklıkta inşa olunmalıydı (Ertuğrul, 2010,145)

Anaokulu hariç kız ve erkek karışık yatılı okul açılması yasaklanmıştı. İlköğretim sınıflarında Türkçe dersi haftada en az dört saat, orta ve daha üst sınıflı mekteplerde ise haftada en az iki saat olacaktı. Sekizinci maddeye göre Türkiyeli gayrimüslimler tarafından açılacak okullarda Maarif Vekâleti'nden resmi ruhsat

alınmadıkça yabancı müdür, müdüre ve öğretmen istihdamı yasaklanmıştır. Onuncu maddeye göre cemaat mektepleri bulundukları mahallin en büyük mülkiye memurları ve Maarif Müdür ve Müfettişleriyle Sıhhiye Müfettişlerinin gözetimiyle denetime tabi olacaklardır. Fakat Osmanlı Devleti savaştan yenik çıktığı için azınlık okulları tekrar eski hallerine döndüler. Mütareke'ye (Mudanya Mütarekesi) kadar zararlı faaliyetlerini sürdürdüler. 1922 yılında Mudanya Mütarekesi imzalandıktan sonra azınlık okulları tekrar 1915 tarihli Mekatib-i Hususiye Talimatnamesine tâbi kılındılar (Taşdemirci,2001,30)

4.8. Atatürk'ün Gayrimüslimler Hakkındaki Görüşleri

Atatürk dış güçler tarafından psikolojik savaşın piyonu haline getirilmiş bulunan gayrimüslimlerin, Osmanlı İmparatorluğu içindeki durumlarını 19 Eylül 1921 tarihinde şöyle açıklamaktadır:

“Hükümetimizin ve milletimizin, Hristiyan unsurlara karşı adilâne bir surette hareket etmekteğimiz geleneklerimiz icablarından ve dinimiz geleneklerindendir. Ve hakikâten Hristiyanlar'a âdilâne muamele edildiğine en büyük delil, memleketimizin her noktasında en ufak köyünde bile Hristiyan unsurların Müslümanlardan ziyade huzur ve refaha ve servete mâlik olmalarıdır. Eğer bunlar hakkında zulüm ile, gasp ile adaletsizce muamele edilmiş bulunsa idi elbette bugünkü hâl ve vaziyette bulunmamaları lâzımdı. Bundan ötürü bunun için başka bir delil ve sebep söylemeyi lüzum görmüyorum. Fakat bu Hristiyan unsurlar içinden haricin teşviki ile veyahut ekmeğini yediği toprağa nankörlük ederek millî varlığımızı zedelemek, bozmak teşebbüslerinde bulunacakların fenalıklarına set çekmek pek tabî ve zaruridir. Bugün en büyük, en kuvvetli ve en medenî milletlerin bu gibi meselelerde bize nisbetle pek sert ve zorlayıcı muamelelere teşebbüs etmekte olduğu herkesçe bilinmektedir (Taşdemirci, 2001, 28)”

BÖLÜM V

TÜRKİYE’DE AZINLIKLAR VE EĞİTİM HAKLARI (1923-2000)

5.1. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Azınlık Tanımlaması ve Hukuku

Türkiye’de azınlık olarak kabul edilen gayrimüslimlerin haklarını konu alan belgelere bakıldığında ise iki temel hukuksal metin karşımıza çıkmaktadır. Bunlar 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ve 18 Ekim 1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması’dır (Saraçlı, 2012, 104).

Lozan Barış Antlaşması’nda Azınlıklar: Lozan Barış Antlaşması’nda azınlıklar konusu, Antlaşma’nın “Siyasal Hükümler” ismini taşıyan I. Bölümünün III. kesiminde dokuz maddelik (37-45. maddeler) bir düzenlemeyle ele alınmış ve ülkedeki gayrimüslim azınlıklara bir ayrıma maruz kalmaksızın diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olma (negatif hak) ve aynı zamanda dillerini, kültürlerini ve geleneklerini sürdürme hakkı (pozitif hak) da tanınmıştır. Lozan Antlaşması, Gayrimüslimlerden Rumlar, Ermeniler ve Museviler’i azınlık olarak kabul etmiş, diğer gayrimüslimlerden Keldaniler, Yezidiler, Nasturiler, ve Süryaniler’i azınlık olarak kabul etmemiştir (Saraçlı, 2012,97-102).

Lozan’da Ermeni, Yahudi ve Rumlar azınlık olarak tanımlanmış, giderlerini ödeyerek her türlü kurum (her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları) kurmak, yönetmek, denetlemek, buralarda kendi dillerini kullanmak ve ayinlerini yapmak konusunda eşit haklar kazandılar (madde 40) (Saraçlı, 2012,97-102).

Önemli bir oranda oturdukları il ve ilçelerde, ana dillerinde öğrenim yapabilmeleri için, çeşitli bütçelerden (devlet, belediye vd.) hakkaniyete uygun pay alacaklardı. (madde 41/1-2) (Saraçlı, 2012,97-102).

Din, inanç ya da mezhep farkının ayrımcılığa yol açmaması (m. 39/3) Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel, gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit

yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktı (m. 39/4) (Saraçlı, 2012,97-102).

Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçeden başka bir dil konuşan (anadili Türkçe olmayan) Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktı (m. 39/5) (Saraçlı, 2012,97-102).

Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'ndaki Azınlıklar: Türkiye'nin azınlıklar konusunda yükümlülük altına girdiği iki taraflı tek anlaşma olan, resmi adıyla Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı arasında dostluk Antlaşması 18 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Pek çok konu ile birlikte azınlıkların korunması hususunun da ele alındığı bu antlaşma ile Bulgaristan ve Türkiye, konuya ilişkin Neuilly Antlaşması'nda (1919) yazılı hükümlerin tümünden de Türkiye'de oturan Bulgar azınlıkları yararlandırmayı karşılıklı olarak taahhüt etmişlerdir. Lozan mantığını izleyerek sadece anadili Bulgarca olan gayrimüslim Türk uyruklarını Bulgar azınlığından sayan taraflar ayrıca Antlaşmaya ek protokolün "A" maddesi'nin "Neuilly ve Lozan'dan herhangi birisini imzalayan devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları tüm hakları Bulgaristan'ın Türkiye'ye, Türkiye'nin de Bulgaristan'a tanıyacağı" şeklinde hükmünü kabul etmişlerdir. Türk-Bulgar Antlaşması bugün de yürürlükte bulunmaktadır (Saraçlı, 2012,104-105).

5.2. Tek Parti Dönemi'nde (1923-1945) Azınlık Siyaseti, Gayrimüslim Okullar

Osmanlı İmparatorluğu'nu devralan ve Kurtuluş Savaşı sonrası kurulan Cumhuriyet'in ilk yıllarında peş peşe yürürlüğe konan kanunlar çağdaş ve laik bir Türkiye kurmayı amaçladı. Bu yeni Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve idari yapısını ret eden ve bu yapıyı değiştirmeyi hedefleyen bir cumhuriyet rejimi oldu. Cumhuriyetin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ret edemeden devralmış olduğu mirastan birisi de azınlıklar oldu. Bundan dolayı Lozan Antlaşması'nın müzakeresi sırasında en büyük tartışmalar azınlıklarla ilgili maddelerde meydana geldi. 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'nın azınlıkların haklarını teminat altına alan maddeler ile de azınlıklar yeni cumhuriyetin kendilerine yeni bir gelecek inşa etmenin yollarını aramaya başladılar (Bali, 2003).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Kurtuluş Savaşı'nda yabancı okulların zararlı faaliyetlerini çok iyi görmüş olan Atatürk ve arkadaşları, Cumhuriyet Türkiye'sinde

bu tür acı tecrübeleri tekrar yaşamamak için derhal önlem almaya karar vermişlerdir. İşte bu nedenle Atatürk döneminde ülkede bulunan gayrimüslim ve yabancı okullara yönelik hukuki düzenleme, ilk kez Lozan Antlaşması'yla başlamış ardından Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve çıkarılan diğer kanun, yönerge ve genelgelerde yapılmaya çalışılmıştır. Yapılan bu düzenlemelerle, gayrimüslim ve yabancı okullar denetim altına alınarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşanan başıboşluk ortadan kaldırılmıştır (Kılıç, 2005).

Lozan Antlaşması'nın Getirdiği Düzenlemeler: Yabancı okullara karşı Atatürk, başlangıçtan itibaren kararlı bir tutum içinde olmuştur. Merzifon'da Pontus örgütlerine merkezlik yapmış ve bunu hükümetlerine bildiren Türk öğretmeninin Rumlar tarafından öldürülmesine zemin hazırlamış olan Amerikan okulu bizzat TBMM Hükümeti tarafından 1921'de kapatılmış ve evraklarına el konulmuştur. Daha önceden de Ermeni ve Rum çetelerine yardım ettiği bilinen Amerikan okullarına karşı tutum da sertleşmiştir.

Lozan Antlaşması'yla yabancı okullar için yeni bir statü kabul edilmiştir, bu antlaşmanın 40.maddesine göre yabancı ve gayrimüslim okulları Türk okulların kanun ve yönetmeliklerine tâbi olmak şartıyla varlıklarını sürdürebileceklerdir. Lozan Antlaşması'yla birlikte yabancı ve gayrimüslim okullara tanınan imtiyazlar tamamen ortadan kalkmış ve bu okullarda Türk kanun ve yönetmeliklerine tabi kılınmıştır.

Lozan Antlaşması'nın 40'ncı maddesi şöyledir:

“Gayrimüslim ekaliyetlere mensup olan Türk tebaası hukuken ve fiilen diğer Türk tebaaya tatbik edilen aynı muamele ve aynı teminattan müstefit olacaklar ve bilhassa, masrafları kendilerine ait olmak üzere her türlü müessesatı Hayriye, diniye veya içtimaiyeyi, her türlü mektep vesair müessesatı talim ve terbiyeyi tesis, idare ve murakabe etmek ve buralarda kendi lisanlarını serbestçe istimal ve ayini dinilerini serbestçe icra etmek hususlarında müsavi bir hakka malik bulunacaklardır.”

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Getirdiği Düzenlemeler: 1924'ten itibaren Türk Hükümeti, Türk okullarını lâikleştirmeyi amaçlarken bunu ülkede bulunan yabancı okullarda gerçekleştirmek istiyordu. Hata Lozan Antlaşması'ndan hemen sonra bu konuda hükümet çalışmaya başlamıştır. Artık TBMM, ülkede hiçbir din ya da mezhebin kendi propagandasını yapmasını istemiyordu. Din konusunda okullar ister yerli ve ister yabancı olsun tarafsız olmalı ve okullarda tek amaç, çağdaş bir eğitim vermek olmalıydı. Türk Hükümeti medreseleri kapatmayı dahi göze almışken,

yabancıların dini eğitim veren okullarına karşı duyarsız olması mümkün değildi. İşte bu nedenle 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla diğer bakanlıklara ve vakıflara bağlı tüm yerli ve yabancı okullar, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Tevhi Tedrisat Kanunu'nun ilgili maddeleri şunlardır:

Madde1 – Türkiye dahilinde bütün müessesatı ilmiye tedrisiye maarif vekaletne merbuttur.

Madde2- Şer'îye ve Evkaf vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler maarif vekaletine devir raptedilmiştir.

Madde3- Şer'îye ve Evkaf vekaleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalîğ maarif bütçesine nakledilecektir.

Bu kanun, kimi yabancı okul ve yabancı kuruluşların direnciyle karşılaşmış ve bağlı oldukları ülkeler kanalıyla Türkiye'ye baskı yapmaya çalışmışlarsa da Türk Hükümeti geri adım atmamıştır. Yabancı okulların bir kısmında Türk Devleti'ne karşı yıkıcı faaliyetler olduğu, bazı okullarda dini sembol ve resim bulundurmaya hala devam edildiği için, bunları önlemeye yönelik olarak 26 Eylül 1925'te ve 7 Şubat 1926'da genelgeler çıkartılmıştır.

1925 Yılı Genelgesindeki Düzenlemeler:

- Hiçbir okulda Türk ve Türk Devleti aleyhine, derslerde veya ders dışında bir ifade kullanılmayacak. Türklerin bugününü ve dününü kötüleyen Türk ve Türk Devleti aleyhine yazılmış kitaplar bulunmayacaktır.
- Türk toprakları hiçbir ülkenin parçası olarak gösterilmeyecektir.
- Ders kitaplarında hiçbir ülkenin propagandası yapılmayacaktır.
- Tüm yabancı okullarda haftada beş saat Türk dili, Türk tarihi ve coğrafyası okutulacaktır.
- Türk dili, Türk tarih ve coğrafya öğretmenleri Türk olacak ve milli eğitim Bakanlığı'nca seçilecektir.
- Okullarda dini semboller bulundurulmayacaktır.

7 Şubat 1926 Genelgesindeki Düzenlemeler:

- “Yabancı okulların ruhsatnamede yer almayan alanda faaliyet göstermelerine izin verilmeyecektir. Sahip oldukları ruhsatlarla Mekatib-i Hususiye talimatnamesi müsaade ettiği çerçevede çalışabilirler. Bunun dışında faaliyet göstermelerine izin verilmeyecektir.

- Yabancı okullarda Türkçe, Türk tarihi ve coğrafyası dersini okutacak öğretmenler bakanlıkça tespit edileceğinden bu görevi üstlenecek öğretmenlerin tespitinde Bakanlığa isim bildirilecektir. Tavsiye edilenlerin Türk ve milli duygu sahibi olmaları gerekmektedir.
- Okul kayıtlarının Türkçe tutulması sağlanacak, buna uymayan okullar kapatılmak üzere Bakanlığa bildirilecektir.
- Bazı okullarda Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'ni hükümlerinin bilinmediği düşünülerek her okula birer adet Mekatab-i Hususiye Talimatnamesi verilecek ve bu talimatname hükümlerinin bilinmemesi mazeret sayılamayacağı tebliğ edilecektir.
- Bütün okullarda, en seçkin yere 80 x 66 ebatlarında bir Atatürk fotoğrafı asılacaktır.
- Okul kiliselerine ibadet etmek için de olsa yabancıların girmesine izin verilmeyecektir.
- Ders kitapları içinde “AZİZE” resimleri görülmüştür. Bunlar derhal çıkarılacak, kiliselerden başka yerlere takılmasına izin verilmeyecek, aksine harekette bulunan okul ve yöneticilerinin ve öğretmenlerinin görevlerine son verilecektir.
- Yabancı okulların tali kısımları genel müfettişler, Maarif Müdür ve memurları tarafından teftiş edilecektir. Yabancı ilkokullarını ise ilköğretim müfettişleri, genel müfettişlikten alacakları program gereğince teftiş edeceklerdir.
- Önceden kapatılmış olan yabancı okullarının gizli olarak faaliyetlerine devam ettikleri öğrenilmiştir. Bu tür gizli faaliyette bulunan okullar tespit edildiğinde o vilayetin maarif müdür ve memurları meslekten ihraç edilecektir.
- Azınlık ve yabancı okullardaki öğretmenlerin kimlikleri, yeterlilikleri, diplomalarının ve diğer gerekli evraklarının inceleme yetkisi maarif idarelerine aittir. Bu evraklar üzerinde yapılan incelemelerde uygun olmayanlar kabul edilmeyecektir.

Yabancı okulları sıkı takip ve kontrol eden hükümet, lâik eğitim sistemi karşısında eğitim veren tüm yabancı ve Türk okullarını kapatmıştır. Bu genelgeden sonra İtalyan okulları kesinlikle kurallara uyacaklarını açıklamalarına rağmen, İzmir’de bulunan Fransız okulu genelgeye uymamakta ısrar ettiği için kapatılmıştır. Okullardaki haçları indirmeyen bazı Fransız ve İtalyan okulları haç indirinceye kadar kapalı tutulmuşlardır (Kılıç, 2005).

Ülkede bulunan Musevi okullarının Türkçe eğitim yapmama direnci 1926'da kırılmıştır. Robert Koleji'nde görev yapan Ficher adlı öğretmen Türkler aleyhine konuşma yaptığı için görevinden atılmıştır. 1925'te ise yabancı öğretmenler sınava tabi tutulmuşlar ve Türkçe ile birlikte Türk tarihi ve coğrafyası derslerinin verilip verilmediği de sıkı takip altına alınmıştır. Sınava tabi tutulan öğretmenler arasında yeterli vasıfları taşımayanların işine son verilmiştir. Türkçe dersinden geçmeyen öğrencinin sınıfını geçemeyeceğine karar verilmiştir. Türkçe öğretmeni kabul etmek istemeyen İstanbul İngiliz Kız Ortaokulu kapatılmış, ancak Türkçe öğretmenine razı olduğunda tekrar açılmıştır. 1927'de Türk öğretmenlere sorun çıkaran St. Paul Cheri Fransız Kız Okulu kapatılmıştır. 1928'de Bursa Amerikan Koleji, iki Müslüman öğrencisinin Hristiyan olması nedeniyle kapatılmıştır (Kılıç,2005).

1925'te Maarif Umumiye Kanunu tasarısına göre hazırlanan 23 Mart 1931'de mecliste kabul edilip 29 Mart 1931'de yasalaşan 1778 numaralı Kanuna göre Türkiye'de ilk tahsillerini yapmak üzere tüm Türk vatandaşları ancak Türk okullarına gidebileceklerdir. Çıkarılan bu kanunla artık azınlık durumunda olan gayrimüslim Türk vatandaşların da yabancı okulların ilkokul bölümüne gitmeleri yasaklanmıştır (Kılıç,2005).

Yabancı Okullar Yönergesi'nin Getirdiği Düzenlemeler: 29 Aralık 1934 tarihli Tapu Kanunu'nun 3. maddesiyle yabancılara ait okullar ismini taşıdıkları ülkenin gayrimenkul olarak kabul ediliyordu. “Mevcudiyetleri Türkiye Hükümetince tanınmış olan yabancılara ait dini, ilmi, hayri meselelerinin fermanlara ve hükümet kararlarına müsteniden sahiplendikleri gayrimenkuller bu belgelerin sınırları dışına çıkmamak ve Hükümetin izni alınmak şartı ile müesseselerin hükmi şahsiyetleri namına tescil olunabilir” (Kılıç, 2005).

7 Kasım 1935 Tarihli Yabancı Okullar Yönergesi: 1915 tarihli Mekatin-i Hususiye Talimatnamesi baz alınarak hazırlanmış ve daha önce Tevhidi Tedrisat Kanunu maddelerinin, 1925 ve 1926 genelgeleri maddelerinin bu yönergeye katılması sağlanmıştı, farklı olarak ise yabancı okullarda okuyan öğrencilere Türkçe, Türk tarihi ve coğrafyası dışında sosyoloji dersinin de Türkçe olarak Türk öğretmenler tarafından verilmesi gerektiği, söz konusu derslerin kitapları ise Türk okullarına paralel olması gerektiği, ancak öğrencilere istedikleri takdirde bu derslerin kendi dillerinde okumalarının serbest olduğu, bu derslerin kitaplarının, Bakanlığın teftiş ve onayını aldıktan ve sakınca bulunmadığı takdirde okutulabileceği, yabancı

okulların ancak resmi Türk okullarının tatil günlerinde tatil yapabilecekleri, hiçbir yabancı okulun yeni bir şube ya da sınıf açamayacağı ve mevcut sınıfların sayısının artırılamayacağı yer almıştır (Kılıç,2005).

Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili 37 ile 45. maddeler azınlıkların Osmanlı İmparatorluğu altında yaşadıkları cemaat ve “millet” düzenine benzer bir düzenin devamını teminat altına aldı. Lozan Antlaşması'ndaki bu maddeler nedeniyle azınlıklar kendi kültürel kimliklerini yani cemaat yapılarını, dillerini muhafaza ederek yüzyıllardan beri süre gelen alışmış oldukları “millet” düzenini devam ettireceklerini umdular, ancak kısa zamanda fiiliyatta bunun böyle devam etmeyeceğini idrak ettiler. Yeni cumhuriyet bir ulus-devlet yaratma amacını güttü. Bu süreç içinde topraklarında yaşayan tüm etnik unsurları “tek dil-tek ülkü-tek kültür” düsturu çerçevesinde bir Türklük potasında eritmeye kararlı oldu. Bu kararlılık kendini en çok azınlıklara karşı takınılan tutumla ve uygulamalarla gösterdi. Yeni cumhuriyet bir yandan “tek dil-tek ülkü -tek kültür” düsturu çerçevesinde herkesi Türklük potasında eritmeye çalışırken, diğer yandan Lozan Anlaşması'na tanınmış olan azınlık haklarıyla azınlıkların kendi cemaat yapılarını muhafaza etmelerine, ve millet düzenine benzer bir şekilde yaşamlarını sürdürmesine izin veremezdi. Bu konuda en büyük engel Lozan Antlaşması'nın 42'inci maddesi oldu. Bu madde azınlık cemaatlerine o ana kadar gayrimüslim azınlıkların aile ve kişisel durumlarıyla ilgili hukuki tedbirlerin “azınlıkların gelenek ve görenekleri uyarınca” bir çözüme bağlanmasını öngördü, bu amaçla da kanun komisyonları kuruldu. Bu madde bir yerde azınlıkların Osmanlı İmparatorluğu altında sürdürmüş oldukları kendi dinî şeriatlarına uygun özel hukuku uygulamasının devamını öngörüyor ve böyle devam edeceğini garanti ediyordu, ancak yeni cumhuriyet medeni Kanun'un 17 Şubat 1926 tarihinde kabulüyle de bu tür bir özel hukuk uygulamasına müsaade etmesi mümkün değildi ve nitekim de etmedi. Azınlıklar görünürde kendi serbest iradeleriyle, ancak gerçekte siyasi makamların telkinleriyle 42. maddeden feragat ettiler. Feragat eden ilk azınlık cemaati Yahudi cemaati oldu. Onu Ermeni ve Rum cemaatleri takip ettiler. Bu değişim sürecinde siyasi iktidarın birincil hedefi azınlıkların Türkleştirilmesi oldu. Bu kendini hem kültürel hem de iktisadi alanlarda gösterdi. Kültürel anlamda Türkleşmenin birincil hedefi Yahudi azınlık oldu. Rum ve Ermeni toplumlarının milli dilleri Rumca ve Ermenice olarak kabul edildiğinden bu toplumların bu dillerde konuşmaları kamuoyu tarafından

yadırgandıysa ve onların da Türkçe konuşmaları teşvik ve telkin edildiyse de esas hedef Yahudiler oldu. Zira Yahudiler siyasi iktidarın Yahudilerin milli dili olarak kabul ettiği İbranice yerine Osmanlı İmparatorluğu'na göç ettikleri yıl olan 1492'den beri konuştukları ve bir yerde kendi milli dilleri haline almış olan İspanyolca'yı konuşuyorlardı. Siyasi iktidarcı İspanyolca, Yahudilerin milli dili değil İspanya'nın dili olarak görüldü. Yahudilerin bu dili konuşmaları nankörlük olarak görüldü. Türkiye Cumhuriyeti'nin dilini öğrenmeye heves etmediler. İspanyolca dışında bir dile heveslendiklerinde bu milli dilleri olan İbranice değil Fransızca oldu. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan Türkleştirme siyasetinin kültürel alandaki hedefi olan Türkçeyi bütün azınlıklara konuşturmak ülküsü özellikle Yahudi vatandaşları hedef aldı. Kültürel Türkleşme AIU okullarının kapatılmaları ve cemaat okullarının müfredatlarına Türkçe derslerinin konulmasıyla hız kazandı. Adlar ve soy adlar Türkleştirildi, her vesileyle azınlıkların Türk kültürüne intibak ettikleri vurgulandı. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın 1930 yılında kurulmasından sonra bu baskılardan dolayı azınlıklar SCF lehine oy kullandılar. CHF aleyhine gösteride bulundular (Bali, 2003).

1924 Anayasası he ne kadar din, dil ve ırk ayrımı yapmadan tüm vatandaşları Türk kabul etmişse de fiiliyatta bu eşitlik kabul edilmedi. Esas neden Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Anadolu toprakları işgal kuvvetlerince işgal edildiğinde azınlıkların sergiledikleri davranış oldu. Yunan kuvvetleri İstanbul ve İzmir'i işgal ettiklerinde bu şehirlerde yaşayan Rumların bir bölümünün Yunan kuvvetlerine sevgi gösterisinde bulunmaları, keza Yahudi toplumunun içinde iktidar kavgası sırasında kısa bir süre için Wilson ilkelerine uygun olarak Rum ve Ermeni toplumlarıyla eşgüdümlü olarak hareket edip milliyetçi bir tavır takınan bir hizibin iktidarı ele geçirmesi Türk (Müslüman) vicdanı üzerinde kolay kolay silinmeyen izler bıraktı. Bu nedenle azınlıklar günlük yaşamda, kamuoyunda ve herkese hiçbir ayırım uygulanmaksızın tatbik edilmesi gereken haklardan eşit bir şekilde faydalanamadılar. Uygulamada Müslüman-gayrimüslim ayrılığı yaşandı. Bu, özellikle azınlıkların kamu hizmetlerinde istihdam edilmemeleri şeklinde kendini gösterdi. Siyasi iktidarın TSK'ya kendi iradesini dayatması sonucu azınlıklar yedek subay olma hakkına sahip olmalarına rağmen tıp ve uzmanlık dalları haricinde yedek subay imtihanlarında hiçbir zaman geçer not almadılar ve askerliklerini er olarak yaptılar. Hemşirelik görevini yapmaya hiçbir engel olmayan gayrimüslim genç kızlar

Kızılay tarafından kabul edilmediler. Azınlıkların tam anlamıyla Türkleşmemiş olmaları da onların siyasi iktidar ve kamuoyu gözünde “daha az güvenilir” kişiler olduğuna dair yerleşik kanaatin perçinleşmesine yol açtı. Kamuoyunda ve siyasi iktidar gözünde 1924 Anayasa’sının öngördüğü ve ırk, din, dil ayrımı olmadan herkese eşitlik tanıyan “Türk” kavramı fiiliyatta sadece “Müslüman Türk” anlamına geldi. Bu anlayışın sadece sokaktaki adamın ve neticede kamuoyunun bir kanaati olmayıp siyasi iktidarın bir anlayışı olduğunun en güzel örneklerine 1934 yılında Trakya’daki şehirlerde meydana gelen Yahudi karşıtı olaylar, 1941 yılındaki Yirmi Kur’a gayrimüslim ihtiyatların silah altına alınmaları ve 1942 yılındaki Varlık Vergisi kanunu vakalarında görüldü. 1934 yılında yaşanan Trakya olayları askeri bölge olarak kabul edilen Trakya’daki yerleşim merkezlerinde yaşayan Yahudi vatandaşların bu bölgeyi terk etmeleri yolunda yerel siyasi yöneticilerin yapmış oldukları “telkin” faaliyetlerinin çığırından çıkıp bir yağma ve kıyım hareketine dönüşmesi neticesinde meydana geldi. Yahudi vatandaşların Trakya bölgesini terk etmeleri için yapılan telkinlerin nedenleri de bir yandan Yahudi vatandaşların güvenilir kişiler olarak addedilmemelerinden diğer yandan da bu bölgelerdeki ticari faaliyetlerin ezici çoğunluğunun Yahudi tüccar ve esnaf tarafından gerçekleşmesinden ileri geldi (Bali, 2003).

“Yirmi Kur’a İhtiyatlar–Amele Tugayları” olayı ise Türkiye’nin savaşa girmesi ihtimalinin güçlendiği bir ortamda karşısında azınlıkların muhtemel beşinci kol faaliyetleri önleme amacıyla tüm azınlıkların silah altına alınmaları, ancak silahlı eğitim göreceklere inşaat işlerinde çalıştırılmış olmalarıdır (Bali, 2003).

Varlık Vergisi Kanunu ile de Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan ticari ve sınai faaliyetleri Türkleştirme politikası bu kez kanunda öngörülmediği halde gayri kanuni bir şekilde uygulamaya konulup mevcut olan azınlıklar burjuvazisi yerine Türk (Müslüman) burjuvazisi yaratılmak istendi ve bunda da büyük ölçüde muaffak olundu. Varlık Vergisinin en büyük zararı, 1923 yılında başlanmış olan azınlıkları Türkleştirme faaliyetlerinin yavaş yavaş zemin kazandığı ve azınlıkların tek parti iktidarına karşı duymaya başladıkları güveni yerle bir etti. Bir kez daha onları cumhuriyetin laiklik ilkelerine rağmen Osmanlı’nın “millet” kavramıyla eklemlenen Müslüman-gayrimüslim ayrımını ve gayrimüslimlerin zımmi yani ikinci sınıf vatandaş konumunu hafızalarda çok uzun yıllar yer edecek şekilde hatırlattı (Bali,2003)

5.3. Çok Partili Demokrasi Döneminde Azınlık Siyaseti

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Türkiye, çok partili demokrasi dönemine girdi. Bu gerek Türkiye'nin siyasi ve toplumsal yaşamda gerekse azınlıklar için yepyeni bir sayfanın açılması oldu. Azınlıklar 1950 seçimlerinde DP lehine oy kullandılar ve iktidara gelmelerinde önemli rol oynadılar. Azınlıklar ilk kez 1947 yılında TSK'da yedek subay olma hakkını aldılar. Bu dönemde her üç azınlığın cemaat milletvekilleri sayesinde TBMM'de temsil edildiler. O yıllarda azınlıkların özellikle İstanbul'da yoğun bir şekilde ikamet etmeleri ve oy potansiyelleri açısından özellikle İstanbul'dan seçilecek milletvekilleri açısından seçimleri etkileyecek önemde olmaları DP-azınlık ilişkileri açısından bir balayı yaşanmasına sebep oldu. Bu balayı 6-7 Eylül 1955 olayları ile ciddi bir darbeye uğradı. Görünürde sadece Rumlara ait mağazalara ve kiliselere karşı bir hareket olmuşsa da diğer azınlıklar da bu yağma olayında ciddi maddi zararlara uğradılar. Bu olayların sonucunda 1956 ve 1957 yıllarında Türkiye'de İsrail'e olan göçte bir sıçrama görüldü. 6-7 Eylül olaylarına rağmen azınlıklar DP yanlısı olmaya devam ettiler ve bu olayı takip eden 1957 milletvekili seçimlerinde gene DP'ye oy verdiler ve TBMM'ye milletvekili gönderdiler. 27 Mayıs 1960 İhtilâlinde Yahudi cemaati mensubu Yusuf Salman ve İsak Altabev bütün DP siyasi kadrosu gibi tutuklandılar. Yassıada'ya gönderildiler. TBMM'de azınlıklara mensup milletvekili görmek için 1995 yılını beklemek gerekti. 24 Aralık 1995 milletvekili seçimlerinde Yahudi asıllı Cefi Kamhi DYP İstanbul milletvekili seçildi (Bali, 2003).

Kıbrıs veya Batı Trakya Türk azınlığı ile ilgili ihtilâflar nedeniyle gerginleşen Türk-Yunan ilişkilerinde yapılan müzakerelerde siyasi iktidarların geçmişte takındıkları tavır daima patrikhane ve Türkiye'deki Rum azınlığın da masaya bir müzakere konusu olarak ileri sürülmesi şeklinde oldu (Bali, 2003).

Cumhuriyet döneminde 1923- 1924 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, 1934 Trakya Yahudi Olayları, 1941 Amele Taburları, 1942-1943 Varlık Vergisi ve son olarak da 1964'te yine Kıbrıs'taki çatışmalar bahane edilerek ülkemizde yerleşik olarak yaşayan ve T.C. vatandaşı olan Rumlarla evlilik ilişkisi içinde olan Yunan vatandaşlarının oturma ve çalışma izinlerinin iptali gündeme geldi. İsmet İnönü'nün başkanlığı sırasında 'misilleme' olarak gerçekleştirilen bu uygulama ile birkaç ay içinde 30,000 Türk vatandaşı İstanbullu Rum, ülkeyi terk etmek zorunda kaldı.

Nüfus sayımlarına göre - çoğunluğu İstanbul'da olmak üzere- Türkiye'de 1955 yılında 80,000 'Rumca konuşan kişi' yaşarken, bu sayı 1960'da 65,000'e ve 1965'de ise 48,000'e düştü. Günümüzde ise İstanbul Rum cemaatinin toplamı 2,000 kişi civarında. İstanbul'un çoğunluğunu oluşturan Müslüman - Türk kesim açısından ise kayıp daha çok 'birlikte yaşama' kültürünün yok olması ile alakalı. Din, gelenek ve yaşam tarzlarının farklı olabileceği terbiyesini çocuklukta edinmiş olanların, hayatlarının ileri yaşlarında dünyanın 'tek tip' olmadığını kavramaları daha kolaydır. Türkler bu tecrübeyi kaybettiler (Oran, 2010,140-150).

Tüm bu sosyal çalkantılar azınlıkların ülkeyi terk etmeleri ile sonuçlanmış ve azınlık okulları öğrenci sayısı hızla düşmüştür.

Gayrimüslim Vakıflarına Uygulanan Baskılar: Azınlıkların eğitimlerini vakıflar ve kilise üstlenmektedir. Dolayısıyla vakıflar konusundaki herhangi bir gelişme eğitimi de yakından ilgilendirmektedir. Azınlık Vakıfları, İslami vakıflardan farklı olarak, birer vakfiyeye sahip olmayan ve biri hariç olmak üzere, diğerleri 1926 tarihli Medeni Kanun'un yürürlüğe girişinden önce kurulan bu vakıflar, 1912 yılında çıkarılan "Esha-sı Hükmiye'nin Emvali Gayrimenkuleye Tasarruflarına dair Kanun" ile tüzel kişilik kazanmış ve böylece gayrimenkul edinebilme hakkına sahip olmuşlardır. Gayrimüslim cemaat vakıflarının taşınmazları konusu 1912 tarihli yasanın ardından, Cumhuriyet döneminde çıkarılan 5 Haziran 1935 tarihli ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ile yeniden düzenlenmiş ve ayrıca söz konusu yasanın 44.maddesi ile 1912 tarihli yasadan sonra tapuya verilen belgeler ve diğer delillerle vakıf olarak tasarruf edildiği anlaşılan taşınmazların vakıf adına tescilinin yapılıp, tapularının verileceği kabul edilerek, azınlık vakıflarından envanterlerinde olan taşınmaz mal ve gelirlerini Vakıf Bölge Müdürlükleri'ne beyan etmeleri istenmiştir. Tatbikatta "1936 Beyannamesi olarak kabul edilen bu mal beyannameleri, Yargıtay hukuk Genel Kurulu'nun 8 Mayıs 1974 yılında oybirliğiyle aldığı bir karar ile "Vakıfname" olarak kabul edilmiş ve bu beyannamelerde "vakıfların yeniden mal iktisap etmeleri, bağış veya vasiyet yoluyla mal edinmeleri hususlarında bir açıklık bulunmadığı" yorumu ile vakıfların yeni mal iktisap edemeyecekleri sonucuna varılmıştır. İlerleyen dönemlerde Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun bu kararına istinaden birçok dava açılmış ve bu davalar sonucunda da azınlık vakıflarının 1936 Beyannamesi'nden sonra edindiği mallar geri alınarak eski sahiplerine bedelsiz

olarak iade edilmeye başlanmıştır. Rum Vakıflarına ait 100'ü aşkın ve Ermeni Vakıfları'na ait de 30'u aşkın gayrimenkule bedelsiz olarak el konulan bu süreçte ayrıca Hazine de, kendisine intikal eden taşınmazlar için azınlık vakıflarından – aleyhine haksız kullanmadan dolayı geriye dönük olarak – kira bedellerinin iadesini istemiştir. Azınlık vakıflarının mal varlıklarına el konulması, hazineden borç çıkarılması, vakıfların üstlendiği eğitim işlerini yerine getirememesine sebep olmuştur (Saraçlı, 2012, 104-107).

Okullara Uygulanan Yaptırımlar ve Diğer Baskılar: "Yabancılar tarafından açılmış özel okullara" "Türk müdür başyardımcısı" atanmasına ilişkin olan 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun 24/1 maddesi, Türk yurttaşı olan azınlıkların okullarına da uygulanmaktadır. Üstelik md.24/1 bu başyardımcının "Türk asıllı ve TC uyruklu" olacağını söylemektedir.

1940'lara kadar gayrimüslim yurttaşların "ecanip" (yabancılar) defterine kaydedilmiş olması, 1942 Varlık Vergisinin yasada bulunmayan bir "G" (gayrimüslim) cetveli uygulayarak bu yurttaşlardan Müslümanlara oranla çok daha fazla vergi almış bulunması, 1950'lere kadar askerî okullara ve hatta sivil kurumlara kabul edilmenin "TC tebaasından ve Türk ırkından olmak" şartına bağlı kılınması, bütün bunlar yalnızca geçmişte kalmış olaylar değildir. Bugün de TSK, Dışişleri, Emniyet, MİT başta olmak üzere, üniversiteler dışında gayrimüslim memura rastlanmaz (Tural,2013). Bu örnekler "Türk" teriminin ırk ve hatta din bağlamındaki kullanımını yansıttıkları için, 21. Yüzyıl eşiğinde Türkiye'yi uluslararası planda layık olduğu yere ulaştırmaktan ciddi biçimde alıkoyan ve içte de ulusal birliği zedeleyen uygulamalardır.

Bütün bu sosyal çalkantılar ve uygulamalar sonunda 1894 yılında 6437 olan azınlık okul sayısı 90 yılda eridi. Bugünlerde 22'ye düştü. 1894'le 2013 arasında 6415 azınlık okulu kapatıldı. Bu okullarda toplam 29850 öğrenci eğitim görüyordu (Saraçlı, 2012, 108).

BÖLÜM VI

TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR VE EĞİTİM HAKLARI (2000-2013)

6.1. 57. Hükümet (Ecevit Koalisyonu) Zamanında Yapılanlar

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki’de yapılan Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde oybirliği ile Avrupa Birliği’ne aday ülke olarak kabul ve ilân edilen Türkiye, AB’nin Türkiye’ye çizdiği bir yol haritası niteliği taşıyan Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) Aralık 2000’de kabul edildi. Bu belge, üyeliğin gerçekleştirilmesi için kimi koşulların öngörülen süreler içinde yerine getirilmesini talep ediyordu. Buna karşılık Türkiye, Mart 2001’de kendisinin ev ödevi anlamına gelen bir ulusal program (UP) yayınladı. Hangi mevzuatı hangi vadede değiştirerek AB mevzuatına uyumlu hale getireceğini ilan etti. Türkiye’nin bu konuda aldığı mesafe, AB’nin yıllık olarak yayınladığı “İlerleme Raporları”nda değerlendirildi (Oran,2010, 117).

Türkiye’nin Avrupa Birliği adaylığını açıklamasının ardından, Kopenhag Kriterlerini karşılamak amacıyla 17 Ekim 2001 tarihinde “Türkiye Cumhuriyeti’nin Anayasası’nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” Mecliste kabul edilmiştir. Böylelikle vatandaşların günlük yaşamlarında farklı dil, lehçe ve ağızları kullanmalarına ve farklı dil, lehçe ve ağızlarda yayın yapabilmelerine imkân tanınmıştır (Oran, 2010,119).

6.2. 58. Hükümet ve Sonrasında Yapılanlar

Ayrıca AK Parti hükümetleri tarafından dokuz adet uyum paketi çıkartmış, çeşitli yasalarda bulunan insan ve azınlık haklarını zedeleyen kimi mevzuatların değiştirilmesi çalışması gerçekleştirilmiştir. Uyum Paketleriyle düzeltilen durumlar Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan kanunlardır. Türkiye, Avrupa Birliği’ne girmek için AB ülkelerinde uygulanan kanunları kendi bünyesine almıştır. Değişen kanunlar aşağıda verilmiştir (Oran, 2010, 121).

6 Şubat 2002 tarihli 1. Uyum Paketi (Resmi Gazete, 4744 sayılı yasa, sayı.24676) ile ‘Halkın bir kesimini aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek bir şekilde hakaret etmek yasaklanmıştır.’

26 Mart 2002 tarihli 2. Uyum Paketi (Resmi Gazete, 4748 sayılı yasa, sayı. 24712) ile ‘İrk, dil, din mezhep, kültür ve dil farklılığına dayanan azınlıklar olduğunu ileri sürmek veya Türk dilinden ya da kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek ve yaymak, amacı çerçevesinde dernek kurulması yasak kapsamından çıkarılmış ve derneklerle ilgili özgürlükler genişletilmiştir. Böylelikle azınlık kültürünü ve dilini korumaya yönelik derneklerin kurulması ve azınlık dilinin kullanılmasının önü açılmıştır (Oran. 2010, 121-122).

3 Ağustos 2002 tarihli 3. Uyum Paketi (Resmi Gazete, 4771 sayılı yasa, sayı 24841) ile yabancı Dil eğitimi ve Öğretimi Kanunu’nda yapılan değişikliklerle, Türk vatandaşlarına geleneksel olarak öğretilen farklı dil ve diyalektlerin öğrenilmesindeki sınırlamalar kaldırılmış, Radyo ve televizyon kurumları Kuruluş ve Yayın Kanunu’nda yapılan değişikliklerle bu dillerde yayın yapılmasına imkan tanınmıştır. (Altaş, 2002). Ayrıca Gayrimüslim Vakıfların Bakanlar Kurulu kararıyla mal edinmeleri sağlanmıştır (Oran, 2010,122).

2 Ocak 2003 tarihli 4. Uyum Paketi (Resmi Gazete, 4778 sayılı yasa, sayı 24990) ile izin alınacak makam Vakıflar Genel Müdürlüğü olarak belirlenmiştir. Bu da azınlık okullarının maddi imkanlarının artması demektir. Zira azınlık vakıflarına Türkiye içinde ve dışında yaşayan azınlık mensupları tarafından bağış yapılabilecek ve mal edinebilecektir (Oran,2010,122).

23 Ocak 2003 tarihli 5. Uyum Paketi (Resmi Gazete, 4793 sayılı yasa, sayı. 25014) ile hürriyeti bağlayıcı cezalar kaldırılmış bunun yerine para cezası getirilmiştir. Geçici madde yasaya ilave edilmiştir. Bu Kanunun 1 ve 3 üncü maddeleri, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararları ile bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvurular üzerine verilecek kararlar hakkında uygulanır. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte kesinleşmiş olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına ilişkin muhakemenin iadesi istemleri, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılır (Oran,2010,123).

15 Temmuz 2003 tarihli 6. Uyum Paketi (Resmi Gazete, 4928 Sayılı Yasa, sayı 25173) ile Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayın Kanunu’nda yeniden değişikliğe gidilmiş farklı dil ve lehçelerde kamu ve özel televizyon kurumlarında yayın yapılması imkânı güvenceye kavuşturulmuştur. Ayrıca Nüfus Kanunu’nda değişikliğe gidilerek çocuklara bazı isimlerin konulamayacağına ilişkin yasak kaldırılmıştır. Ayrıca cemaat vakıflarının tasarrufları altında bulunduğu bilinen taşınmaz malların tescili için ön görülen altı aylık süre on sekiz aya çıkarılmıştır (Oran, 2010, 123).

30 Temmuz 2003 tarihli 7. Uyum Paketi (Resmi Gazete, 4963 sayılı yasa, sayı 25192) ile Dernekler Kanunu’nda değişikliğe gidilmiş ve tüzel kişiliklerin de dernek kurmasına izin verilmiştir (Oran, 2010, 123).

Ayrıca Farklı Dil ve lehçelerin öğrenebilmesi için ayrı bir bina tahsis edilmeksizin, mevcut kurslarda öğretimine imkân tanınmıştır.

14 Temmuz 2004 tarihli 8. Uyum Paketi (Resmi Gazete, 5128 sayılı yasa, sayı 25469) ile Avrupa Birliği müktesebatının öngördüğü şekilde basın özgürlüğünün genişletilmesi adına Anayasa'nın ‘basın araçlarının korunması’ başlıklı 30. maddesi değiştirilecek. Buna göre, kanuna uygun olarak kurulmuş basın evleri ve eklentileri herhangi bir şekilde suç aleti olarak görülüp zapt ve müsadere edilemeyecek (Oran, 2010, 123).

Ayrıca Haziran 2003 tarihinde iş yasasını değiştiren Türkiye, dil, ırk, din ve bir dini gruba mensup olmaya dayalı ayrımcılığı yasaklamış ve bu yasağa uymayanlara karşı tazminat ve tekrar işe alma cezaları öngörmüştür (Saraçlı, 2012, 112).

Türkiye Eylül 2004’te Türk Ceza Kanunu’nu baştan aşağı yenilemiş; insanlar arasında köken, cinsiyet, sendika, bir etnik gruba mensupluk, ırk, din ve mezhep nedeniyle ayrımlar yapılarak, bazı kişiler bazı olanaklardan yoksun bırakılmaları halinde söz konusu ayrımcılığı yapanların cezalandırılması esasını getirmiştir (Saraçlı, 2012, 113).

Yukarıda açıklanan gelişmeler 2002- 2013 yılları arasındaki hükümetler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu politikaların uygulanması, 10 -11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki’de yapılan Avrupa Birliği Devlet Başkanları Zirvesi’nde oybirliğiyle Avrupa Birliği’ne aday ülke olarak kabul edilmesiyle başlamış, Türkiye Ecevit Hükümeti zamanında 12.04.2001 tarihinde çıkartılan 4643 sayılı yasayla

Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Danışma Kurulu kuruldu. Kurulun çalışması sonucunda 22.10.2004 tarihinde “Azınlıklar Raporu” ilgili devlet başkanlığına sunuldu. Basında büyük tepkiler aldı (Oran, 2010, 195-198).

Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği’nde yaptığı değişiklikle, TC vatandaşı olmayan Ermeni, Rum ve Musevilerin çocuklarına azınlık okullarında okuma hakkı tanıdı.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Ermeni, Rum ve Musevi azınlıklarına ait okullarda “Türk vatandaşı olmayan Ermeni, Rum ve Musevi kökenli” ailelerin çocuklarının okumasının önünü açtı. MEB, Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliğinde yaptığı değişiklikle eski yönetmelikteki, “Bu okullarda yalnız kendi azınlığına mensup T.C vatandaşlarının çocukları okuyabilir” maddesi kaldırıldı.

Değişiklikle Türkiye’de oturma izni olan/olmayan Ermeni, Rum ve Musevi kökenli tüm aileler, çocuklarını azınlık okulu olarak nitelendirilen okullara resmen kayıt ettirebilecekti. Bu sayede diplomalarını Türkiye’den alabilecek olan öğrenciler yüksek öğrenimlerini de Türkiye’de sürdürebileceklerdi. Bakanlığın yeni düzenlemesi hayata geçtiğinde öğrenci azlığı nedeniyle kapanma tehlikesi bulunan yaklaşık 12 azınlık okulunun da geleceği kurtulmuş olacaktı. İlk tahminlere göre 2 bin kadar öğrenci bu değişiklikten yararlanabilecekti.

“Azınlık okullarına kayıt tartışması” ilk olarak Türkiye’de kaçak olarak yaşamını sürdüren Ermenistan vatandaşı ailelerin çocuklarının eğitim sorunuyla gündeme geldi. MEB, ilk olarak Eylül 2011’de Ermenistanlı çocukların Ermeni Cemaati’ne bağlı azınlık okullarında misafir öğrenci olarak okumalarına izin verdi. Bu bağlamda Türkiye Ermenileri Patrikhanesi, cemaatine bağlı bazı okullarda çocukların eğitimini, misafir öğrenci olarak sürdürmelerini sağladı. Protestan kökenli Ermeni cemaati ise “merdiven altı okullar” olarak nitelendirilen mekânlarda çocukların eğitim almalarına imkân tanıdı. Ancak eğitimcilere göre bu izin, çocukları ‘gayri resmi eğitimin’ ötesine taşıyamadı. ‘Misafir öğrenci’ uygulaması, çok az sayıda öğrencinin bu uygulamadan faydalanabilmesi ve bu eğitimin sonucunda bir diploma alamayacakları sebebiyle soruna çözüm olamadı (Aldemir, 2012).

Özel ilköğretim ve orta öğretim kurumlarının haftalık ders çizelgeleri Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı’nda görüşülerek yeniden belirlendi. Özel okullarda etüt ders saatleriyle ilgili uygulamadan kaynaklanan farklılıkları gidermek için ortak

çerçeve çizildi. Buna göre, özel ve azınlık ilköğretim okullarında haftada 10 ders saatini geçmemek üzere etüt çalışması yapılabilecek. Özel ortaöğretim kurumlarında ise etüt çalışması haftada 6 ders saatini geçmeyecek. 9. sınıflar etüt saatlerinden en fazla 2 saati yabancı dil dersi için kullanabilecek.

Yönetmeliğin, “yabancı ve azınlık okullarında görevlendirme” başlıklı maddesinde yapılan değişikliğe göre, azınlık okullarında, “Türkçe ve Türkçe kültür dersi öğretmenleri, 20 Mayıs 1955 tarihli ve 6581 sayılı Azınlık Okulları Türkçe ve Türkçe Kültür Dersleri Öğretmenleri Hakkında Kanun hükümlerine göre okul müdürlüğünün teklifi, valiliğin onayıyla en fazla 5 yıl süreyle Bakanlığın görüşü alınarak görevlendirilecek. Bu öğretmenlerin görev süreleri, Bakanlığın görüşü alınarak valilikçe birer yıllığına uzatılabilecek. Bunlardan birinin okul müdürlüğünün görüşü alınarak il milli eğitim müdürlüğünce teklif edilmesi ve teklifin valilik ve Bakanlıkça uygun görülmesi halinde valilikçe müdür başyardımcısı olarak ataması yapılacak.” Eski düzenlemede, Türkçe ve Türkçe kültür dersi öğretmenlerini okul müdürlüğü yerine il milli eğitim müdürlüğü valiliğe teklif ediyordu. Azınlık okullarında, okul müdürü, kurucu veya kurucu temsilcisinin, diğer yönetici ve öğretmenler ise okul müdürü ve kurucu veya kurucu temsilcisinin ortak teklifleri ile valilikçe atanacaktı.

Rum okullarına Türkiye'yle Yunanistan arasındaki bir anlaşma çerçevesinde kontenjan öğretmenleri atanır. Örneğin bazı alanlarda mevcut cemaatten öğretmen yetişmiyorsa bu derslerin öğretmenleri Yunanistan'dan gelir, aynı şekilde buradan da Türk öğretmenler Batı Trakya'ya gider. Eskiden bu konu çok sorunluydu, öğretmenler ders yılı başladıktan çok sonra gelir, dersler boş geçer, yıl sonunda bu dersler yapılmadığı için not alamayan öğrenciler diplomasız kalır, özellikle üniversite kazanmışlarsa büyük problemler yaşanırdı. Son birkaç yıldır ise depremten sonra güçlenen ilişkiler ve AB'ye adaylık süreciyle başlayan yumuşama sayesinde kontenjan öğretmenlerinin atanması büyük ölçüde çözüldü.

Bakan Çubukçu, döneminde azınlık okullarında okuyan öğrencilere Türkçe ve Türk kültürü dersleri kitapları ücretsiz olarak dağıtıldı. Haftalık ders çizelgelerindeki yenileme çalışmalarına paralel olarak Rum okullarındaki haftalık ders çizelgeleri de okul yönetimleriyle iş birliği halinde yenilendi (Saraçlı, 2012, 108-114)

Yine Bakan Çubukçu zamanında Rum okullarında yaşanan öğretmen eksikliğini gidermek için aday öğretmenlerin de göreve başladığı günden itibaren resmi okullarda olduğu gibi azınlık okullarında da 30 gün derse girmeleri sağlandı. Ayrıca 4306 sayılı yasayla zorunlu eğitim 8 yıla çıkarıldı. Rum okullarının özel durumları dikkate alınarak, ilköğretim 6, 7 ve 8. sınıfların lise bünyesinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmesine, yönetimin lise müdür, müdür başyardımcısı tarafından yürütülmesine imkan sağlandı. Ayrıca Lozan Anlaşması hükümleri gereğince, bu okullarımızda, azınlığın kendi dilleriyle eğitim yapılan derslerin öğretimi Yunanistan hükümeti tarafından gönderilen kontenjan öğretmenleri tarafından yapılmaktaydı. Kontenjan öğretmen sayısının yetersiz olmasından dolayı bazı derslerin öğretimi yapılamıyordu. Öğrencilerin bu mağduriyetleri de yetiştirme kursları aracılığıyla giderilirdi (Saraçlı, 2012, 108-114)

Görüldüğü gibi birçok iyileştirme yapılmıştır. 2002-2013 Hükümetleri öncesi uygulamalarda problem olan birçok konu dile getirilmiş, yasalar çıkarılmıştır. Yukarıda anlatıldığı gibi. Ancak yasaların uygulanışla ilgili yönetmelikler yasaları kolaylaştırıcı olmamış eski zihniyeti koruyucu durum devam etmiştir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday ülke statüsünü kazandığı 1999 yılından 2004 senesine kadar geçen süre zarfında azınlıkları ve azınlık haklarını konu alan önemli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiş, bu düzenlemeler ile ülkedeki demokrasi standartları biraz daha yükselmiş, fakat bunları tam anlamıyla uygulamaya geçiremediğinden Avrupa Birliği'nden gelen azınlıklar ve azınlık hakları kaynaklı eleştirilere de son verememiştir (Saraçlı, 2012, 108-114).

6.3. AB Düzenli İlerleme Raporlarında Türkiye'de Azınlıkların Eğitim ve Ana Dili Haklarına İlişkin Değerlendirmeler

Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde konunun daha fazla gündeme gelmesi ile birlikte azınlıklara yönelik bir takım açılımlar gerçekleştirmeye başlayan Türkiye, bu süreçte AB üyeliğini girebilmek için 9 adet uyum paketi bir takım yasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bu süreçte yapılan değişiklikler Avrupa Birliği organları tarafından izlenmiş ve raporlanmıştır. Türkiye Düzenli ilerleme Raporları incelendiğinde azınlıklar konusunda Türkiye'de yapılanların, AB'de yapılan uygulamalara göre barındırdığı eksiklikler tespit edilmiştir.

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 1998: Türkiye, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi haricinde, insan haklarının korunmasıyla ilgili en önemli sözleşmeleri onaylamıştır. Türkiye, İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi'ni ve İşkencenin ve Diğer Gayri İnsani ve Aşağılayıcı Muamele ve Cezaların Önlenmesi için Avrupa Sözleşmesi'ni de onaylamıştır. Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşme'ni imzalamamıştır. TC. Avrupa Birliği Bakanlığı (2014).

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 1999: Türkiye'deki insan haklarının durumu, Avrupa Konseyi tarafından 1996'da açılmış olan izleme prosedürleri altındadır. Raportörler tarafından Eylül 1998'de yapılan Türkiye ziyareti dikkate alınarak yükümlülüklerini ve taahhütlerini yerine getirmesi üzerine bir bilgi raporu Ocak 1999'da yayınlanmıştır. Ulusal Azınlıkların Korunması üzerine Çerçeve Sözleşme ve Bölgesel veya Azınlık Dilleri İçin Avrupa Şartı, ve ayrıca Ulusal Azınlıkların Hakları Üzerine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne bir ek protokol hakkında Genel Kurul tavsiye edilmiştir. TC. Avrupa Birliği Bakanlığı (2014).

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2000: Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunması için Avrupa Çerçeve Sözleşmesi'ni henüz imzalamamıştır ve Lozan Antlaşması ile tarif edilenlerden başka azınlıkları tanımamaktadır. Türkiye'nin, kültürel bir kimliğe ve ortak geleneklere sahip herhangi bir etnik grubu 'ulusal azınlık' olarak kabul etmeye istekli olup olmamasından bağımsız olarak, bu tür grupların mensupları, hâlâ açıkça bazı temel haklardan yoksun bırakılmaktadır. Ana dillerinde yayın yapma, ana dillerini öğrenme veya ana dillerinde eğitim alma hakkı gibi, etnik kökenleri ne olursa olsun bütün Türklerin sahip olması gereken kültürel haklar garanti edilmiş değildir. Ayrıca bu vatandaşlara, bu konulardaki görüşlerini ifade etme fırsatları verilmemektedir. TC. Avrupa Birliği Bakanlığı (2014).

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2001: İfade özgürlüğü, basın özgürlüğü, dernek kurma ve toplantı yapma özgürlüğü anayasa değişikliğinin ele aldığı temel özgürlükler arasında yer almaktadır. 13 ve 14'üncü maddelerdeki bazı sınırlamalar kaldırılmış ve böylece, temel hak ve özgürlükleri sınırlandırma sebepleri daraltılmıştır. 'Ölçülülük İlkesi' getirilmiştir; buna göre korunan hakların sınıflandırılması ölçülü olmak zorundadır. Temel özgürlüklerin kullanımındaki sınırlandırmaların bazıları mevcudiyetini sürdürmektedir. Ekim 2000 tarihli Kanun ile, Türkiye, insan haklarının güçlendirilmesi amacıyla bazı kurumlar oluşturulmuştur. Bunlar, İnsan Hakları Başkanlığı, İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan

Hakları Danışma ve Araştırma Kurullarıdır. İnsan Hakları Başkanlığı'nın amacı insan hakları alanında mevzuatın uygulanmasını izlemektir. İnsan Hakları Üst Kurulu, Türkiye'de insan haklarının korunmasının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla önerilerde bulunmakta sorumlu bakanlar arası bir komitedir.

İnsan Hakları Danışma Kurulu'nun, Hükümet ile Sivil Toplum Örgütleri arasında görüş alış verişini sağlayan daimi bir forum olarak hizmet etmesi öngörülmüştür. Araştırma Kurulları, insan hakları ihlalleri iddiaları yerinde incelemekle görevlendirilmiştir. TC. Avrupa Birliği Bakanlığı (2014).

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2002: Müslüman olmayan dini topluluklar, 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ile tanınmış olsun (Rumlar, Ermeniler, Yahudiler) veya olmasın, Türkiye'de tüzel kişiliklerinin ve mülk edinme haklarının olmaması ve din adamı yetiştirme yasağına ilişkin sorunlarla karşılaşmıştır. Ermeni Patriği, İstanbul'da, Hristiyanlık eğitimi yapacak özel bir üniversite bölümü kurulması talep etmiştir. Yetkililer bu öneriyi kabul etmiş, fakat eğitimde Müslümanların görevli olmasında ısrar etmiştir. Bu husus, Patrik tarafından ret edilmiştir. Rum Ortodoks Cemaati, 1971'den beri kapalı Fener Ortodoks Okulu'nun yeniden açılmasını defalarca talep etmiştir. Proteston ve Katolik Cemaatler, Türkiye din adamı yetiştirme özgürlüğünden yararlanabileceklerini düşünmektedir.

Dini cemaatler kendi okullarına sahip olabilmektedir. Ancak, bu tür okulların, başkandan daha yetkili ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir Müslüman temsilcisi olan bir başkan yardımcısı olmak zorundadır. Süryani Cemaati kendi okullarına sahip değildir. ve bu sebeple, kendi dillerini gençliğine öğretmekle zorlanmaktadır.

TC. Avrupa Birliği Bakanlığı (2014).

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2003: Türkiye, insan hakları alanındaki uluslararası sözleşmelere katılım konusunda ilerleme kaydetmiştir. TBMM Haziran 2003'de, BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslar Arası Sözleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşmeyi onaylamıştır. Bununla birlikte, Türkiye söz konusu sözleşmelere “eğitim hakkı” ve “azınlıkların hakları” konusunda çekince koymuştur. Yerel düzeyde ilçe bazında kurulan İnsan Hakları Kurullarının sayısı 831'den (2002) 859'a (2003) artırılmıştır.

Radyo ve televizyon yayıncılığına ilişkin olarak, mevzuatta Türkçe dışındaki dillerde radyo ve televizyon yayını yapılmasına imkan veren değişiklikler henüz somut sonuçlar doğurmamıştır.

Ağustos 2002’de yapılan değişiklikleri hayata geçirmek amacıyla, Aralık 2002’de RTÜK tarafından Radyo ve Televizyon Yayınlarının Dili Hakkındaki Yönetmelik çıkarılmıştır. Söz konusu yönetmelik, devletin resmi yayın kurumu olan TRT’nin Türk vatandaşlarının geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerde yayın yapmasına izin vermektedir. Yönetmeliğe göre; bu dil ve lehçelerde yapılacak radyo yayınları dört saati, televizyon yayınları haftada iki saati aşamaz ve programlar, yetişkinler için haber, müzik ve kültürel konularda yapılabilir. Yayınlar, Cumhuriyet’in temel niteliklerine ve “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne” aykırı olamaz. Televizyon yayınlarında programlar Türkçe alt yazıyla, radyo yayınlarında ise programın yayınlanmasını takiben Türkçe tercümesi verilmek suretiyle yapılır. Televizyon programlarındaki kişiler çağdaş kıyafetler içinde olmak zorundadır.

Sonuç olarak, Türkçe dışında Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerde henüz yayın yapılmamıştır.

Dini azınlıkların din adamı yetiştirmelerine yönelik yasak devam etmektedir.

Dini azınlık okullarında, müdürden daha geniş yetkilere sahip bir müdür yardımcısının Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tanınmış Müslüman biri olması ile ilgili sorunlar devam etmektedir. Teoloji okullarından mezun olanlar ile rahiplerin okullarda öğretmenlik yapamaması, azınlık dinlerinin öğretilmesinde sorunlar yaratmaktadır. TC.Avrupa Birliği Bakanlığı (2014).

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2004: Görsel yayın alanında önemli ilerleme kaydedilmiş ve daha önce kabul edilmiş olan önlemler uygulamaya konulmuştur. Türkçe dışındaki dil ve lehçelerdeki ilk yayınlar, devlet yayın kurumu olan TRT radyo ve televizyonlarında Haziran 2004’te başlamıştır. Boşnakça, Arapça, Çerkezce ve Kürtçe lehçeleri Kirmançi ve Zazaca yayınlar devam etmektedir. Bu yayınlar haber özetleri, belgeseller, müzik ve spor programlarından oluşmaktadır. Öteki azınlıkların da kendi dillerinde yayın yapılmasını istedikleri bildirilmiştir.

Din adamlarının eğitimi konusundaki yasak devam etmektedir. Gayrimüslim dini azınlıklar, bu nedenle topluluklarının varlığını şu andaki kuşaktan sonra sürdürme konusunda muhtemelen güçlüklerle karşılaşacaklardır.

Türkiye'nin BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne 'eğitim hakkı' ve 'azınlıkların hakları' konusunda koyduğu çekinceler, azınlık haklarının korunması konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmesini engellemek amacıyla kullanabileceği için kaygılara yol açmaktadır.

2003-2004 eğitim yılında okutulan tarih kitapları, azınlıkları hala güvenilmez, hain ve devlete zarar veren kişiler olarak göstermektedir. Ancak, resmi makamlar ders kitaplarındaki ayrımcı ifadeleri incelemeye başlamışlardır ve Mart 2004'te okullardaki ders kitaplarında ırk, din, cinsiyet, lisan, etnik köken, felsefi inanç veya din nedeniyle ayrımcılık yapılmaması gerektiği yolunda bir genelge yayınlanmıştır.

Mayıs 2004'de anneleri azınlık üyesi olan çocukların da azınlık okullarına gidebilmesine izin verilmiştir.

Rum azınlık öğretmenlerine, 2003'te yürürlüğe giren İş Kanunu'na ve Türk kökenli meslektaşlarının durumu ile çelişen biçimde sadece bir okulda çalışma izni verilmektedir. Ermeni cemaati, Ermeni lisanının öğretilmesinin yetersizliği konusundaki kaygılarını dile getirmiştir.

Resmi makamlar tarafından genellikle Lozan Antlaşması kapsamında değerlendirilmeyen Süryaniler gibi gayrimüslim azınlıklara hala okul açma izni verilmemektedir. Gökçeada'daki Rum asıllı azınlık, okullarının yeniden açılması ve adil ve şeffaf usullere dayanmadığı ve mülklerinin müsadere edilmesine yol açtığı bildirilen mevcut tapu sicili konusunda güçlüklerle karşılaşmıştır. TC. Avrupa Birliği Bakanlığı(2014).

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2005: Okul kitapları, hala azınlıklar aleyhinde sözcüklerle doludur. Yahudi, Rum ve Ermeni okullarındaki çifte müdürlük uygulaması konusunda resmi makamlarla başlatılan görüşmelerde gelişme kaydedilmemiştir.

Ermenice bölümü açılmasına onay verilmesi beklenmektedir. Resmi makamlar genellikle Lozan Antlaşması kapsamında değerlendirilmeyen Süryaniler gibi Müslüman olmayan azınlıklara hala okul açma izni verilmemektedir. Gökçeada'daki

Rum azınlık bir dizi sorunla karşılaşmaya devam etmektedir. TC. Avrupa Birliği Bakanlığı (2014).

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2006: İnsan haklarına ilişkin belgelerin onaylanması bağlamında, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin (ICCPR) İkinci İhtiyari Protokolü Mart 2006'da onaylanmıştır.

Bununla beraber, İnsan Hakları Başkanlığı'nın Hükümetten bağımsız olması sağlanamamış olup, personeli yetersiz ve bütçesi sınırlıdır. Eylül 2005'te istifa eden Başkanın yerine henüz bir atama yapılmamıştır. Başbakanlığa bağlı çalışan İnsan Hakları Danışma Kurulu, Ekim 2004'te Türkiye'de azınlık hakları konusunda bir rapor yayımlamasından sonra bir faaliyette bulunmamıştır. Bu kurul, STK'lar, uzmanlar ve bakanlıkların temsilcilerinden oluşan bir yapıdır. İnsan haklarına ilişkin kurumsal çerçevenin geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

TC. Avrupa Birliği Bakanlığı (2014).

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2007: Siyasi partilerin Türkçeden başka bir dil kullanmalarına izin verilmemektedir.

Eğitimle ilgili olarak, din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri zorunludur. Alevi bir aile tarafından yapılan başvuruya karşılık AİHM8, Ekim 2007'de, oybirliğiyle, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 1 No'lu Protokolünün (eğitim hakkına ilişkin) 2'nci maddesinin ihlal edilmiş olduğuna karar vermiştir. Mahkeme, Hükümet tarafından, bu derslerin Türk toplumundaki dini çeşitlilikleri gözetmediğinin kabul edilmesini not etmiştir. Mahkeme ayrıca, Türkiye'deki din eğitimi müfredatının demokratik toplumun gerektirdiği tarafsızlık ve çoğulculuk ölçütlerini karşılamadığına ve ebeveynlerin inançlarına saygı duyulmasını teminat altına alan uygun bir yöntemin bulunmadığına hükmetmiştir. Sonuç olarak, Mahkeme, Türkiye'nin eğitim sistemini ve ulusal mevzuatını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uygun hale getirmesi gerektiğine hükmetmiştir.

Din adamlarının eğitimi konusundaki sınırlamalar devam etmektedir. Türk mevzuatı, bu topluluklar için özel yüksek öğrenim imkânı sağlamamaktadır ve kamu eğitim sistemi içinde de bu tür imkanlar bulunmamaktadır. Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu hala kapalıdır.

Mülkiyet hakları konusunda; AİHM *Fener Erkek Lisesi Vakfı*-Türkiye davasında son kararını Nisan ayında vermiştir. Mahkeme, AİHS'nin 1 Numaralı Protokolü'nün

birinci maddesinin (mülklerin barışçı kullanımı) ihlaline oybirliğiyle karar vermiş, müştekinin maddi zararının karşılanması veya mülkünün iadesini tavsiye etmiştir. Türkiye Hükümeti ile İstanbul Ermeni Hastanesi Vakfı arasında vakfın 1943 ve 1963'te edindiği mülke ilişkin AİHM'deki bir davada dostane çözüme varılmıştır. Söz konusu çözüm uyarınca, hükümet Vakfa taşınmazı iade edecektir. Türk Hükümeti söz konusu taşınmaza Mayıs 1974 tarihli Yargıtay Kararı'na istinaden el koymuştu.

Azınlıkların eğitim hakları hususunda, Şubat 2007 tarihinde yürürlüğe giren Özel Öğretim Kurumları Kanunu Lozan Antlaşması ile resmi makamlarca tanınan gayrimüslim azınlıkların azınlık okullarına sahip olma haklarını teyit etmektedir.

Ancak, Türkiye'nin azınlık haklarına yaklaşımı değişmemiştir. Türk makamlarına göre Türkiye'deki azınlıklar, 1923 Lozan Antlaşması uyarınca, sadece gayrimüslim topluluklardan oluşmaktadır. Uygulamada Resmi makamlar tarafından Lozan Antlaşması uyarınca tanınan azınlıklar Yahudiler, Ermeniler ve Rumlardır. Lozan Antlaşmasına halel getirmeksizin, Türk makamları, Türk vatandaşlarını, çoğunluğa ya da azınlığa mensup olan bireylerden ziyade kanun önünde eşit haklara sahip bireyler olarak görmektedir. Bu tutum, Türkiye'yi etnik köken, din ve dillerinden dolayı bazı Türk vatandaşlarına, kendi kimliklerini korumalarını teminen, özel haklar tanımaktan alıkoymamalıdır. Avrupa standartlarına uygun bir şekilde, dil ve kültüre tam saygı gösterilmesi ve bunların korunması, dernek, toplantı, ifade ve din özgürlüğü ile geçmişine ve kökenine bakılmaksızın bütün vatandaşların kamu hayatına etkin katılımının garanti altına alınması henüz bütünüyle sağlanmış değildir.

Türkiye, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşmesi ve Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nı imzalamamıştır.

Çift müdürlük uygulaması da dahil olmak üzere azınlık okullarının yönetimi konusu halen sorun teşkil etmektedir.

Okul kitaplarındaki ayrımcı ifadelerin kaldırılmasına yönelik olarak daha fazla çaba gerekmektedir.

Rum azınlık eğitim ve mülkiyet haklarıyla ilgili sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, Gökçeada ve Bozcaada'daki Rum azınlığı etkileyen sorunlar bildirilmeye devam etmektedir.

Kültürel haklar, Türkçe dışındaki dillerde yayın bağlamında, Mart 2007 tarihinde Diyarbakır'daki yeni bir radyo kanalı olan Çağrı FM Kırmançi ve Zaza Kürtçesinde yayın yapma izni almıştır. Şu an Kürtçe yayın yapan dört adet yerel radyo ve televizyon istasyonu bulunmaktadır. Ancak, film ve müzik programları dışında yayınlara zaman kısıtlamaları uygulanmaktadır. Şarkılar dışında tüm yayınlara Türkçe altyazı konulması veya yayınların Türkçeye çevrilmesi zorunluluğu özellikle canlı yayınları teknik olarak zorlaştırmaktadır. Kürtçe öğreten eğitim programlarının yayınına izin verilmemektedir. Bu kurallar aleyhine açılan dava Danıştay'da üç yıldır beklemektedir. Bazı yayıncılar aleyhine sudan sebeplerle davalar açılmıştır. Anadilleri Türkçe olmayan çocuklar Türk kamu eğitim sisteminde anadillerini öğrenememektedirler. Bu şekilde bir eğitim sadece özel eğitim kurumlarında yapılabilmektedir. Kürtçe öğreten bu tür kursların tümü 2004 yılında kapatılmıştır. Halen kamu veya özel eğitim sisteminde Kürtçe öğrenme imkanı bulunmamaktadır. Türkçe bilmeyen kişilerin kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak için alınmış bir önlem yoktur. Buna karşılık, mahkemelerde genellikle çeviri imkanı bulunmaktadır.

Sur Belediyesi hakkında Haziran 2007 tarihinde açılan davada Danıştay, çok dilde belediye hizmeti verildiği için belediye başkanını görevden almış, belediye meclisini feshetmiştir. Mahkeme, Sur Belediyesinin uygulamasının, devletin dilinin Türkçe olduğu ve Türkçe dışında hiçbir dilin ana dili olarak öğretilemeyeceği şeklindeki anayasal ilkelere aykırı olduğu yönünde karar vermiştir. (sırasıyla Anayasa'nın 3. ve 42. Maddeleri). Dava halen sürmektedir. Siyasi hayatta Türkçe dışındaki dillerin kullanımı yasa dışıdır. Demokratik Toplum Partisi (DTP) çalışanları ve yöneticileri aleyhine, siyasi partiler tarafından Türkçe dışında bir dilin kullanımını yasaklayan Siyasi Partiler Kanunu'nun 81/c Maddesi'nin ihlali gerekçesiyle çeşitli soruşturmalar ve davalar açılmıştır. 10. Şubat ve Nisan 2007 tarihlerinde Haklar ve Özgürlükler Partisi'nin (Hak-Par) bazı üyeleri ve yöneticileri parti kongrelerinde Kürtçe konuşulduğu gerekçesiyle iki ayrı davada mahkum edilmiştir. Hak-Par'ın kapatılmasına ilişkin dava devam etmektedir.

Türkiye kültürel haklar alanında bir ilerleme kaydetmemiştir. Özellikle Türkçe dışındaki dillerde yayın yapılması, siyasi yaşam ve kamu hizmetinde çalışılması alanlarında önemli çaba sarf edilmesi gereklidir. TC. Avrupa Birliği Bakanlığı

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2008: Din adamlarının eğitimi konusundaki kısıtlamalar devam etmektedir. Türk mevzuatı, bu cemaatler için özel yüksek din eğitimi imkanı tanımamakta, resmi eğitim sisteminde de bu yönde bir imkan bulunmamaktadır. Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu hala kapalı durumdadır. Türkiye’de çalışmak isteyen yabancı uyruklu din adamlarının çalışma izni almak konusunda zorluklarla karşılaştığı yönünde raporlar mevcuttur.

Türkiye ile MAYK arasında azınlıkların kamu hayatına katılımı ve azınlık dillerinde yayın konularında bir diyalog başlatılmasına ihtiyaç vardır. Bu durum, Türkiye’nin uluslararası standartlar ve AB üye ülkelerindeki en iyi uygulamalara uyumunu kolaylaştırır.

Çift müdürlük uygulaması da dahil olmak üzere azınlık okullarının yönetimi konusunda uygulamaya ilişkin düzenlemenin yapılması beklenmektedir. Okul kitaplarındaki ayrımcı ifadelerin kaldırılmasına yönelik çalışmalar sürmektedir. Rum azınlık eğitim ve mülkiyet haklarıyla ilgili sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir.

Haziran ayında, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) Gökçeada ve Bozcaada’daki Rum azınlık hakkında bir karar kabul etmiştir. Kararda, Türkiye ve Yunanistan arasındaki işbirliğine örnek teşkil etmek üzere, iki Türk adasının iki-kültürlü karakterinin korunması çağrısında bulunmaktadır. Kararda, ayrıca, Türk yetkililerinin, esasen Rum topluluğunun mimari mirasıyla ilgili olarak yaptığı olumlu jestleri göz önünde bulundurulmakta ve Türkiye bu ivmeyi özellikle eğitim ve mülkiyet konularında ek önlemler olarak sürdürmeye davet edilmektedir. Genel olarak, Türkiye, kültürel çeşitliliğin sağlanması ve Avrupa standartlarına uygun biçimde azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması alanlarında ilerleme kaydetmemiştir.

Kültürel haklara ilişkin olarak, ilgili Kanuna Haziran 2008’de getirilen değişiklikleri takiben, TRT’nin Türkçe dışındaki dillerde tüm gün boyunca ülke genelinde yayın yapmasına izin verilmiştir. 2004 yılından itibaren, söz konusu yayınlar sadece yarım gün için mümkündü. Kanun hakkında Anayasa Mahkemesine yapılan itiraz henüz sonuçlanmamıştır. Ayrıca yeni bir radyo kanalı olan Muş FM Kürtçe yayın yapma izni almıştır. Ancak, Türkçe dışındaki dillerde yayım yapan bir TV kanalının kurulması birçok kez ertelenmiştir. Ayrıca, Türk vatandaşları tarafından geleneksel

olarak kullanan dil ve lehçelerde yayın yapmaya başlayan dört yerel televizyon ve radyo kanalından ikisi rapor döneminde kapanmıştır. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Kanununda yer alan zaman kısıtlamaları, film ve müzik programları dışında, uygulanmaya devam etmektedir. Kürtçe dilini öğreten eğitim programlarına izin verilmemektedir. Şarkılar dışında bütün yayınlara Türkçe altyazı konulması veya yayınların Türkçeye çevrilmesi zorunludur. Bu kısıtlamalar Türkçe dışındaki dillerde yayın yapmayı zorlaştırmakta ve ticari olarak gerçekleştirilmesini imkansız kılmaktadır. Polis ve RTÜK Kürtçe yayınlara sıkı izleme politikası uygulamaktadırlar. Halihazırda Kürtçe yayın yapan tek televizyon kanalı olan GÜN TV aleyhinde, kanalın yayınladığı Kürtçe şarkıların sözleri hakkında, çeşitli davalar ve soruşturmalar devam etmektedir.

Anadilleri Türkçe olmayan çocuklar, Türk kamu eğitim sisteminde anadillerini öğrenememektedirler. Yürürlükte olan yasalar doğrultusunda, bu şekilde eğitim sadece özel eğitim kurumlarında yapılabilmektedir. Ancak, Kürtçe konusunda, ilgili yasada 2003 yılında yapılan değişikliklerin ardından açılan kurslar bugün kapanmıştır. Sonuç olarak, halen kamu veya özel eğitim sisteminde Kürtçe öğrenme imkanı bulunmamaktadır. Siyasi partiler kanununa göre, siyasi hayatta Türkçe dışındaki dillerin kullanımı yasadışıdır. Bu bağlamda, Demokratik Toplum Partisi (DTP) yetkilileri ve yöneticileri aleyhine çeşitli soruşturmalar ve davalar açılmıştır. Genel olarak Türkiye’de kültürel haklar alanında sınırlı bir ilerleme kaydedilmiş olsa da, özellikle Türkçe dışındaki dillerde yayın yapılması, siyasi yaşama katılım ve kamu hizmetlerine ulaşım konularında kısıtlamalar devam etmektedir. Devlet okullarında ya da özel okullarda, bu dillerin öğrenilebilmesi imkanı sağlanmamaktadır. TC. Avrupa Birliği Bakanlığı

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2009: Türkiye’de çalışmak isteyen yabancı uyruklu din adamlarının çalışma izni almaları konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Özellikle, Aralık 2008’de Ekümenik Patrikhane’nin çalışma izni başvuruları olumlu şekilde yanıtlanmıştır. Dışişleri ve İçişleri Bakanlıklarından temsilcilerin de dâhil olduğu Türk makamları 2009 ilkbaharında sorunlarını tartışmak üzere gayrimüslim cemaatleri ziyaret etmiştir ve bu cemaatlerin temsilcileri de yazın Başbakan ile görüşmüştür. Dini grupların örgütlenmiş yapıları niteliğindeki gayrimüslim cemaatler, tüzel kişiliklerinin olmamasından kaynaklanan sorunlarla halen karşı karşıyadır. Din adamlarının eğitimi konusundaki kısıtlamalar devam

etmektedir. Türk mevzuatı, bu cemaatler için özel yüksek din eğitimi imkânı tanımamaktadır ve kamu eğitim sisteminde de bu yönde bir imkân bulunmamaktadır. Rapor döneminde, yeniden açılması geniş kapsamda tartışılmış olmasına rağmen Heybeliada (Halki) Rum Ortodoks Ruhban Okulu hâlâ kapalıdır. Ermeni Patrikhanesi'nin Ermeni dili ve Ermeni din adamlarının eğitimi için üniversitede bölüm açılması önerisinin değerlendirilmesi birkaç yıldır devam etmektedir.

Süryaniler, yalnızca, resmi okullar bünyesinde olmayan gayri resmi eğitim sunabilmektedir.

Ülkede, azınlık konuları ile ilgili bir tartışma başlamıştır. Özellikle eğitim ve eğitimde ayrımcılık konularında akademisyenler ve STK'lar tarafından hazırlanan birkaç rapor yayınlanmıştır.

Ders kitaplarından ayrımcı ifadeleri çıkarmaya yönelik çalışmalar devam etmektedir. Yine de, Türkiye'nin azınlık haklarına yaklaşımı sınırlı kalmaktadır. Türkiye, BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye taraf olmakla birlikte, Türkiye'nin azınlık hakları ile ilgili çekinceleri ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme kapsamındaki eğitim hakkı ile ilgili çekinceleri endişeye neden olmaktadır. Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesini ve Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartını imzalamamıştır.

Azınlıkların kamu yaşamına katılmaları ve azınlık dillerinde yayın yapılması konuları dâhil olmak üzere, Türkiye ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri arasında bir diyaloga ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin, uluslar arası standartlarla ve AB'ye üye devletlerdeki iyi uygulamalarla daha fazla uyumlu hale gelmesini kolaylaştıracaktır.

Rum azınlık, Gökçeada ve Bozcaada'da yaşayanlar da dâhil olmak üzere, eğitim ve mülkiyet hakları ile ilgili sorunlar yaşamaya devam etmektedir. Okullarda çift müdür uygulaması dâhil olmak üzere azınlık okullarının idaresi meselesi, uygulama yönetmeliğinin çıkarılmamış olması nedeniyle, sorun olmaya devam etmektedir. Okullarda "Sarı Gelin: Ermeni Meselesinin ardındaki Gerçek" isimli belgeselin dağıtılması, Ermeni cemaatinin okul çocuklarına yönelik ayrımcı bir eğitim oluşturulduğu düşüncesi gerekçesiyle şikâyetini müteakip, Milli Eğitim Bakanlığı

tarafından durdurulmuştur. Ancak, belgesel okullardan çekilmemiş ve dağıtılması ve gösterilmesine dair karar okul makamlarının takdirine bırakılmıştır.

Türk devlet okulları sisteminde, ana dili Türkçe olmayan çocuklar kendi ana dillerini öğrenememektedir. Üniversite eğitimiyle ilgili olarak, AİHM, Kürtçe seçmeli ders talebinde bulundukları için Afyon Kocatepe Üniversitesinden uzaklaştırılan 18 üniversite öğrencisinin başvurusuyla ilgili olarak Türkiye aleyhine karar vermiştir. Mahkeme, öğrencilerin eğitim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

Türkçe bilmeyenlerin kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak için herhangi bir tedbir alınmamıştır. Mevcut mevzuat uyarınca çeviri yapılması mümkün iken, bu durum tutarlı biçimde uygulanmamaktadır. TC. Avrupa Birliği Bakanlığı (2014).

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2010: Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'un bazı maddelerinin yorumlanış tarzı ve yayıncılara uygulanan yaptırımlar endişe uyandırmıştır.

Basın özgürlüğü ile ilgili olarak, basına yönelik siyasî saldırılarla ilgili endişeler devam etmektedir. Hükümeti eleştiren Doğan Medya Grubu'na 2009 yılında verilen vergi cezasıyla ilgili dava sürmektedir. Basın, bu davanın başlamasının ardından haber yaparken kendi kendini sınırlamaktadır.

Din adamı eğitime ilişkin kısıtlamalar sürmektedir. Türk mevzuatında cemaatler için din konusunda özel yüksek öğrenime yer verilmemekte ve kamu eğitim sisteminde de bu imkan bulunmamaktadır. Heybeliada Ruhban Okulu, üst düzey devlet yetkililerinin tekrar açılabilmesine yönelik olumlu beyanlarına rağmen, hâlâ kapalı kalmaya devam etmektedir.

Ermeni Patriğinin, Ermeni dili ve din adamları için bir üniversite bölümü açılması önerisi üç yıldır beklemektedir.

Süryaniler, eğitimlerini resmi okulların dışında ancak informel olarak sağlayabilmektedir.

Heybeliada Ruhban Okulu'na ilişkin beyanların gereği yerine getirilmemiştir. Azınlık dinlerine mensup olanlar, aşırılık yanlısı kişilerin tehdidinde maruz kalmaya devam etmektedir. Din adamlarının eğitimi de dahil, tüm gayrimüslim cemaatlerin ve Alevilerin gereksiz kısıtlamalar olmaksızın faaliyet göstermelerine yönelik AİHS ile

uyumlu bir hukuki çerçeve henüz oluşturulmamıştır. Ayrımcılığın önlenmesi ilkesi Anayasa’da güvence altına alınmıştır ve bu ilke çeşitli kanunlarla da teyit edilmektedir. Hükümet, ayrımcılığın önlenmesi ve eşitlik kurulu tesis edilmesine yönelik taslak Kanun hakkında sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve ilgili makamlarla danışmalarda bulunmuştur. Bununla birlikte, mevcut yasal çerçeve AB müktesebatıyla yeterince uyumlu değildir.

Ders kitaplarından ayrımcı ifadeleri kaldırmak amacıyla yapılan çalışma devam etmektedir. Ancak, Türkiye’nin azınlık haklarına yönelik yaklaşımı kısıtlayıcı kalmaktadır. Türkiye, BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesine taraftır. Ancak, azınlıkların hakları konusunda ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesine eğitim hakkı konusunda koyduğu çekinceler endişe sebebidir. Türkiye, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi’ni imzalamamıştır.

Türkiye ile AGİT Milli Azınlıklar Yüksek Komiseri arasında, azınlıkların kamu hayatına katılımı ve azınlık dillerinde yayın konularında tesis edilecek yapıcı bir diyalog, uluslararası standartlara ve AB ülkelerindeki en iyi uygulamaya daha iyi uyum sağlanmasını kolaylaştıracaktır.

Rum azınlığının durumu değişmemiştir. Gökçeada (Imros) ve Bozcaada (Tenedos) adaları dahil olmak üzere, eğitim ve mülkiyet haklarıyla ilgili sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir.

Çift müdürlük uygulaması da dahil olmak üzere azınlık okullarının yönetimi, uygulamaya ilişkin bir düzenleme yapılmasını bekleyen bir sorun teşkil etmektedir. Okullar, öğrenci sayısına (aynı azınlıktan olması şart koşularak kanun tarafından sınırlandırılmıştır) bağlı sürdürülebilirliğe ilişkin sorunlara ilave olarak idari meseleler ve eğitime ilişkin sorunlar nedeniyle usule ilişkin zorluklarla ve kayıt, bütçe sorunları ve bürokratik sorunlarla karşı karşıyadır.

Kültürel haklarla ilgili olarak, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Yönetmeliği, Kasım ayında, yerel düzeyde özel ve kamu kanalları tarafından Kürtçe ve diğer dillerde yayın yapma önündeki tüm engelleri kaldıracak şekilde değiştirilmiştir. 14 radyo istasyonu ve TV kanalına Kürtçe ve Arapça yayın yapma izni verilmiştir. Sınırlamalar kaldırılmıştır.

İlk kez, Diyarbakır Belediye Tiyatrosu'nda Kürtçe bir oyun sahnelenmiştir. Haziran ayında, AB İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı tüm AB Büyükelçiliklerini Van'ın Bahçesaray köyünde düzenlenen Kürtçe edebiyat etkinliğine davet etmiştir.

Mardin Artuklu Üniversitesi, ilk Kürtçe ve Süryanice dil bölümlerini kurmuş ve bu bölümlerce düzenlenen yüksek lisans programlarına öğrenci kabul etmeye başlamıştır.

TRT uydu üzerinden üç milyondan fazla kişi tarafından izlenebilen TRT El Türkiye kanalı ile günde 24 saat Arapça yayın yapmaya başlamıştır.

Ancak, siyasi hayatta Türkçe'den başka bir dil kullanımı Seçimler ve Siyasi Partiler Kanunu'na göre halen yasa dışıdır. Mahkemeler Kürt politikacılara karşı açılan davalarda birbiriyle çelişen kararlar vermektedirler. Diyarbakır 4. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından Bahar Kültür Merkezi'nin (BKM) 13 üyesine bir yıl süresince sanatsal faaliyette bulunma yasağı getirilmiştir. Mahkeme 13 sanatçının "Hiçbir sosyal ve sanatsal etkinliğe katılamayacağı" kararını vermiştir. BKM Müzik ve Tiyatro Grubu üyeleri, Batman Kültür Festivali'nde, Nevruz kutlamalarında ve basın toplantılarında gösteri yaptıkları gerekçesiyle cezalandırılmıştır. Müzisyenler ve sanatçılar, 'Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun ihlaliyle' suçlanmışlardır. Bir müzisyen gözaltındadır. 13 sanatçı ve müzisyenin her birine 10'ar ay hapis cezası verilmiştir.

Uygulamada, anadilleri Türkçe olmayan çocuklar gerek özel gerek devlet okullarında anadillerini öğrenememektedirler.

Türkçe konuşmayan kişilerin kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak için tedbirler alınmamıştır. Yürürlükteki mevzuat gereği soruşturma safhası ve duruşma süresince sanık, mağdur ve tanıklar için çeviri imkânı bulunmasına rağmen, tutarlı bir şekilde uygulanmamaktadır. TC. Avrupa Birliği Bakanlığı (2014).

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2011: Din adamı eğitime ilişkin kısıtlamalar sürmektedir. Türk mevzuatında cemaatler için din konusunda özel yükseköğrenime yer verilmemekte ve kamu eğitim sisteminde de bu imkan bulunmamaktadır. Heybeliada Ruhban Okulu hâlâ kapalıdır. Ermeni Patriğinin, Ermeni dili ve din adamları için bir üniversite bölümü açılması önerisi dört yıldır beklemektedir.

Süryaniler, din adamlarını resmi okullar dışında ancak gayriresmi olarak eğitebilmektedirler. TC. Avrupa Birliği Bakanlığı (2014).

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2012: Din adamlarının eğitimine ilişkin kısıtlamalar sürmektedir. Türk mevzuatında ve eğitim sisteminde, herhangi bir cemaat için özel dini yükseköğretim imkânı sunulmamaktadır. Tüm çağrılara rağmen, Heybeliada Ruhban Okulu hâlâ kapalıdır. Ermeni Patrikhanesi'nin, üniversitede Ermeni diline ve din adamlarına yönelik bir bölüm açılması önerisi beş yıldır sonuçlanmamıştır.

Süryani Ortodoks cemaati, resmi olarak kurulmuş okullarda değil sadece kayıt dışı olarak eğitim verebilmektedir. TC. Avrupa Birliği Bakanlığı (2014).

Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2013: Çok sayıda gazeteci, akademisyen, öğrenci ve insan hakları savunucusu, Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) Dördüncü Yargı Reformu Paketi kapsamında değiştirilmemiş olan silahlı örgüte üyelik hakkındaki 314. maddesi de dâhil olmak üzere, çeşitli suçlamalar sebebiyle cezaevinde bulunmaktadır.

Mart ayında, Gökçeada'daki Rum azınlık okulunun yeniden açılmasına yönelik talep, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilmiştir. Okul, Eylül 2013'te açılmıştır.

Bakanlık, farklı inanç gruplarının zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinden muaf tutulmasına yönelik taleplerine olumlu cevap verme yükümlülükleri konusunda tüm okulları bilgilendirmiştir. Bunun sonucunda, şikâyetlerin sayısı azalmıştır.

Ağustos 2013'te alınan mahkeme kararına istinaden Süryani vatandaşlar kendi okullarını açabilmektedirler.

2012 yılında, paydaşlarla işbirliği halinde, resmi makamlar, Hristiyan öğrencilerin okullarında Hristiyanlık ile ilgili dersler alabilmelerine olanak tanıyan ders kitapları ve müfredat hazırlamaya başlamışlardır.

Heybeliada Ruhban Okulu konusundaki seçenekleri değerlendirmek üzere *ad hoc* bir komisyon oluşturulmuştur. Ancak bu, Patrikhanenin sürece katılımı olmadan gerçekleşmiştir

Azınlık okullarına ilişkin olarak, Türk vatandaşı olmayan çocuklar mezuniyet belgesi almaksızın misafir öğrenci olarak okula gitme seçeneğinden yararlanmaya devam etmişlerdir.

Azınlık mensubu okul müdürleri ve azınlık mensubu olmayan müdür yardımcılarının hesap verebilirlikleri dâhil olmak üzere, azınlık okullarının yönetimi, hakkında uygulama yönetmeliği çıkarılması gereken bir konu olmaya devam etmektedir.

Misyonerlik karşıtı veya azınlıklara karşı söylemler, zorunlu ders kitaplarının bazılarında ve Diyanet İşleri Başkanlığının 2010-2014 dönemi birinci beş yıllık planında yer almaya devam etmiştir.

Şubat 2013'te, siyasi parti tabelaları, posterleri ve açıklamalarında Kürtçenin kullanılmasına karşı kovuşturma yapılamayacağı yönündeki Anayasa Mahkemesi kararı yürürlüğe girmiştir.

Kamu hizmetlerinin Türkçe dışındaki dillerde sunulmasına yönelik hazırlıklar başlamıştır. Hâlihazırda, bazı mevzuat hükümleri Türkçe dışındaki dillerin kullanımını kısıtlamaktadır.

Diyarbakır'daki Dicle Üniversitesi ve Bingöl Üniversitesinde olduğu gibi, Mardin Artuklu Üniversitesinde de, Kürtçenin Zaza ve Kırmançi lehçelerinde lisansüstü eğitim verilmeye devam edilmiştir. Tunceli Üniversitesinde lisans dersleri verilmiştir.

Devlet okullarında seçmeli Kürtçe dersi verilmesine devam edilmiştir (her sınıf için asgari on öğrenci olması koşuluyla) ve 25.000 öğrenci kayıt yaptırmıştır.

Eylül ayında, Hükümet tarafından açıklanan Demokratikleşme Paketi, özel okullarda Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde eğitim verilmesini öngörmektedir.

Yukarıda belirtilen tüm bu yasal düzenlemelerle azınlık hakları konusunda önemli adımlar atan Türkiye, Avrupa Birliği ile yaşadığı sorunlarda önemli bir gelişme sağlamış ancak Birliğin bu konudaki tüm beklentilerini de karşılayamamıştır. Nitekim Avrupa Birliği Komisyonu tarafından yazılan Raporda da Türkiye'nin azınlıklar ve azınlık hakları konularında birtakım sorunlar yaşamaya devam ettiğinin belirtilmiş olması da bu hususu doğrulamaktadır. TC. Avrupa Birliği Bakanlığı (2014).

BÖLÜM VII

SONUÇ ve ÖNERİLER

7.1. Sonuçlar

Dil, kimliğin oluşumunda temel bir unsurdur. Aynı zamanda dil, bireyler açısından olduğu gibi, toplumla ilişki açısından da kendini tanımlama için temel bir referans noktası oluşturmaktadır. Kimlik ile ilgili sorunlarda belirleyici bir unsur olmasının yanı sıra dil, bir sosyal organizasyon aracıdır. Bu nedenle, bir devlette azınlık grubuna mensup kişilerin kendi dillerini özgürce konuşabilmeleri kimliklerinin ve etnik gruba aidiyetlerinin oluşumunda da merkezi bir rol oynamaktadır. Diğer bir deyişle, azınlık gruplarının çoğu için dil, grubun bütünlüğünün sağlanmasının, kimliğinin ve kültürünün oluşumunun en önemli bileşenidir. Bir ülkede farklı dillerin bulunması azınlık gruplarının varlıklarını sürdürmesi açısından önemli iken, ortak bir dil oluşturmak ise ulus yaratma süreçlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Dil, ortak bir ulus kimliği ve aynı etnik gruba ait olma duygularını meydana getirmede vazgeçilmez unsurlardan biridir. Ulusal dilde zorunlu eğitim, kamu makamları önünde ulusal dilin kullanılma gerekliliği gibi uygulamalar bir ülkede dilsel bütünlüğü yaratmak için kullanılan etkili politikalarlardır.

Bu araştırmada dil, kimliğin oluşumunda temel unsur ve azınlık gruplarının kültürünün devamında önemli bir etken olarak ele alınmış, ulusal dilde zorunlu eğitimin önemi de merkeze konularak sonuç üretilmeye çalışılmıştır.

Yapılan araştırmada *“Gayrimüslim Türk vatandaşlarının eğitim ana dillerini kullanma hakları konusunda Osmanlı Devletindeki ve Türkiye Cumhuriyetindeki konumları arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?”* sorusu incelenmiş aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Osmanlı İmparatorluğu çok milletli, çok dilli ve çok dinlidir. Gayrimüslimlere “Millet Sistemi” içinde eğitim ve öğretim kurumlarını açma ve yönetme serbestliği vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti ise tekçi ve asimilasyondur.

Türkiye, Gayrimüslim Cemaate Lozan’la verdiği hakları tam olarak kullandırtmamıştır.

2. Osmanlı Devleti eğitim sistemi laik değildir. Türkiye Cumhuriyeti eğitim sistemi laiktir.

3. Osmanlı Devleti çok kültürlüdür. Türkiye Cumhuriyeti tek kültürlü ve tek kültürü empoze eden baskıcı bir yapıdadır.

4. Osmanlı Devleti’nde okullar önceleri, vakıflar ve zengin kişiler tarafından kurulup idare edilmişlerdir. Daha sonra çıkarılan nizamnamelerle bir disiplin içinde yönetilmişlerdir. Türkiye Cumhuriyet’inde eğitim, eğitimin planlaması ve finansmanı devletin işidir.

5. Osmanlı Devleti’nde eğitim hem vakıflar hem de devlet eliyle yönetilmiştir. Devlet okul açılmasından, öğretmen teminine kadar her şeyi üstlenmiştir. Cumhuriyet Döneminde ise Gayrimüslim okulları, Lozan Anlaşması ile özel okul statüsüne alınmış, devlet bu okulların tüm denetimini sıkı bir şekilde yapmış ancak finansal olarak hiçbir yardımda bulunulmamıştır. Üstelik Lozan Anlaşmasına göre belediyelerden almaları gereken payı da vermemiştir. Bu yüzden birçok azınlık okulu kapanmıştır.

6. Yabancı ülkeler, Osmanlı Devleti’nde istedikleri gibi özel okul açmışlar, misyoner okulları oluşturmuşlar ve Gayrimüslimlere eğitim alanında büyük yardımlarda bulunmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti’nde Yabancı devletlerin yabancı okullara ve Gayrimüslim okullarıyla ilişki kurmalarına izin verilmemiştir.

7. Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlere tebaa, Cumhuriyet hükümetlerinde ise “yabancı” muamelesi yapılmıştır.

8. Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimler devlet dairelerinde, bakanlıklarda, emniyet içinde çalışmışlar ancak Cumhuriyet hükümetlerinde devlet memuru statüsüne alınmamışlardır.

9. Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim vakıfların kurulması teşvik edilmiş hatta padişah bağışlarda bulunmuştur ancak Cumhuriyet devrinde gayrimüslim vakıflarına hiçbir yardım yapılmadığı gibi bu vakıflara el konulmuştur.

10. Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin ana dillerini öğrenmeleri için ana dillerinde eğitim yapmalarına izin verilmiş, Cumhuriyet Devri’nde ana dilde eğitim hakkı sadece Musevi, Ermeni ve Rumlara verilmiş, diğer gayrimüslimlerin ana dilde eğitim almaları önlenmiştir.

11. Cumhuriyetin kuruluşunda 920 olan yabancı okul sayısı, baskılar sonucu Cumhuriyet Hükümetleri döneminde 22'ye düşmüştür.

12. 1964-1965 yıllarında azınlık okullarında 20 bin dolaylarında öğrenci bulunuyordu. Baskılar sonucunda 2010-2011 eğitim öğretim yılında bu sayı 3 bin 300'e kadar düştü.

Araştırmada *“Türkiye’de azınlıkların eğitimi ve ana dillerin kullanım haklarıyla ilgili Kopenhag Kriterleri sonrası uygulanan politikalar nelerdir?”* sorusuyla ilgili 58, 59, 60 ve 61. hükümetlerin çıkarmış oldukları kanunlar, uyum paketleri incelenmiş şu sonuçlar çıkarılmıştır:

1. Kopenhag Kriterlerinin benimseyen ve AB’ye üyelik müzakeresine kabul edilen Türkiye, tam üyeliğe geçebilmek için AB’nin önerdiği yasaları büyük bir hızla çıkarmıştır.

2. Yasaların büyük bir çoğunluğu, AB’nin önerisiyle AK Parti Dönemi’nde çıkarılmıştır.

3. AK Parti Dönemi’nde Gayrimüslimlerin eğitiminin finansörü olan vakıflara malları iade edilmektedir. Önceki dönemlerde mal gaspı vardır.

4. AB sürecinde Türkiye Cumhuriyeti’nde 2003-2013 yılları arasında birçok kanun çıkarılarak Gayrimüslimlere yapılan haksızlıklar telafi edilmeye çalışılmaktadır.

5. Ocak 2004’de hükümet, azınlıkların güvenlik gerekçesiyle izlenmesi amacıyla 1962’de gizli bir kararname ile oluşturulmuş olan ‘Azınlık Tali Komisyonu’nu’ feshetmiştir. Gayrimüslim azınlıkların sorunlarının çözümü için yeni bir kurumsal organ olan ‘Azınlık Sorunlarını Değerlendirme Kurulu’ oluşturulmuştur.

6. Yeni din eğitimi kitapları daha kapsayıcı olmuştur. Buna rağmen, uygulamada, çoğunluğun inandığı dinden başka bir dine inanan veya herhangi bir inancı olmayan vatandaşlar, zorunlu olarak din dersi almaktadır.

7. AK Parti Hükümetleri bazı Gayrimüslim okulların kitaplarını basıp dağıtmıştır. Önceki dönemlerde gayrimüslim okulları, özel okul gibi değerlendirilip kendi kitaplarını kendilerinin tedarik etmesi beklenmiştir.

8. AK Parti Dönemi’nde AB ile uyum sağlamak için, ayrımcılıkla mücadele amaçlı olarak ders kitaplarından ayrımcılık içeren kısımlar çıkarılmaya başlanmıştır. Çalışmalar hala devam etmektedir. Daha önceki dönemlerde bu bilgiler, Milli güvenlik amacıyla öğrencilere verilmekteydi.

9. AK Parti, Uyum paketleriyle getirilen yükümlölükler, Lozan gibi pozitif haklar vermeyi gerektiren yükümlölükler değildir. Yapılan düzenlemeler ayrımcılığı önlemeye, farklı gruplar arasındaki eşitsizliği önlemeyi amaçlayan yönetmelik ve kanunlardır. Yani devlet, pozitif hak değil negatif haklar getirmekte, Devlete sorumluluk yüklemektedir.
10. Türkiye’deki Gayrimüslim grupların pozitif hak (farklı muamele) istedikleri yoktur; bütün istedikleri kendi alt-kimliklerini, ifade edebilmektir; dillerini kullanmaları ve geliştirmeleri, dinlerini serbestçe uygulamaları, devlet dairelerinde çalışabilmeleri için devletin ayrımcılığı ortadan kaldırarak eşit muamele yapmasını ve yasakları kaldırmasını istemektedirler. Önceki dönemlerde gayrimüslim vatandaşların, devletten bu tarz istekleri olamazdı zira devlet erkanının kendilerine zarar vereceğinden korkmaktaydılar.
11. Uyum paketlerinde, AB’ne katılabilmek için kanunlar çıkarılmış ancak yönetmeliklere konan maddelerle Gayrimüslimlerin hakları gasp edilmeye devam edilmektedir. Uygulamalardan eski dönemlerdeki zihniyetlerin hala görev başında oldukları anlaşılmaktadır.
12. İnsan Hakları Kurumu, kurduğu komisyonlarla Gayrimüslimlerin sorunlarıyla ilgilenmekte ve rapor yayınlamaktadır. Ancak hükümet aldığı tepkilerden dolayı onayladığı raporu “entel fitne” olarak yorumlamıştır. Bu tutumuyla eski dönem hükümetlerinin tutumunu benimsemiştir.
13. Hakimler, Kamuoyu, Devlet erkanı kanunları uygularken AB hukukunu dikkate almaktadırlar. Önceki Dönemlerdeki devlet erkanı kanunları uygularken iç hukuku önemser, AB hukukuna riayet etmezlerdi.
13. Gayrimüslim okulların teftişinde onur kırıcı davranışlar olmamaktadır. Eski dönemlerde teftiş sırasında müfettişler tarafından okula baskı yapılırdı.
14. Lozan dışındaki Gayrimüslimler, eski dönemlerde olduğu gibi hala din ve ahlak dersine Müslüman öğrencilerle birlikte girmektedir.
15. Türkiye’nin Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi ile Bölge ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı’nı imzalamamasından dolayı azınlıklar, eski dönemlerde olduğu gibi hala devlete yeterince güvenmemektedirler.
16. Uyum paketlerinde çıkarılan kanunlar ve yasal düzenlemelerde, “eşitlik ilkesi dışlanma ve ayrımcılık” yasa üzerinde çözülmüş gibi görünmesine rağmen, bireyler bu haklardan yararlanamamaktadır. Halen azınlık mensubu bir askeri öğrenci ya da polis kolejinde okuyan bir öğrenci yoktur.

17. Vakıflar ve dernekler yasasının yönetmeliklerinde, emniyetin, dış işlerinin oluru gerekmektedir. Kanunlar çıkmıştır ancak uygulayacak yönetmeliklerde eski zihniyet gizlenmiştir. Yine yasaların uygulanması engellenmektedir.
18. “Eşitlik, dışlanma ve ayrımcılık” kavramları çözülmüş gibi görünmesine rağmen, uygulamada bu varsayımın gerçekleşmediği açıktır. Haklara sadece soyut olarak sahip olmanın “eşitlik” için yeterli olmadığı, bireylerin aynı zamanda bu hakları kullanabilecek güce sahip olması gerekmektedir.
19. Ayrımcılık ister bir hukuk sorunu ister adalet sorunu olarak tanımlansın, insanlar arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan, zihinsel kaynakları ve nedenleri olan, insani bir sorundur. Bu sorunla yeterince mücadele edilmediği ortadadır.
20. Milli Eğitim Bakanlığı’nın resmi web sayfasında, Tevhidi Tedrisat Kanununda, imparatorluk zamanındaki azınlık okullarından söz ederken, bunların milli kültürün gelişmesinin önünde engel oldukları ifadesi yer almakta ve hala azınlık okullarına, “fesat yuvası” gözüyle bakılmaktadır. Bu bakış açısının değişmesi gerekmektedir.

7.2. Öneriler

Araştırmada “Gayrimüslim Türk vatandaşlarının eğitimi ve ana dillerini kullanma hakları” konusunda Osmanlı Devletindeki ve Türkiye Cumhuriyeti’ndeki konumları arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?” sorusuyla ilgili öneriler:

1. Osmanlı Devleti, uyguladığı “Millet Sistemi” ile tebaasını idare etmiştir. Böylelikle azınlıklar devletin her kademesinde yer almıştır. “Millet Sistemi” ile Türkiye’de uygulanan sistemin, karşılaştırmalı olarak analiz edilmesinin problemin çözümüne katkısı olabileceği düşünülmektedir.
2. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’nde “ırk temelli” ve “din”temelli milliyetçiliğin probleme etkisi araştırılmalıdır.

Araştırmada “Türkiye’de azınlıkların eğitimi ve ana dillerin kullanım haklarıyla ilgili Kopenhag Kriterleri sonrası uygulanan politikalar nelerdir?” sorusuyla ilgili öneriler:

1. Çağdaş ülkelerin, anayasalarında, çok kültürlü yapının korunması için gerekli önlemler alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nde bu konuya katkı verecek paydaşlar ve projeler üniversitelerce araştırılabilir.

2. Ayrımcılığın psikolojik ve sosyolojik boyutunun araştırılmasının probleme katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
3. Türkiye, demokratikleşmeli ve Türkiye vatandaşları arasında tam bire eşitlik kurulmalıdır.
4. Atatürk'ün gösterdiği çağdaş uygarlığa ulaşma isteği Türkiye için her zaman bir hedef olmuştur. Bu hedefi yakalamak, AB kriterlerinin uygulanmasıyla daha kolaylaşacağı düşünülmektedir.
5. AK Parti 2002- 2013 sürecinde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Paris Şartı ve Helsinki Nihai Senedi olmak üzere Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin insan hakları alanında getirdiği standartların uygulamaya geçirileceğini vaat etmiş olduğundan, insan hakları alanında faaliyet gösteren gönüllü kuruluşlar, sivil toplum örgütleri bu konunun sıkı takipçisi olabilirler.
6. Ülkede yaşayan gruplar, eşit ve insanca yaşayacakları bir zemine taşındığında dış müdahalelerin zemininin de ortadan kalktığı düşünülmektedir.
7. Ayrımcılıkla mücadele etmede başarılı olmak için; tüm siyasi liderler ve kanaat liderleri birlikte hareket etmelidir.

KAYNAKÇA

1. Uyum Paketi (19.02.2002). *Resmi Gazete*, 4744 sayılı yasa, sayı. 24676.
 2. Uyum Paketi (09.04.2002). *Resmi Gazete*, 4748 sayılı yasa, sayı. 24712.
 3. Uyum Paketi (09.08.2002). *Resmi Gazete*, 4771 sayılı yasa, sayı. 24841.
 4. Uyum Paketi (11.01.2003). *Resmi Gazete*, 4778 sayılı yasa, sayı. 24990.
 5. Uyum Paketi (04.02.2003). *Resmi Gazete*, 4793 sayılı yasa, sayı. 25014.
 6. Uyum Paketi (19.07.2003). *Resmi Gazete*, 4928 sayılı yasa, sayı. 25173.
 7. Uyum Paketi (30.07.2003). *Resmi Gazete*, 4963 sayılı yasa, sayı. 25192.
 8. Uyum Paketi (03.03.2003). *Resmi Gazete*, 5170 sayılı yasa, sayı. 25469.
 9. Uyum Paketi (14.07.2004). *Resmi Gazete*, 5218 sayılı yasa, sayı. 25529.
- Akyüz, Y. (1970). Abdülhamit Devrinde Protestan Okullarıyla İlgili Orijinal İki Belge. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(1-4).
- Akyüz, Y. (1989). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Aldemir, H. (2012). *Azınlık Okulları İçin Değişen Bir Şey Yok*. Tarih Vakfı Paneli. <http://www.bianet.org/bianet/azinliklar/137415-azinlik-okullari-icin-degisen-bir-sey-yok>. (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Altaş, H. (2002). 4748–4771 Sayılı Yasalarla Dernekler Kanunu’nda Yapılan Değişiklikler ve Mevzuata Etkisi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 36, 1-2.
- Askeri Tarih Araştırmaları ve Stratejiler Enstitüsü (1975). *Türk-Yunan İlişkileri ve Megola İdea*. Ankara.
- Atatürk Araştırma Merkezi (2006). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, c.2. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atlı, H. (1996). *Batılıların Türk Toplumuna Yönelik Kültürel Asimilasyonu*. Ankara: Yeni Ofset.

- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 1998*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 1999*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 2000*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 2001*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 2002*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 2003*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 2004*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 2005*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 2006*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 2007*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2007.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).

- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 2008*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2008.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 2009*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2009.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 2010*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2010.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 2011*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2011.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 2012*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2012.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). *Türkiye Düzenli İlerleme Raporları 2013*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2013.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Mar 2014).
- Aydın, S. (1979). *Ermeni Meselesi*. İstanbul: Büyük Matbaa.
- Bali, R. (2003). *Bir Türkleştirme Serüveni: 1923-1946 Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Başbakanlık (2007). *Özel Öğretim Kurumları Kanunu, 5580 sayılı kanun*. Resmi Gazete, 26434.
- Bilgili, N. (2010). *Tarih İncelemeleri Dergisi XXV(1)*, 101-146.
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (1998). *İnsan Hakları Bilgi Kitapçığı No:18-Azınlık Hakları* İnsan Hakları Ortak Platformu.
- Çakar, Ö. L. (1973). *Osmanlı Üzerine Hain Planlar*. Ankara: Çam Matbaası.
- Eğitimsen (2010). *Anadilin Önemi ve Anadilinde Eğitim*. Ankara: Eğitimbirsen Yayınları.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası.

- Ertuğrul, H.(2010). *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Eryılmaz, B. (1990). *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*. İstanbul: Risale.
- İnan, H. (1963). *Hristiyanlık ve Eğitim*. İzmir: İl Matbaası.
- İnalcık, H. (1990). Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi. *Türkiye Günlüğü Sayı,11*.
- Kansu, N. A. (1932). *Türkiye Maarif Tarihi*. İstanbul.
- Kılıç, S. (2005). Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXI(61).
- Kurat, Y.T. (1986). *Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Küçük, A. (1983). 17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Sabatay Sevi Hareketi. *Milli Eğitim ve Kültür* (20).
- Mayewski (1986). *Les Mascacres Commis Par Les Armeniens* (Çev. A. Süslü). Ankara.
- Oran, B.(2010). *Türkiye’de Azınlıklar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özalp, R. (1982). *Milli Eğitimle İlgili Mevzuat*. İstanbul.
- Öztuna, Y. (1983). *Büyük Türkiye Tarihi*. İstanbul: Ötüken.
- Saraçlı M.(2012). *Avrupa Birliği ve Türkiye’deki Azınlıklar*. Ankara: Adres Yayınları.
- Sencer, M. (1973). *Osmanlı Toplum Yapısı*. İstanbul: Yöntem.
- Shaw, S. (1982). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. İstanbul: E yayınları.
- Solmaz, A. (1979). *Osmanlı Toplumunu ve Bulgarlar*. İstanbul: Sinem Matbaacılık.
- Süslü, A. (1987). *Maraş’taki Fransız ve Ermeni İşbirliği*. Kahramanmaraş 1. Kurtuluş Sempozyumu, Ankara.
- Şahin, S. (1980). *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*. İstanbul: Ötüken.
- Tarih Vakfı, (2013). *Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

- Taşdemirci, E. (2001). Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10.
- Tekeli, İ. ve İlkin, K. (1985). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Sönüşümü*. Ankara: TTK.Yayınları.
- Tural, N. (2013). *Yerli Yabancılar Olarak Gayrimuslimlerin Vatandaşlık Halleri*. <http://t24.com.tr/haber/yerli-yabancılar-olarak-gayrimuslimlerin-vatandaslik-halleri,236839>. (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2014).
- Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı (2008). *Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programları*. http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/AB/up2008_tr.pdf, (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2014).
- Tüzün, O. (1987). *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin Azınlık ve Yabancılarla İlgili Düzenlemeleri*. İstanbul: Elif Matbaası.
- Uras, E. (1976). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Vahapoğlu, M. H. (1990). *Osmanlı'dan günümüze azınlık ve yabancı okulları: yönetimleri açısından*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Yaman, K. (1971). *Millet Düşmanlarının İhanet Planları*. İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Serap Dinç, 01.07.1960 tarihinde İstanbul'da doğdu. 1972'de Göztepe Pansiyonlu İlkokulunu, 1975'de Kemal Atatürk Orta Okulunu, 1978'de Fenerbahçe Lisesini bitirdi. 1980 yılında İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü Matematik Bölümü'nü, 1985 yılında Ankara Gazi Üniversitesi, İdari Bilimler Fakültesi Maliye bölümünü, 2014 yılında Fatih Üniversitesi, Eğitim Yönetimi, Denetimi ve Ekonomisi Bölümü Tezli Yüksek lisansı bitirdi. Çeşitli okullarda matematik öğretmeni ve ölçme uzmanı olarak çalıştı. Test kitapları yazdı. Halen bir kolejde ölçme uzmanı olarak çalışan ve soru yazarı olan Serap Dinç evli ve bir çocuk annesidir. Kitap okumaktan, felsefeyle ilgilenmekten, çiçek yetiştirmekten, bahçe bakımından hoşlanmaktadır.

İrtibat Adresi: serapdinc60@gmail.com